

Здраво да сте
Hi Neighbour

PRIRUČNIK

PROGRAM PREVENCIJE
VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA

Dr Ivana Zečević

PRIRUČNIK
PROGRAM PREVENCIJE
VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLAMA

Banja Luka, 2010

Finansiraju:

EU

Fondacija za
socijalno uključivanje
u Bosni i Hercegovini

unicef
zajedno za djecu

Sadržaj ovog priručnika je isključivo odgovornost
UG "Zdravo da ste - Hi Neighbour"
i ni u kom slučaju ne odražava stavove EU

UVODNA RIJEČ	4
ŠTA JE TO NASILJE MEĐU DJECOM?	5
Zašto su neka djeca nasilna?	6
Koje vrste nasilnih ponašanja postoje?	6
Koji su to znakovi nasilnih ponašanja?	7
Koja djeca mogu postati žrtve nasilja?	7
Koje su posljedice nasilja među djecom?	7
Koje su posljedice nasilja među djecom?	7
Koje posljedice imaju djeca koja vrše nasilje?	8
Koje posljedice nasilje ostavlja na djecu koja to nasilje posmatraju?	8
ŠTA PREDUZETI U SLUČAJU NASILJA?	9
Kako djeca treba da se ponašaju u situaciji kada su izložena nasilju?	9
Kako roditelji treba da se ponašaju u slučaju nasilja među djecom?	9
Kako nastavnici i stručni saradnici treba da se ponašaju u slučaju nasilja među djecom?	10
MEDIJI I NASILJE	11
Internet i nasilje	11
Mobilni telefoni i nasilje	12
SUKOBI I NJIHOVO RJEŠAVANJE	13
Vrste sukoba	13
Najčešći uzroci sukoba u školi/odjeljenju	14
Funkcije sukoba	15
Struktura sukoba i uobičajeni načini ponašanja u konfliktima	15
Dinamika sukoba	16
Kako se suprotstaviti sukobu?	16
PROGRAM PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA	20
Monitoring nasilnih oblika ponašanja	21
Igrice	22
PRILOZI	35
Prilog broj 1 - Tabela za prikupljanje podataka o opaženim oblicima nasilnog ponašanja	35
Prilog broj 2 - Struktura časa odjeljenjske zajednice	36
Prilozi za radionice	37
Prilog broj 3 - Kartice za igricu „Hajde da pregovaramo“	37
Prilog broj 4 - Pravila pregovaranja za igricu „Hajde da pregovaramo“	40
Prilog broj 5 - Pisma čitalaca za igricu „Zašto me odbacuju?“	41
Prilog broj 6 - Krošnja drveta za igricu „Čovječe, ne ljuti se!“	43
Prilog broj 7 - Izgled panoa za igricu „Čovječe, ne ljuti se!“	44
Prilog broj 8 - Ljutiti dijalog iz igrice „Čovječe, ne ljuti se!“	44
Prilog broj 9 - Nedovršeni strip za igricu „Čudesan strip“	45
Prilog broj 10 - Tabela za unošenje podataka za igricu „Možemo li da se ne svađamo“	46
Prilog broj 11 - Crtež broj 1 za igricu „Možemo li da se ne svađamo“	46
Prilog broj 12 - Crteži broj 2 i 3 za igricu „Možemo li da se ne svađamo“	47
Prilog broj 13 - Dijalog za igricu „Kako da se najbolje pomirimo?“	48
Prilog broj 14 - Tabela za igricu „Kako da se najbolje pomirimo?“	48
Prilog broj 15 - Priča za igricu „Pričam ti priču“	48
Prilog broj 16 - Cedulje za igricu „Da li me slušaš“	49
Prilog broj 17 - Cedulje označene slovima za igricu „Da li me slušaš“	50
Prilog broj 18 - Tabela za bilježenje poena u igrici „Hajde da pregovaramo“	50
Prilog broj 19 - Priče za igricu „Kako je u tuđim cipelama“	51
Prilog broj 20 - Školska priča za igricu „Kako je u tuđim cipelama“	52
Prilog broj 21 - Cedulje sa ulogama za igricu „Kako je u tuđim cipelama“	52
Prilog broj 22 - Upitnici za grupe za igricu „Kako je u tuđim cipelama“	52
Prilog broj 23 - Priče za igricu „Sada znam kako sa problemima“	59
Prilog broj 24 - Vodič za voditelje za igricu „Sada znam kako sa problemima“	64
Prilog broj 25 - Marioneta za igricu „Kako su me nagovorili?“	65
Prilog broj 26 - Priča za igricu „Kako su me nagovorili?“	66
Prilog broj 27 - Lista pitanja za igricu „Kako su me nagovorili?“	67

Većina djece pokazuje određene oblike nasilnog ponašanja tokom različitih faza svoga odrastanja. Ta nasilna ponašanja teška su, kako za dijete, tako i za njegovu okolinu. Postavlja se pitanje šta treba da se čini u tim situacijama, kako postupati sa djecom koja se nasilno ponašaju? Ponekad roditelji, pa i stručnjaci, imaju problema da odaberu adekvatne reakcije na ta nasilna ponašanja djece.

S druge strane, svako dijete, po domaćim i međunarodnim zakonima, ima pravo na zaštitu od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja i pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorištavanja.

Iz želje i potrebe da se zaštite djeca koja su izložena nasilnom ponašanju svojih vršnjaka, ali i da se pomogne djeci koja se nasilno ponašaju, nastao je ovaj priručnik. U njemu se mogu pronaći odgovori na pitanja koja su vezana za nasilje, njegove uzroke i posljedice, načine uspješne komunikacije, te aktivnosti, koje nastavnik i stručni saradnici u školama mogu da primjenjuju sa učenicima. Ove aktivnosti imaju za cilj da kod djece razvijaju: vještine komuniciranja, sposobnost prepoznavanja sopstvenih i uočavanja tuđih emocija, samospoznaju, sposobnost kontrole sopstvenih emocija, jednostavno utiču na to da se djeca razvijaju u zrele ličnosti.

Ono što je takođe važno za ovaj priručnik, jeste da je program, koji je u njemu opisan, i primijenjen i da postoje podaci o tome koliko je on efikasan. Njegova primjena imala je uticaj na smanjenje nasilja među djecom, kako i na poboljšanje kvaliteta komunikacije, kako na relaciji učenik – učenik, tako i na relaciji učenik – nastavnik. Do poboljšanja kvaliteta komunikacije između nastavnika i učenika došlo je zbog toga što je sam koncept ovog programa postavljen na osnovama nenasilne komunikacije. Dobijeni rezultati pokazuju da učenici procjenjuju da se nasilje među vršnjacima smanjilo za 6,5% na nivou obje škole. Važno je napomenuti da, kada se primjenjuju programi prevencije, koji utiču na promjene u ponašanju, značajniji statistički podaci o njihovom učinku, mogu se očekivati tek nakon nekoliko godina.

Dobra strana ovog programa je i u tome što ne radi samo na poboljšanju kvaliteta komunikacije, već i na edukaciji djece i nastavnika o oblicima nasilnog ponašanja, što takođe predstavlja dodatan kvalitet u prevenciji nasilja.

Danas se često susrećemo sa prijedlozima različitih programa prevencije, ali vrlo malo njih ima podatak o tome koliko su isplativi za primjenu. Ovaj program nudi i to. Prilikom izrade Cost benefit analize, analize koja ukazuje na isplativost projekta, dobio se podatak, da će se, na svaku marku, uloženu u ovaj program prevencije vršnjačkog nasilja, u budućnosti uštediti 7.9 KM poreskih obveznika. Bez obzira na to što je, za potrebe ovog projekta, rađena analiza isplativosti samo za Republiku Srpsku, isplativost primjene ovog programa može se očekivati i u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine, jer je približno isto stanje i kada je u pitanju vršnjačko nasilje, kao i cijene zdravstvenih usluga i lijekova.

Zato Vam predlažemo da pažljivo pročitate ovaj priručnik i da, u svojim školama, pokušate da primijenite aktivnosti, koje su u njemu predložene. Pokušajmo da škole učinimo boljim i sigurnijim mjestima za razvoj i obrazovanje djece.

ŠTA JE TO NASILJE MEĐU DJECOM?

Generalno gledano, i „nasilno ponašanje“ i „zlostavljanje“ su vidovi agresivnog ponašanja. Razlika između „nasilnog ponašanja“ i „zlostavljanja“ ogleda se u ponavljanju nasilne radnje više puta nad istom ili istim osobama. Naime, nasilno ponašanje predstavlja agresivni akt usmjeren na određenu osobu/osobe ili stvar, kojeg ne karakteriše ponavljanje, dok je zlostavljanje agresivni akt, usmjeren na osobu ili stvar, koji se više puta ponavlja. Nasilnim ponašanjem među djecom može se označiti ono ponašanje djeteta koje ima za cilj da povrijedi i nanese bol (fizičku i/ili psihičku) drugom djetetu koje to pokušava izbjeći. U svjetlu ove definicije, prijateljska zadirkivanja, razmirice, svađe ili nesporazumi, ali i nasilno rješavanje sukoba među prijateljima iste moći, nenamjerno nanošenje boli i sl., ne bi bili okarakterisani kao nasilno ponašanje.¹

Nasilje podrazumijeva 6 faktora: namjera da se povrijedi ili nanese šteta; intenzitet i trajanje; moć nasilnika; ranjivost žrtve; manjak podrške; posljedice.

Neki oblici nasilnog ponašanja, kao što su vikanje, udaranje, lupanje, vrijeđanje, protestovanje, u manjoj ili većoj mjeri, prisutni su kod većine djece u različitim razvojnim fazama. Srž nasilnog ponašanja čini namjerno nanošenje boli, bez obzira da li je ona fizička ili psihička. Međutim, kada se malo podrobnije razmotri prethodna definicija, može se vidjeti da u njoj postoje i neke nedorečenosti. Slučajno nanošenje štete, kao npr. nehotično gaženje tuđe noge u autobusu, ili prolijevanje kafe u tuđe krilo, kada za to ne postoji nikakva namjera, ne predstavljaju nasilje, tj. nasilno ponašanje, ali isto

tako postavlja se pitanje da li zubar vrši agresiju na nas kada nam popravlja ili vadi zub i kada zna da nam nanosi bol, ali se na to ne osvrće. Naravno da ne. To znači da, pored namjere, tu postoji još jedna odrednica nasilnog ponašanja, koju su američki naučnici (Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A.) nazvali društveno neprihvatljivo ponašanje. Tako bismo onda nasilje definisali kao „društveno neprihvatljivo ponašanje s namjerom da se nanese šteta ljudima ili imovini“². Nasilno ponašanje može da bude reakcija na neko neugodno iskustvo, ali kada takvo ponašanje postane uobičajeni način na koji dijete reaguje, odnosno na koji „rješava“ probleme, onda govorimo o poremećaju u ponašanju. Agresivnost može da postane i stabilna crta ličnosti. Tada govorimo o osobi koja ima izraženu sklonost ka brzom napadačkom reagovanju prema različitim osobama ili stvarima i u različitim situacijama.

Da bismo nasilno ponašanje okarakterisali kao zlostavljanje, potrebno je da to ponašanje ima i dodatne karakteristike, prije svega ponavljanje i usmjerenost na istu osobu. Iako postoje brojne definicije vršnjačkog zlostavljanja, one imaju nekoliko zajedničkih odrednica. Moglo bi se reći da je vršnjačko zlostavljanje (bullying) svako svjesno (namjerno) nasilno i ničim opravdano (nepravdno) ponašanje djeteta ili grupe djece usmjereno ka drugom djetetu, s ciljem da se ono fizički i/ili psihički povrijedi, pri čemu takvo nasilno ponašanje karakteriše ponavljanje, nesrazmjer moći³, evidentan osjećaj uživanja kod nasilnika, te osjećaj ugnjetavanja kod žrtve.⁴

1. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998). Dječija psihologija. Naklada Slap. Zagreb

2. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998). Dječija psihologija. Naklada Slap. Zagreb

3. Prilikom zlostavljanja uvijek nasilnik/nasilnici ima/ju veću moć od žrtve.

4. Unicef, Ured za Hrvatsku (2005). Kako zaustaviti bullying – Priručnik za roditelje; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje nad djecom.

ZAŠTO SU NEKA DJECA NASILNA?

Kod neke djece se javi potreba da budu nasilna, jer ne znaju da je takvo ponašanje loše. Oni prosto oponašaju svoju braću, sestre, roditelje, ili pak, ljude kojima se dive. Neke djeca ne znaju za bolji način da komuniciraju sa okolinom, odnosno vršnjacima. Dešava se da su i podstaknuti od strane svojih prijatelja, te da im se takav način ponašanja predstavlja kao „in“, ili ponašanje u modi. Neki od njih prolaze kroz teško razdoblje u svom životu, te to pokazuju kroz nasilje, tako da je kod njih nasilje simptom nekog problema. Istraživanja⁵ pokazuju da djeca koja vrše nasilje vrlo često dolaze iz porodica u kojima se primjenjuje fizičko kažnjavanje, pa su djeca usvojila fizičko nasilje kao način rješavanja problema. Sljedeći faktori su istaknuti kao rizični faktori:

- porodično okruženje²:
  - emocionalni odnos roditelja u ranom razvoju je bez topline i pravog saosjećanja za dijete i njegove potrebe,
  - roditelji su popustljivi i ne postavljaju granice,
  - roditelji nedovoljno nadziru dijete i ne pružaju mu adekvatno vođstvo,
  - roditelji tolerišu agresivno ponašanje,
  - roditelji fizički kažnjavaju.
- osobine djeteta:
  - djeca snažnog temperamenta,
  - impulsivna djeca,
  - agresivna djeca,
  - djeca koja uvijek moraju imati moć i kontrolu,
  - fizički jači dječaci,
  - djeca sa umanjenom sposobnosti saosjećanja,
- uticaj vršnjačke grupe:
  - slabi kočnice u ponašanju,
  - smanjuje ličnu odgovornost,
  - nudi modele ponašanja, pa i nasilničkog,
- uticaj medija:
  - često i dugotrajno gledanje nasilja, smanjuje osjetljivost na posljedice nasilja, te smanjuje saosjećajnost.

Školsko okruženje je takođe vrlo važno za pojavu nasilnog ponašanja. Nedostatak bliskosti i prihvaćenosti svih učenika, te međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika, i obrnuto, dovode do nasilničkog ponašanja u školi. Nereagovanje nastavnika i stručnih saradnika na nasilna ponašanja učenika i loš nadzor u određenim dijelovima škole (igralište, hodnici...), samo olakšavaju nasilnim učenicima da budu nasilni i zastrašuju druge učenike.

KOJE VRSTE NASILNIH PONAŠANJA POSTOJE?

Nasilna ponašanja mogu da se dijele na različite načine, s obzirom na njihov oblik, funkciju i na to na koga su usmjerena. S obzirom na oblik nasilja, postoje sljedeće vrste:

1. **Fizičko nasilje** – nasilje kojim se povređuje tijelo druge osobe. To može biti: udaranje, šutiranje, guranje, davljenje, čupanje, zatvaranje i zaključavanje, otimanje i uništavanje stvari...
2. **Verbalno nasilje** – nasilje kada se koriste riječi da bi se povrijedila nečija osjećanja. To može biti: vrijeđanje (kada neko nekome kaže da je glup, ružan, naziva ga ružnim imenima), ismijavanje (kada se neko nekome ruga zbog visine, težine, porijekla, ocjena...), omalovažavanje (kada neko nekome kaže da ne vrijedi, da ga niko ne voli...), kada se neko okrivljuje za nešto što nije uradio/la, ili mu se prijete, kada se uvredljivi sadržaji šalju putem SMS ili e-mail poruka.
3. **Socijalno nasilje** – nasilje kada se neko isključuje iz grupnih aktivnosti, ogovara, kada se pričaju laži o nekoj osobi, ili nagovaraju druge da se s tom osobom ne druže, kada se putem SMS ili e-mail poruka šire glasine o žrtvi ili druge osobe nagovaraju da se sa njom ili njim ne druže.
4. **Seksualno nasilje** – nasilje kada nekoga protiv njegove/njene volje dodiruju po intimnim dijelovima tijela, upućuju bezobrazne riječi, pokazuju bezobrazne slike, tjeraju na seksualne odnose, kada se bezobrazni sadržaji u vidu slika i riječi šalju, putem SMS ili e-mail poruka, žrtvi.
5. **Psihološko nasilje** – nasilje kada se upućuju prijeteći pogledi, grimase, kada se uhodi određena osoba, ili se od nje iznuđuje novac, te ju se ucjenjuje, kad se žrtvu poziva na telefon, a ne odgovara na njeno javljanje.

Nasilje se, s obzirom na funkciju, dijeli na:

1. **Instrumentalno nasilje** – nasilje kojim se želi nešto dobiti.
2. **Neprijateljsko nasilje** – nasilje kojim se nekom drugom želi nanijeti bol ili ga ozlijediti.

Nasilje se, s obzirom na koga je usmjereno, dijeli na:

1. **Direktno nasilje** – ono koje se ispoljava direktno na osobu ili osobe, kojima se želi nanijeti bol, kao i na stvari koje se žele uništiti, odnosno kojima se želi nanijeti šteta.
2. **Indirektno nasilje** – ono koje se ispoljava prema supstituiranim ciljevima (osobe, stvari).

5. Unicef, Ured za Hrvatsku (2005). Kako zaustaviti bullying – Priručnik za roditelje; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje nad djecom.
6. Za zdrav razvoj djeteta, vrlo su važna iskustva u porodici. Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće, te nedovoljan nadzor i briga roditelja plodna su podloga za razvoj nasilničkog ponašanja djece. Svjedočenje agresivnog ponašanja obuhvata fizičku i verbalnu agresiju roditelja prema djetetu ili fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima. Korištenjem fizičkog kažnjavanja roditelj šalje djetetu poruku kako je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo. Vjerovatno je da će dijete koristiti slične metode i sa svojim vršnjacima. Takođe, ako je roditelj previše popustljiv kada dijete tvrdoglavo i bez pravog razloga zahtijeva nešto, šalje mu poruku kako takvo ponašanje uspijeva kada se nešto želi postići.

Postoje dokazi da su fizičko i instrumentalno nasilje prisutniji u mlađoj dobi, a da se verbalno i neprijateljsko nasilje javljaju od školske dobi, pa nadalje. Što se polnih razlika tiče, one su dokazane i istraživanja pokazuju da su dječaci nasilniji u predškolskoj dobi i tokom osnovne škole. Postoji još jedna razlika između dječaka i djevojčica. Naime, kod dječaka je prisutnije fizičko nasilje, a kod djevojčica verbalno.⁷

Još jednom naglašavamo, da svaki od ovih oblika nasilja, ako se više puta ponavlja i duže traje nad istim djetetom, predstavlja oblik zlostavljanja.

KOJI SU TO ZNAKOVI NASILNIH PONAŠANJA?

Djeca od malena daju određene znakove, da bi njihovo ponašanje moglo da preraste u nasilno, ali se ti znakovi vrlo često ne registruju kao upozoravajući, pa se preko njih olako prelazi. O kojim znakovima je riječ?

Prvo na šta treba da se obrati pažnja jeste to da se ti znakovi razlikuju kod male i predškolske djece, djece školske dobi i adolescenata.⁸

Kod male djece i djece predškolske dobi javljaju se napadi bijesa, koji traju duže od 15 minuta i u okviru kojih dijete niko ne može da smiri, čak ni roditelji. Ova djeca često imaju nasilne ispade, bez razloga, impulsivna su, energična, nemaju straha. Za njih ne postoje nikakva pravila i stalno odbijaju poslušnost odraslima. Ovakva djeca nisu vezana za roditelje, ne boje se ostati bez roditelja na nepoznatom mjestu. Uživaju da gledaju filmove sa nasilnim scenama i često su zlobna prema svojim vršnjacima.

Kod djece školske dobi može da se primijeti da imaju slabu koncentraciju, često ometaju školske aktivnosti, imaju loš uspjeh u školi, često se tuku. Usljed svega ovoga, imaju vrlo malo prijatelja, a prijateljstva sklapaju isključivo sa drugom djecom koja takođe imaju problema u ponašanju. Imaju konstantnu potrebu da se suprotstavljaju odraslima, često su frustrirani. Ne saosjećaju sa drugima.

Što se adolescenata tiče, kod njih su dominantni sljedeći znakovi: ne poštuju autoritete, te se vrlo često isključuju iz škola, imaju loš školski uspjeh i često izostaju iz škole, vrlo često koriste narkotike i alkohol, učestvuju u tučnjavama, krađama, uništavaju tuđu imovinu, vole gledati nasilne scene i uživaju u patnji drugih.

KOJA DJECA MOGU POSTATI ŽRTVE NASILJA?

Djeca koja su najčešće žrtve nasilja odskaču od druge djece po različitim karakteristikama, kao npr.: boja kože, vjerska i nacionalna pripadnost, način oblačenja, uspjeh u školi, ... To su često tiha, mirna, pasivna, nesigurna djeca, djeca koja imaju nisko samopouzdanje, djeca koja

su anksiozna. Ona vrlo često imaju malo prijatelja koji će da stanu na njihovu stranu kada se nađu u nevolji. Odnosi u njihovoj porodici su takvi da ih roditelji pretjerano štite. Iz ovakvih porodica dolaze djeca koja ne znaju da se zauzmu za sebe, te imaju loše socijalne vještine. Ona su podobna kao žrtve nasilja, jer ne prijavljuju nasilje. Djeca koja su žrtve nasilja vrlo često misle da su to nasilje zaslužila, te se kod njih razvija osjećaj krivice. Ona imaju manjak sigurnosti da potraže pomoć, često imaju manje podrške od nastavnika i ostalih učenika. To su i djeca koja su promijenila školu, pa su nova u razredu, te imaju pretjeranu želju da se uklope, na bilo koji način. Pored ovog, u ovu rizičnu skupinu spadaju i nadarena, ljubazna djeca, djeca nižeg socijalno-ekonomskog statusa, djeca sa poteškoćama u razvoju, djeca razvedenih roditelja, te djeca žrtve porodičnog nasilja.

Ono što je bitno da se napomene, kada je riječ o karakteristikama djece koja predstavljaju moguće žrtve nasilja, jeste to da je njima potrebno pristupati sa velikim oprezom i ne vršiti generalizacije, u smislu da se, npr. svako dijete koje je nadareno, gleda kao žrtva nasilja, itd.

KOJE SU POSLJEDICE NASILJA MEĐU DJECOM?

Koliko je ozbiljna pojava nasilja među djecom, govori činjenica da ono ostavlja posljedice, kako na djecu koja su žrtve nasilja, tako i na one koji vrše nasilje, ali i na onu djecu koja to nasilje posmatraju.

KOJE POSLJEDICE IMAJU DJECA KOJA SU ŽRTVE VRŠNJAČKOG NASILJA?

Djeca se vrlo teško odlučuju da prijave nasilje, tako da se nasilje nad njima teško uočava, ukoliko nema tragova na tijelu, ali roditelji i nastavnici treba da znaju da djeca na indirektan način, svojim ponašanjem, odnosno promjenama u njemu, ukazuju na nasilje nad njima. Koja su to ponašanja koja nam mogu ukazati na nasilje nad djetetom?

- Djeca koja su žrtve vršnjačkog nasilja često su tužna i depresivna, imaju nisko samopoštovanje, nesigurna su, karakteriše ih anksioznost i strah.
- Često im se ne ide u školu, ili se boje ići u školu i dolaziti iz nje, pa mole roditelje da ih voze i dovoze iz škole. Ponekad se dešava da mijenjaju put do škole.
- Kada treba da idu u školu dobijaju temperaturu, žale se na bolove u stomaku i glavobolje.
- Često nisu raspoložena, znaju zaspati plačući, a da za to nemaju određeni razlog.
- Povlače se u sebe, prestaju da jedu, imaju noćne more, a ponekad se javlja i nesаница.
- Odbijaju da razgovaraju sa roditeljima i postaju drska prema njima.

7. Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998). Dječija psihologija. Naklada Slap. Zagreb

8. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje među djecom.

ŠTA JE TO NASILJE MEĐU DJECOM?

- Kući se vraćaju sa poderanom odjećom ili torbom, pocijepanim knjigama.
- Imaju neobjašnjive modrice i ogrebotine.
- Ponekad i sama postaju nasilna. Počinju zastrašivati drugu djecu.
- Neke žrtve su toliko uznemirene da pokušavaju ili počine samoubistvo.
- Ova djeca znaju da imaju problema sa koncentracijom, te im, vrlo često, slabi i školski uspjeh.

Studije su pokazale da su u mladalačkom dobu takve osobe depresivnije od svojih vršnjaka. Duža izloženost nasilju ostavlja na njih duboke posljedice, koje kasnije utiču na emocionalni, društveni i profesionalni razvoj.

Djeca koja su žrtve nasilja često ne žele da prijave nasilje, pa čak i kada se nasilje nad njima otkrije, ona vrlo teško progovaraju o njemu.

KOJE POSLJEDICE IMAJU DJECA KOJA VRŠE NASILJE?

Takva djeca su vrlo često i sama bila izložena nasilju, bilo u školi, porodici ili negdje drugdje. Imaju lošiju pažnju i koncentraciju, često ometaju školske aktivnosti i imaju loš uspjeh u školi. Opčinjena su nasilnim filmovima, video igricama, imaju malo prijatelja, te su vrlo često neprihvaćena zbog svog ponašanja. Druže se sa drugom djecom koja su također nasilna i konstantno vole da se suprotstavljaju odraslim osobama. Često se osjećaju frustrirano i djeluju kao da ne saosjećaju sa onima nad kojima su izvršila nasilje.⁹

Ponekad djeca koja se ponašaju nasilno ne znaju da je takvo ponašanje loše, ili oponašaju stariju braću i sestre ili ljude kojima se dive. Ona možda ne znaju bolje načine komuniciranja s vršnjacima ili prolaze kroz neke probleme, pa to pokazuju kroz nasilje. Ponekad ih neko drugi navodi na nasilje, npr. neki prijatelji.

Ova djeca ne moraju uvijek biti uključena u čin nasilja, mogu biti i organizatori grupe, tj. podsticati i nagovarati druge da se nasilno ponašaju.

Sklonost ka nasilju, ukoliko se ne zaustavi, ostavlja dugoročne posljedice i na nasilnika. Takva djeca često postaju agresivne osobe kad odrastu i češće su sudski kažnjavana.

Djeci koja se ponašaju nasilno također treba pomoći, a ne samo kazniti ih. Ako se njima ne pomogne, ona će odrasti u nasilne odrasle ljude i nasiljem će rješavati svoje probleme.

KOJE POSLJEDICE NASILJE OSTAVLJA NA DJECU KOJA TO NASILJE POSMATRAJU?

Treća kategorija sudionika u nasilju, svjedoci nasilja, kao posljedicu prisustvovanja nasilju mogu imati povećanu anksioznost ili strah, ali mogu u budućnosti postati i tolerantniji prema različitim oblicima agresivnog ponašanja¹⁰.

9. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje među djecom.

10. Unicef, Ured za Hrvatsku (2005). Kako zaustaviti bullying – Priručnik za roditelje; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje nad djecom.

ŠTA PREDUZETI U SLUČAJU NASILJA?

KAKO DJECA TREBA DA SE PONAŠAJU U SITUACIJI KADA SU IZLOŽENA NASILJU?

Svako nasilje treba da bude prijavljeno pravovremeno, kako bi se adekvatno reagovalo i spriječilo dalje nasilno ponašanje. Ono o čemu djeca nad kojom se vrši nasilje ne treba da razmišljaju, jeste da su ona ta koja zaslužuju nasilje, jer **nasilje ne zaslužuje niko**. Žrtve nasilja obično osjećaju sram, jer je neko nasilan prema njima. Sram ne treba da osjeća žrtva, već onaj koji vrši nasilje, jer on ima problem. Djeca ne bi trebala sama da se suočavaju sa problemom nasilja, već treba da traže pomoć odraslih i to onih u koje imaju povjerenja, a to mogu da budu: roditelji, omiljeni nastavnik, stručni saradnici u školi, direktor ili neko drugi.

KAKO RODITELJI TREBA DA SE PONAŠAJU U SLUČAJU NASILJA MEĐU DJECOM?

Ukoliko roditelj ima sumnju da mu je dijete žrtva nečijeg nasilnog ponašanja, potrebno je da ga ohrabri da mu ispriča sve što može. Ono čega roditelj treba da se pridržava dok mu dijete priča, je sljedeće:

- slušati svoje dijete i ne prekidati ga,
- potruditi se da pružite svom djetetu priliku da vam detaljno, koliko je ono u stanju, opiše događaje koji su vezani za nasilje nad njim/njom,
- potruditi se da ga uvjerite da vam treba prijaviti svaki oblik nasilja koji se nad njim ili njom provodi, te da time ne čini ništa pogrešno,
- ne ohrabrivati dijete da uzvraća nasiljem prema osobi koja vrši nasilje nad njim/njom,
- ne treba da se zanemaruje zastrašivanje, kao jedan

oblik nasilja,

- reagovati odmah, čim se dijete prvi put povjeri da je doživjelo nasilje,
- informisati se o simptomima koji se javljaju kod djece koja su doživjela nasilje i potruditi se da, ukoliko se neki od njih prepozna kod djeteta, potražiti pomoć stručne osobe (npr. stručnog saradnika u školi, psihologa u nekoj zdravstvenoj instituciji).

Ukoliko se nasilje dešava na putu do škole ili u školi:

- savjetovati dijete da u školu ide ili se iz nje vraća uvijek u društvu drugova,
- potražiti pomoć nastavnika i stručnih saradnika u školi,
- obavijestiti i roditelje druge djece, koja mogu da budu potencijalne žrtve nasilja.

Ukoliko roditelj sumnja da se njegovo dijete nasilno ponaša, potrebno je pokušati to zaustaviti, tako što će se:

- razgovarati sa njim/njom i objasniti mu/joj posljedice nasilnog ponašanja,
- povećati prisutnost roditelja u djetetovim aktivnostima, više se baviti djetetom,
- ukoliko se primijeti da dijete ima model nasilnog ponašanja u porodici, uticati na te ljude da se drugačije ponašaju, kako dijete ne bi prisustvovalo nasilnim scenama u porodici,
- razgovarati sa djetetovim nastavnicima i stručnim saradnicima u školi, kako bi se i od njih dobila podrška u promjeni ponašanja svog djeteta,
- hvaliti svoje dijete svaki put kada se ono ne ponaša nasilno, odnosno, kada neku konfliktnu situaciju nenasilno riješi,
- ukoliko dijete ne želi da razgovara o tome šta se dešava u školi, potrebno je biti uporan, i ne treba odustajati.

KAKO NASTAVNICI I STRUČNI SARADNICI TREBA DA SE PONAŠAJU U SLUČAJU NASILJA MEĐU DJECOM?

Svi zaposleni u školi dužni su da spriječe nasilje koje se dešava u školi i u njenoj blizini, ali i da reaguju u slučaju sumnje da se nasilje među djecom dešava u okviru porodice, ili nekom drugom mjestu. U rješavanju tog problema, profesionalci u školi treba da sarađuju sa policijom, centrom za socijalni rad, zdravstvenim institucijama, itd.

Nastavnik, ukoliko posumnja na nasilje u porodici, treba odmah da o tome informiše stručne službe u

školi. Ukoliko naiđe na scenu nasilja, treba odmah da interveniše kako bi se ono zaustavilo.

U slučaju da učenik prijavi nasilje nastavniku ili stručnom saradniku, nužno je preduzeti sve adekvatne mjere da bi se taj problem riješio. Ni u kom slučaju se ne bi smjelo iznevjeriti ukazano povjerenje i učenika koji je prijavio nasilje dodatno izložiti neprijatnostima.

Potrebno je osigurati podršku djetetu koje je doživjelo nasilje, ali i njegovim roditeljima. U slučaju vršnjačkog nasilja, važno je da se dijete koje vrši nasilje odmah ne kažnjava (najčešće su i ta djeca izložena nasilju), već mu omogućiti razgovor sa stručnim saradnicima u školi, a tek onda izreći mjere.

MEDIJI I NASILJE

Pod "medijima" podrazumijevamo novine, magazine, radio i televizijske stanice, te internet.

Uticaj medija na formiranje stavova kod djece nije nimalo beznačajan. Mediji su na trećem mjestu kao izvori učenja nasilja, odmah iza porodice i društvenog okruženja. Djeca su od najranije dobi izložena djelovanju nasilja u medijima. Danas televizija dominira životom djece, kako u gradskim, tako i seoskim sredinama. Pored televizije, djeca rano dolaze i u kontakt sa kompjuterima, pa su dosta i u kontaktu sa internetom i informacijama koje na njemu mogu dobiti.

Više od 50% svog slobodnog vremena djeca provedu u gledanju filmova i sve učestalijem igranju igrica na kompjuteru, koje su ponekad prepune nasilnog sadržaja i koje nisu prilagođene dječijem uzrastu, pa ih djeca često shvataju i oponašaju bukvalno. To djecu dovodi do toga da ih ona u svakodnevnom životu primjenjuju u istim ili sličnim situacijama. Nasilni junaci postaju uzori djeci širom svijeta.

Negativni efekti medijskog nasilja su sljedeći:

- Djeca postaju tolerantnija prema nasilju i ono im manje smeta.
- Razvijaju krive stavove o nasilju i imaju gubitak saosjećanja prema onima koji trpe nasilje.
- Počinju gledati svijet kao nasilan, plašeći se da će se naći u situaciji da trpe nasilje.
- Sve više ispoljavaju asocijalno i nasilno ponašanje.
- Više su izložena nasilju i imaju potrebu za više nasilja u igri.
- Konfliktne situacije pokušavaju riješiti koristeći se nasiljem kao prihvatljivim i poželjnim.
- Žive u virtuelnom svijetu, ne razvijaju optimalno emocionalnu inteligenciju, ni samopouzdanje.
- Manjka im kreativnosti, povećava im se mogućnost

razvoja depresije i nesigurnosti.

- Prisutno je nerazumijevanje pravog značenja nasilja, pa iz toga proizilazi pogrešno zaključivanje.
- Nasilje vrši konstantan uticaj na navike i način života.

Da bi se donekle suzbili efekti nasilja u medijima na djecu, postaje praksa da se na televiziji emituju upozorenja za gledaoce, koja se odnose na donju uzrasnu granicu za koju je sadržaj koji slijedi neškodljiv.

Takođe, potrebno je skretati pažnju novinarima, prilikom izvještavanja o nasilju nad djecom, da imaju obavezu da zaštite identitet djece uključene u čin nasilja, da vode računa o njihovom dostojanstvu i šansama za rehabilitaciju, koja će biti otežana ukoliko djeca ostanu javno obilježena ovim činom. Ovo ponekad nije lako, jer je u stalnoj borbi za gledanost i tiraž, senzacionalizam veoma zastupljena novinarska praksa, kod nas, ali i u svijetu. Ipak, mora se imati u vidu da novinarski kodeksi imaju propise za zaštitu maloljetnika u medijima, i da je od posebne važnosti poštovati te propise kada se izvještava o nasilju. To je važno zbog štete koja se može nanijeti djeci na koju se konkretan slučaj odnosi, a može imati i kontraefekte promocije nasilja umjesto borbe protiv njega.

INTERNET I NASILJE

Nasilje preko interneta, u svijetu poznato kao cyberbullying, pojam je za svaku komunikacijsku aktivnost kompjuterskom tehnologijom, koja se može smatrati štetnom, kako za pojedinca, tako i za opšte dobro. Ovaj oblik nasilja nad djecom obuhvata situacije kad je dijete izloženo napadu nekog drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece ili odrasle osobe, putem interneta ili mobilnog telefona.

Postoje dvije vrste nasilja preko interneta, direktno i indirektno. Direktno nasilje se događa kada osoba koja vrši nasilje:

- Šalje uznemirujuće poruke mobilnim telefonom, e-mailom ili na chatu,
- Ukrade ili promijeni lozinku za e-mail ili nadimak na chatu,
- Objavljuje privatne podatke ili neistine na chatu, blogu ili internetskoj stranici,
- Šalje uznemirujuće slike putem e-maila ili MMS poruka na mobitelu,
- Postavlja internetske ankete o žrtvi,
- Šalje viruse na e-mail ili mobilni telefon,
- Šalje pornografiju i neželjenu poštu na e-mail ili mobilni telefon,
- Lažno se predstavlja kao onaj nad kojim vrši nasilje, itd.

Nasilje putem interneta uključuje podsticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, praćenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima, te širenje nasilnih i uvredljivih komentara. Može uključivati slanje okrutnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun žrtve.

Posljedice nasilja preko interneta katkad mogu biti i ozbiljnije od posljedica nasilja u stvarnim situacijama. Naime, publika koja posmatra nasilje preko interneta, često je mnogo šira od one na školskom igralištu, u razredu, ispred zgrade i slično. Uz to, kod nasilja na internetu postoji snaga pisane riječi, jer žrtva može svaki put ponovno pročitati šta je nasilnik o njoj napisao, a u verbalnom obliku uvrede se lako mogu zaboraviti. Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene.

Dalje, vrlo je mala mogućnost da se izbjegnu ovakva nasilna ponašanja, s obzirom na to da se na internetu može dogoditi bilo kad i bilo gdje. Pošto nasilnik može ostati anonimn, velikom broju djece upravo ta činjenica služi kao podsticaj da se nasilno ponašaju, iako u stvarnom svijetu vrlo vjerovatno ne bi bila nasilna.

MOBILNI TELEFONI I NASILJE

Jedan od popularnih oblika nasilja nad djecom, koji donosi moderno doba tehnologije, je i nasilje putem mobilnih telefona. Ono uključuje bilo kakav oblik poruke zbog koje se dijete osjeća neugodno ili mu se tako prijete - može biti tekstualna, videoporuka, fotografija, poziv - odnosno bilo kakva višestruko slana poruka kojoj je cilj uvrijediti, zaprijetiti, nanijeti bilo kakvu štetu djetetu, vlasniku mobilnog telefona.

Šta mogu da urade roditelji?

- Naglasiti djetetu da bude pažljivije kada bira kome daje broj mobilnog telefona.
- Neka pažljivo koristi neku od chat usluga preko mobilnog telefona.
- Ako dobije poruku s nepoznatog broja, neka ne odgovara. Ne treba da odgovara ni na poznate brojeve ako se zbog sadržaja poruke osjeća loše ili neugodno.
- Istaknuti djetetu da bude pažljivije kada šalje poruke drugima.
- Potaknuti ga da se prije slanja poruke zapita može li ona uvrijediti ili na bilo koji način naštetiti onome koji je prima
- Postaviti pravilo prema kojem nije dopušteno slati fotografije ili videozapise drugih ljudi bez njihova dopuštenja, kao ni slati sadržaje koji mogu uvrijediti druge ljude.
- Ako dijete dobije neprimjerenu poruku, poziv ili je izloženo nasilju, dati mu podršku i potaknuti ga da odmah razgovara s vama ili nekom drugom odraslom osobom u koju ima povjerenja (poput nastavnika, školskog psihologa, pedagoga), kako se problem ne bi pogoršao.
- Ako je riječ o ozbiljnijim oblicima nasilja, posebno zastrašujućim prijetnjama, razmisliti o tome da sve prijavite policiji. U takvim slučajevima dobro je sačuvati poruke u mobilnom telefonu, ili negdje drugdje zapisati podatke o datumu, vremenu i sadržaju poruke ili poziva.

SUKOBI I NJIHOVO RJEŠAVANJE

Svaka osoba se nebrojeno puta u svom životu našla u konfliktnoj situaciji, tj. u sukobu sa drugom ili drugim osobama. Načini na koje su se ti sukobi rješavali su različiti. U nekim konfliktnim situacijama se popuštalo, u nekim odustajalo od prepirke, a nekada smo željeli da ostvarimo ono što smo zacrtali i od toga nismo popuštali. Naši načini reagovanja su se razlikovali iz određenih razloga, o kojima ćemo detaljnije govoriti nešto kasnije. Ono o čemu bismo prvo počeli, jeste odgovor na pitanje šta je to sukob.

Sukob je situacija u kojoj dvije ili više osoba ili grupa žele ostvariti svoj cilj, interes ili potrebu, ali u toj želji za ostvarenjem sopstvenog cilja vide samo sebe, prikupljaju energiju da bi dostigli zamišljen cilj, a onu drugu stranu doživljavaju kao prepreku ili prijetnju. Šta znači kada se kaže „upravljati sukobom“? To ne znači izbjegavanje sukoba, nego vješto i kreativno rješavanje problemske situacije u kojoj se nalazi dvije ili više osoba ili grupa.¹¹

VRSTE SUKOBA

Postoje različite klasifikacije sukoba, a mi ćemo ovdje navesti neke od njih. Autorka Kovač Cerović smatra da se sukobi mogu podijeliti prema tri kriterija: po predmetu, obimu i posljedicama.¹² Tako ona sukobe prema predmetu dijeli u zavisnosti od toga oko čega je nastao sukob, od igračke do državnih granica. Po obimu, prema ovoj autorki, sukobi se dijele na interpersonalne, intergrupne i međunarodne. Interpersonalni sukobi podrazumijevaju sukobe koji su nastali između određenog broja osoba, za razliku od intergrupnih, koji nastaju između određenih grupa, dok su međunarodni sukobi, sukobi između

država. Podjelu sukoba na osnovu posljedica, vršimo na osnovu toga kakav je bio njihov učinak na strane u sukobu. Tako imamo one banalne, do onih fatalnih.

Autorke Trikić i Koruga¹³ sukobe dijele prema uzroku i efektima. Prema uzroku, sukobi se dijele na sljedeće vrste:

1. **Sukob informacija** - koji nastaje usljed nesporazuma u komunikaciji (npr. pogrešne informacije, stare informacije, netačne, lažne informacije), kad postoji nedostatak komunikacije ili njeno izbjegavanje (pomanjkanje informacija, parcijalne informacije koje lako produkuju ogovaranja, spekulacije...), kod prenošenja tzv. „teških“ informacija (kontradiktorne, uznemiravajuće, ...).
2. **Sukob interesa** - javlja se zbog suprotstavljenih potreba, odnosno zbog suprotstavljenih načina zadovoljenja istih potreba.
3. **Sukob u odnosima** - nastaje kada obje ili jedna strana počnu da produkuju predrasude o drugoj strani i da se ponašaju u skladu s njima, što najčešće čini da bi sebi povećala vrijednost ili da pomoću negativne slike o drugima formira pozitivnu sliku o sebi. Takođe, sukob se javlja i kada jedna (ili obje strane) počnu da zanemaruju svoju odgovornost i postanu nepouzdana za drugu stranu. Ovakvo - negativno ponašanje se od druge strane opaža kao nešto što ugrožava jedinstvo grupe. Kada dođe do pojave ovakvog ponašanja, trajno se poremete odnosi među stranama, polako se razvija konflikt.
4. **Sukob resursa** - nastaje kada dvije ili više osoba, odnosno strana, žele nešto čega ima malo, nedovoljno za sve u onoj mjeri u kojoj se očekuje.

11. Za Svemire (2000). Uzelac, M. Mali korak

12. Učionica dobre volje (1995). Kovač Cerović, T., Rosandić, R., Popadić, D., Grupa Most.

13. Vršnjačka medijacija – od svađe slađe. Zorica Trikić i Dragana Koruga. Kancelarija nemačke agencije za tehničku saradnju – GTZ.

5. **Sukob vrijednosti** - javlja se u situacijama u kojima se među sagovornicima suprotstavljaju sistem vrijednosti i uvjerenja (npr. kako nešto treba da se radi, kakvi ljudi treba da budu, kako da se ponašaju). Takođe, sukob se javlja i kada se u timovima ili grupama sa zajedničkim ciljevima, pojave razlike u vizijama i ciljevima, a i teško se postiže usaglašavanje.

6. **Strukturalni sukob** - kada u jednoj grupi, manje ili više organizovanoj, ne postoji jasna struktura odnosa koji vladaju među članovima, kada su nedovoljno definisane uloge i procedure (grupna i individualna ponašanja, obrasci...), kada je nejasna raspodjela odgovornosti, pa se zbog toga lako „nakaleme“ spoljašnji faktori - ograničenja, stres (npr. previše posla nedovoljno resursa i sl.), javlja se sukob koji duboko zadire u srž funkcionisanja dotične grupe i ozbiljno remeti njenu funkcionalnost.

Po efektima do kojih dovode, sukobi se mogu podijeliti na:

1. **Funkcionalne** - sukobi koji dovode do konstruktivnih promena u odnosima među pojedincima/ grupama, povećavaju efikasnost i sl.

2. **Nefunkcionalne** - sukobi koji dovode do stagnacije, pogoršanja odnosa, nasilja i sl.

Svaki sukob ima potencijal da bude funkcionalan ili ne, a šta će biti, prije svega zavisi od stavova i reakcija učesnika u njemu. Važno je imati na umu da u svakoj konfliktnoj situaciji imamo mogućnost da biramo, kojim ćemo putem krenuti.

NAJČEŠĆI UZROCI SUKOBA U ŠKOLI/ODJELJENJU

Sukobi koji izbijaju u školi između učenika, uzrokovani su različitim faktorima. Autorke Trikić i Koruga¹⁴ navode neke od njih:

1. Takmičarska atmosfera

Ukoliko u grupi postoji takmičarska atmosfera, djeca/mladi se uče da rade jedno protiv drugog, umjesto da zajednički rješavaju zadatke i rješavaju probleme. Sukobi se često pojavljuju u situacijama kada:

- svako radi za sebe i brine o sebi,
- nema razvijene vještine za rad u timu,
- se djeca/mladi osjećaju prisiljeno da pobijede u interakcijama,
- ne postoji povjerenje u odrasle i drugu djecu/mlade u školi/odjeljenju.

2. Netolerantna atmosfera

Netolerantna grupa je puna neprijateljstva i nepovjerenja. U njoj se javljaju „grupašenje“ i očigledna mrzovolja; djeca/mladi ne znaju kako da jedno drugom pruže podršku, budu tolerantni, ili ljubazni. Sukobi se mogu pojaviti u situacijama:

- stvaranja “klika” i “žrtvenog jagnjeta”,
- netolerantnosti prema nacionalnim ili kulturnim razlikama,
- nedostatka podrške od strane vršnjaka, što vodi u usamljenost i izolaciju,
- ozlojeđenosti u odnosu na postignuća, imovinu ili kvalitete drugih.

3. Neadekvatna komunikacija

Neadekvatna komunikacija stvara posebno plodno tlo za sukobe. Veliki broj sukoba nastaje usljed nerazumijevanja ili pogrešnog tumačenja namjera, osjećanja, potreba ili akcija drugih. Neadekvatna komunikacija ili potpuni nedostatak komunikacije može dovesti do sukoba, kada djeca/mladi:

- ne znaju kako da izraze svoje potrebe ili želje,
- nemaju kome da izraze svoja osjećanja i potrebe, ili se boje da to učine,
- ne znaju kako da saslušaju druge.

4. Neadekvatno izražavanje emocija

Način na koji djeca/mladi izražavaju svoja osjećanja igra važnu ulogu u nastanku i razvijanju sukoba. Sukobi se mogu pojačati kada učesnici u njemu:

- izgube vezu sa sopstvenim osjećanjima,
- ne poznaju konstruktivne načine izražavanja bijesa i frustracije,
- potiskuju emocije,
- nemaju samokontrolu.

5. Nedostatak vještina za konstruktivno rješavanje konflikata

Sukobi u školi/odjeljenju mogu se pojačati kada učesnici u njima (djeca, mladi, odrasli) - ne poznaju načine kako da kreativno reaguju na sukobe. Roditelji, profesori i vršnjaci često nagrađuju, podržavaju nasilne ili veoma agresivne pristupe sukobima.

6. Zloupotreba moći od strane odraslih

Odrasli imaju jak uticaj na gore navedene faktore, posebno kada:

- frustriraju djecu postavljajući im neracionalna ili nerealno visoka očekivanja,
- kontrolišu grupu i pojedince uvođenjem velikog broja nefleksibilnih pravila,
- dosljedno pribjegavaju autoritativnoj upotrebi moći,
- uspostavljaju atmosferu punu straha i nepovjerenja.

7. Nedovoljni resursi

Nedovoljni resursi u školi/odjeljenju se najčešće odnose na ograničena sredstva za rad, fizičke uslove koji vladaju, ili veoma siromašan repertoar aktivnosti koji se nudi. Na primjer, ako je jedini način da se dobije ili popravi ocjena usmeno odgovaranje, lako može doći do sukoba kada će ko biti na redu i imati svoju šansu, ili ako je ograničen broj kompjutera i sl.

14. Vršnjačka medijacija – od svađe slađe. Zorica Trikić i Dragana Koruga. Kancelarija nemačke agencije za tehničku saradnju – GTZ.

8. Različite vrijednosti

Različite vrijednosti mogu dovesti do sukoba koji se najteže razrješavaju, jer zadiru najdublje u svakoga od nas i dovode u pitanje ona vjerovanja koja su nam najdraža. U tim situacijama vjerujemo da je naša suština dovedena u pitanje, pa se svaka strana čvrsto drži svojih pozicija. U ove sukobe spadaju oni koji su povezani sa religioznim, političkim, estetskim uvjerenjima. U njih spadaju i sukobi u vezi sa ciljevima. U školi se mogu odnositi na različita uvjerenja od toga šta je „prava“ muzika, do toga kako treba da se ponašamo jedni prema drugima i šta su „jedine prave životne vrijednosti“.

FUNKCIJE SUKOBA

Svaki sukob može da bude *funkcionalan* ili *nefunkcionalan*, što ne zavisi od same konfliktne situacije, već od ponašanja pojedinaca u njoj. Kada je sukob funkcionalan, on dovodi do pozitivnih ishoda, kao što su:

1. **Kreativna tenzija**, koja pokreće grupu i pojedince naprijed, dovodi do toga da se sve strane i tačke gledišta čuju i saslušaju i dovodi do korisnih razmjena informacija.
2. **Čišćenje**, koje omogućava razmjenu emocija u nekom sigurnom kontekstu, gdje je prisutno aktivno slušanje i čisti put napretku.
3. **Okupljanje pojedinaca i grupe oko rješavanja zajedničkog problema**, promoviše grupnu viziju i identitet, vrijednosti koje su zajedničke, omogućava postavljanje prioriteta, otkrivanje zajedničkog u grupi, te otkrivanje, priznavanje i uvažavanje različitosti.
4. **Zahjev za promjenu** omogućava iznošenje neslaganja, te otvara diskusiju i može da vodi ka razrješenu konflikta.
5. **Razvoj mehanizama prevencije konflikata, sistema kontrole i razrješavanja**

Kada je sukob nefunkcionalan, on dovodi do negativnih ishoda, kao što su:

1. **Negativna tenzija**, koja koči individue i grupu, vraća ih/je unazad, ugrožava lične i grupne interese, te se usljed te tenzije gube dobre ideje ili za njih nema podrške.
2. **Negativno izražavanje emocija**, usljed kojeg cijela grupa biva zahvaćena sukobom, te može da dođe do nasilja.
3. **Podrivanje grupnog jedinstva**, kada se dešava da članovi biraju strane, traže se razlike i svi se fokusiraju na to, moral pada i dolazi do reorganizacije prioriteta.
4. **Ugrožavanje mogućnosti pozitivne promjene** koje odvlači ogromnu energiju.

STRUKTURA SUKOBA I UOBIČAJENI NAČINI PONAŠANJA U KONFLIKTIMA

Ponašanje ljudi koji se nalaze pred sukobom nalazi se pod uticajem dvije važne sile, odnosno dva važna faktora: važnosti ili procijenjenoj važnosti predmeta sukoba, i važnosti, odnosno procijenjenoj važnosti osobe ili grupe sa kojom se sukobljavamo. Shodno tome koliko svakom od ova dva faktora pridajemo značaj, zavisice i naše ponašanje u tom sukobu. Te različite načine ponašanja u sukobima možemo da predstavimo i na sljedeći način, kako je to uradila autorka Kovač Cerović u knjizi „Učionica dobre volje“.¹⁵

		BRIGA ZA SEBE (tj. za predmet sukoba)	
		MALA	VELIKA
BRIGA ZA DRUGOG	VELIKA	popuštanje, izbjegavanje, ignorisanje sukob	rješavanje sukoba kao problema, traganje za novim, konstruktivnijim rješenjima
	MALA	<i>ad hoc</i> pristupanje, sukoba i nema	igra na pobjedu, istrajavanje pri svakom svom prijedlogu

Da malo razjasnimo tabelu. Kada je riječ o važnosti ili procijenjenoj važnosti predmeta sukoba, različito se ponašamo u situacijama kada procijenimo da nam je predmet sukoba veoma značajan (to se dešava onda kada smo u njega uložili puno truda i vremena, kada nam je lično važan, kada ga doživljavamo kao životnu šansu, ako smo sebi ili nekome ko nam je značajan obećali da ćemo ga ostvariti, itd.), u odnosu na situacije kada nam se on ne čini značajan (ako imamo druge izbore, druge mogućnosti i ako nas mnogo ne ugrožava). Slično se dešava i kada je riječ o našoj procjeni druge osobe ili drugih osoba sa kojima bismo ušli u sukob. Kada nam je stalo do druge osobe (bilo da je ona naš nadređeni, neki nezaobilazni autoritet, vrlo opasan protivnik, ili neko sa kim želimo da imamo trajno dobar odnos, itd.), različito se ponašamo u odnosu na situacije kada nam do druge osobe nije stalo (jer je prolazna u našem životu, ne želimo da se ulažemo u odnos sa njom, itd.).

Iz odnosa brige za predmet sukoba i brige za drugoga, možemo da izvučemo pet oblika ponašanja u sukobu, a to su: izbjegavanje, povlačenje, takmičenje, saradnja i kompromis. U daljem dijelu teksta imaćete priliku da

15. Učionica dobre volje (1995). Kovač Cerović, T., Rosandić, R., Popadić, D., Grupa Most.

pročitajte u kojim situacijama su ovi navedeni oblici ponašanja u sukobima poželjni, a u kojim nisu.

Ukoliko nam je malo stalo i do predmeta i do osobe sa kojom se sukobljavamo, onda do sukoba ne dolazi, tj. mi koristimo **izbjegavanje** kao način ponašanja u sukobu. Ovaj način ponašanja je prihvatljiv: kada problem zaista nije značajan za nas, kada nam je odnos sa suprotnom stranom beznačajan ili kada nema dovoljno vremena za rješavanje problema, a odluka nije od neke važnosti. Ovaj stil ponašanja u sukobu nije dobar u sljedećim situacijama: kada nam je stalo do odnosa sa drugom osobom, a i do samog predmeta sukoba, kada se ovaj stil često koristi, kada bi posljedica primjene ovog stila bila negativna osjećanja kod druge osobe i ako bi zbog ovakvog ponašanja druga osoba lakše ostvarila zacrtan cilj.

Ukoliko nam je mnogo stalo do druge osobe, a malo do predmeta sukoba, onda primjenjujemo stil **prilagođavanja**, kao stil ponašanja u sukobu. Ovaj stil je koristan kada nam zaista nije stalo do problema ili kada nemamo uticaja na protivnika, ali isto tako, niti namjeru da mu se suprotstavljamo. Ovaj stil sukobljavanja nije poželjan kada se uobičajeno koristi da biste bili prihvaćeni od ljudi i kada druga strana želi da ostvari saradnju, ali se zbog vašeg prilagođavanja stiče utisak, kao da je ona nametnula rješenje.

Kada se desi da nam je vrlo važan predmet sukoba, a da nam nije stalo do osobe sa kojom treba da se sukobimo, onda igramo na pobjedu i nastojimo po svaku cijenu da budemo pobjednici u tom sukobu, bez obzira na posljedice po naš buduću odnos sa tom osobom, i koristimo stil **takmičenja**. Ovaj stil sukobljavanja je koristan kada problem treba hitno da se riješi ili kada ste toliko sigurni u ono što želite i da ste u pravu i kada vam je bitno da to dokažete. Njega je vrlo loše koristiti često, kao i svaki drugi stil sukobljavanja, ali i u sljedećim situacijama: kada se nije niti pokušalo sa primjenom saradnje, kada je saradnja od svake strane bitna i kada se nepotrebno umanjuje poštovanje drugih.

I na kraju, kada se desi da nam je podjednako stalo i do predmeta sukoba, ali i do osobe sa kojom treba da se sukobimo, onda tražimo konstruktivno rješenje problema, odnosno radimo na rješavanju problema u vidu **saradnje**. Ovaj stil je prihvatljiv kada je problem bitan, ali je, isto tako, potrebno sačuvati odnos, kada je bitno doći do kreativnog rješenja i kada postoji opravdana nada da će rješenje, do kojeg se dođe, da zadovolji obje strane u sukobu. Saradnja kao stil sukobljavanja nije prihvatljiva: kada se nema dovoljno vremena, kada problemi nisu od velikog značaja, kada ima previše materijala koji treba da se razmatra, da bi se došlo do rješenja i kada su ciljevi druge osobe, sa kojom ste u sukobu, očigledno pogrešni.

Kompromis je stil sukobljavanja koji se primjenjuje kada nam je podjednako stalo i do druge strane, ali i do predmeta sukoba, ali ne možemo da dođemo do saradnje. U kompromisu i jedna i druga strana, da bi došle

do rješenja problema, djelimično odstupaju od prvobitno zacrtanih rješenja. Ovaj stil sukobljavanja je prihvatljiv: kada je saradnja bitna, ali ju je teško primijeniti iz različitih razloga, kada se mora doći do nekog rješenja, iako ono nije najbolje i kada bi se insistiranje na saradnji pogrešno shvatilo i interpretiralo kao takmičenje. Ovaj stil nije dobar kada je bitno da se nađe, što je moguće kreativnije rješenje i kada se ne mogu prihvatiti posljedice rješenja dobijenog na ovaj način.

DINAMIKA SUKOBA

Sukob u okviru kojeg obje strane igraju na pobjedu, zasniva se na procesu eskalacije. Kako teče taj proces? Kao prvi znaci sukoba javljaju se nelagoda, podozrenje prema drugoj osobi, tenzija, želja da se susret sa tom osobom izbjegava. Sljedeći korak u razvoju sukoba jestu optužbe, uvrede, koje izriču i jedna i druga strana, i u toj fazi sukob teži da naraste i da se razbukta. Vremenom obje strane postaju sve uvjerenije da su u pravu, te je odustajanje u ovoj fazi sve teže. Tu sukob doživljava eskalaciju.

U okviru same eskalacije nalaze se skrivena dva procesa. Prvi proces se odnosi na gubitak povjerenja u drugu osobu. Ona se sve više doživljava kao neprijateljska, njeno ponašanje se tumači isključivo i u svakom njenom koraku se traži skriveni neprijateljski smisao. Drugi proces se odnosi na preobraženje početnog motiva za sukob. U početku se obično želi samo pobjeda, ali ukoliko se sukob razbukta, često se javljaju želje da se druga osoba povrijedi, pa makar i izgubili tu borbu.

Nakon što ste mogli da pročitate nešto o strukturi i dinamici sukoba, željeli bismo da vam ukažemo na svrhu poznavanja tih informacija. Naime, vrlo je važno da profesionalci koji rade u školama budu dobro upoznati sa tom materijom, kako bi pravovremeno mogli da reaguju u situacijama kada primijete da se između njihovih učenika razvija određeno neprijateljstvo. Isto tako, ova saznanja bi trebalo da imaju i sami učenici, kako bi prepoznali u kojoj od gore navedenih faza sukoba se nalaze i pravovremeno odreagovali sami ili zatražili pomoć od starijih i problem riješili prije nego što se sukob razbukta. Određen broj nasilja među vršnjacima u školama javlja se nakon što se sam sukob razbukta do te mjere da dođe do eskalacije i u tim situacijama djeca primjenjuju silu, kako bi pokušala da sukob dovedu kraju i pobijede svog „protivnika“.

KAKO SE SUPROTSTAVITI SUKOBU?

Kako bismo se efikasno suprotstavili sukobu potrebno je da **radimo na sebi**, da imamo povjerenje u sebe i da **razvijamo poseban odnos prema drugom**, tj. da prihvatamo legitimitet druge osobe. Iz ove dvije početne pretpostavke, koje su potrebne kako do sukoba ne bi došlo, proizilazi šest principa dobre komunikacije¹⁶:

16. Učionica dobre volje (1995). Kovač Cerović, T., Rosandić, R., Popadić, D. Grupa Most

1. **Odgonetanje sopstvenih potreba** – Prvo od čega treba da se pođe, kada nas različite situacije dovedu do sukoba, jeste da se razmisli o sopstvenim potrebama. Zašto smo ušli u sukob? Šta stvarno hoćemo? Što bolje spoznamo potrebe koje su u osnovi sukoba, to ćemo imati više mogućnosti da ga riješimo.

2. **Prihvatanje drugog** – Vrlo je važno da drugoj osobi dozvolimo da predstavi svoje zahtjeve, zatim, da i ta druga osoba ima svoje potrebe, te da su one podjednako važne kao i naše. Osobu sa kojom smo u sukobu ne treba da gledamo kao neprijatelja, već kao nekoga ko je sličan nama.

3. **Razvoj nenasilnih komunikacijskih strategija** – U ove strategije spadaju: pažljivo slušanje, parafraziranje, nenasilni govor, vremenska perspektiva, nivo opštosti, emocionalni nivo, različite uloge, optimalna količina informacija i fizičko ometanje komunikacije.

a. **Pažljivo slušanje** – je vještina koja može da se vježba, a odnosi se na našu sposobnost da se usredsredimo na osobu sa kojom smo u sukobu i da pažljivo pratimo ono što nam govori, kako ne bismo gubili informacije, pa ih kasnije sami konstruisali. Za ovo je potrebno mnogo samokontrole i dosta hrabrosti.

b. **Parafraziranje** – je tehnika koja podrazumijeva ponavljanje onoga što je sagovornik rekao, ali svojim riječima (ne misli se na doslovno ponavljanje, odnosno „papagaj govor“). Ovom tehnikom se sagovorniku daje do znanja da je saslušan, slušaocu omogućava da provjeri da li je pravilno razumio svog sagovornika. Npr. nastavnica kaže roditelju. „Vaše dijete mi toliko diže pritisak, da ja više ne mogu normalno da izvodim nastavu.“ Roditelj bi parafrazirao na sljedeći način: „Vas njegovo ponašanje zaista uznemirava.“

c. **Nenasilni govor** – predstavlja način na koji se obraćamo drugima, izražavamo svoja osjećanja i misli, a da pri tome ne vrijeđamo nikoga. Postoje dvije vrste ovog govora, a to su: ja–govor i preokviravanje. Ja–govor je tehnika kojom govorimo o sebi, izražavamo svoja osjećanja, govorimo u svoje ime i „iz svoje kože“. Ova tehnika ne služi bježanju od sukoba, već izoštavanju onoga oko čega je sukob nastao. Ja–govor ima tri dijela, a to su:

- objektivno opisujemo postupke druge osobe, zbez kvalifikacija, vrednovanja, ocjenjivanja,
- govorimo o svojim osjećanjima, reakcijama vezanim za njene postupke,
- dajemo moguće rješenje problema.

Ja–govor otvara komunikaciju i spremnost za rješavanje nastalog problema.

Preokviravanje predstavlja oblik aktivnog slušanja, odnosno reagovanja na ono što sagovornik govori, ali za razliku od parafraziranja, u preokviravanju imamo donekle promjenu značenja. Npr. neko kaže: „Vi ste vrlo sebična osoba, koja uništava ovu firmu.“ Preokviravanje bi zvučalo na sljedeći način: „Pošto

vidim da vam je veoma stalo do firme, hajde da razgovaramo o problemu koji vas muči.“

d. **Vremenska perspektiva** – Ovdje se smatra da razgovor treba da se vodi o sadašnjim događajima i o njihovim posljedicama, a ne o nekim ranijim događajima, koji su odavno završeni i čijih se detalja slabo sjećamo. Ukoliko produbljujemo diskusiju dodajući događaj na događaj to ne vodi rješavanju problema, već njegovom produbljivanju.

e. **Nivo opštosti** – Preporučuje se da se razgovara o što konkretnijim stvarima i što direktnije, odnosno da se razgovor vodi oko konkretnih problema.

f. **Emocionalni nivo** – Poželjno je da osobe koje ulaze u razgovor sa namjerom da riješe problem, što više umire svoje emocije, kako se one tokom diskusije ne bi razbuktale. Jake emocije jesu pokazatelj koliko se sukob razbuktao, ali nas one onemogućavaju u njegovom rješavanju.

g. **Različite uloge** – Tokom rješavanja sukoba, komunikacija preuzme takav tok da se uloge spontano podijele, pa jedna strana bude slabija, a druga jača; jedna pokvarena, druga poštena, itd. Ono što je najbolje za rješenje problema jeste da se komunikacija ujednači, odnosno da osobe u komunikaciji budu ravnopravne.

h. **Optimalna količina informacija** – Što se ljudske pažnje tiče, ona ima svoje granice. Mi nismo u stanju da u određenom trenutku registrujemo i prikupimo veliki broj informacija. Zato imamo problem sa govornicima koji nam, u vrlo kratkom vremenskom periodu, daju dosta informacija. Tada nam se dešava da poslije određenog vremena prestanemo da ih slušamo. Kada je riječ o rješavanju problema, to ne bi trebalo da se desi, jer sukobljene strane treba da pomno saslušaju jedna drugu. Zato je potrebno da se daje neka optimalna količina informacija, kako bi se, što efikasnije, išlo ka rješenju problema.

i. **Fizičko ometanje komunikacije** – Komunikacija ponekad ne ide kako treba, iz nekih spoljašnjih razloga. Previše je drugih ljudi, nema sobe u kojoj biste imali mir, nemate gdje da sjednete ili nemate uopšte vremena za razgovor. Ovo sve mogu da budu prepreke za ostvarenje uspješne komunikacije.

4. **Podsticanje samoafirmacije** – Ono što je vrlo važno za znati, jeste da rad na sprečavanju nastanka sukoba, u stvari, predstavlja rad na osvješćivanju i osnaživanju svih strana u sukobu, tako da postanu sposobne da same nađu izlaz iz trenutne situacije u koju su upali. Sukobi se vrlo često započinju, jer kod sukobljenih strana, ili jedne od njih, prevlada strah da neće biti dovoljno jaka da se izbori za svoj cilj. Onda nastupa negacija tog straha, koji se maskira narogušenosti, prijetećim pogledima, agresivnim govorom, što sve više otežava razgovor sa drugim osobama i prevodi ga u sukob.

5. **Podržavanje tolerancije i otvorenosti** – Osobe koje su tolerantnije i otvorenije prema razlikama u mišljenjima, osobinama, navikama, imaju manju mogućnost da ulaze u sukobe sa drugim ljudima.

6. **Modeliranje procedure konstruktivnog razrješavanja sukoba** – Ukoliko su osobe zatvorene za alternative, to predstavlja nepremostivu prepreku u iznalaženju konstruktivnih rješenja problema koji među njima postoji. Preformulisanje problema u jezik potreba predstavlja šansu da se dođe do novih ideja. Ovaj proces prolazi kroz nekoliko faza:

- određivanje problema
- traganje za što više različitih rješenja
- odbacivanje potpuno neprihvatljivih rješenja
- procjena kratkoročnih i dugoročnih posljedica
- izbor najboljeg rješenja problema koji odgovara objema stranama
- određivanje detalja i procesa realizacije rješenja.

Ono što predstavlja jedno od glavnih postignuća razvoja jeste da djeca dobijaju sve veću sposobnost da regulišu sopstveno ponašanje u skladu sa očekivanjima društva u kojem žive. Svaka faza razvoja otvara neka nova područja sukobljavanja, jer dolazi do promjena u dječijim potrebama, sposobnostima, znanjima, vještinama, a u isto vrijeme se i usloznjavaju vrste i prirode socijalnih odnosa u koje dijete stupa. Zato kod djece treba da se razvijaju sposobnosti i osobine značajne za ponašanje u konfliktnim situacijama, a to su: decentracija, empatija, komunikacijske sposobnosti, ispoljavanje agresije, odgonetanje svojih potreba i samopouzdanje.

Decentracija predstavlja sposobnost odvajanja od vlastite tačke gledišta i uživanja u tačku gledišta onog drugog. Nerazvijenost te sposobnosti, jedan je od ključnih razloga nesnalaženja u konfliktnim situacijama. Ova sposobnost nije razvijena kod djece predškolskog uzrasta, tako da ona nisu u mogućnosti da shvate šta drugi ljudi misle i osjećaju, te da razumiju da oni mogu da imaju drugačije potrebe, želje i interese. Zato je potrebno da se kod djece razvijaju i usavršavaju sposobnosti decentracije. Pomoću sadržaja iz svakodnevnog života dijete može da uoči po čemu se razlikuje, a po čemu je slično sa drugim ljudima u pogledu sklonosti, osjećanja, navika.

Kako rastemo, tako nam se mijenja i sposobnost uživanja u emocionalno stanje druge osobe, koje se zove empatija. Ona podrazumijeva ne samo sposobnost prepoznavanja tuđih osjećanja, već i njihovog razumijevanja. Smatra se da je ona djelimično urođena i da se javlja još u prvoj godini života, ali sa razvojem sazajnih sposobnosti, dijete ne samo da saosjeća sa drugim osobama, već može i da razumije njihova osjećanja, te da ih i predvidi. Empatija varira od situacije, do situacije. Ona bi, u savremenom školstvu, trebala da predstavlja cilj vaspitanja. Empatiju treba razvijati kod djece, podsticati je na

različite načine.

Način na koji se ponašamo u konfliktnim situacijama zavisi i od naših komunikacijskih sposobnosti. I one se razvijaju sa uzrastom. Verbalne sposobnosti su presudne u rješavanju sukoba. Vrlo često se kod djece dešava da ne znaju da izraze sve što žele, ili se izražavaju na pogrešan način. Djecu je potrebno naučiti da svoje misli i stavove izražavaju jasno, bez prebacivanja odgovornosti na drugu osobu. Ovome služe vježbe za „ja-govor“. Da bismo se uspješno sporazumijevali potrebno je da razumijemo i neverbalnu komunikaciju. Komunikacijska sposobnost predstavlja sposobnost prilagođavanja različitim situacijama komunikacije. Da bi ona bila uspješna, neophodno je da postoji prilagođavanje svih učesnika u njoj, jer se u komunikaciji dešava proces razmjene, uzajamnog djelovanja i formiranja odnosa među učesnicima, tako da svaki od njih dobija svoje mjesto i značaj.¹⁷ Proces komunikacije je dvosmjernan i sastoji se od izražavanja sebe i slušanja drugih. Načini na koje to radimo, govore o tome da li je komunikacija dobra ili nije, odnosno, da li se ona uopšte uspostavlja ili se prekida. Komunikaciju otežava tzv. „jezik neslušanja i neprihvatanja“. Karakteristike ovog jezika su sljedeće: naređivanje, upozoravanje, prijetnja, moralisanje, navođenje rečenica koje počinju sa „trebalo bi...“, savjetovanje, nuđenje rješenja, osuđivanje, kritikovanje, etiketiranje, dijagnostikovanje, hvalisanje, tješjenje, saslušavanje i povlačenje. Svakako, postoje stvari koje komunikaciju mogu i da olakšaju, a to je tzv. „jezik slušanja i prihvatanja“. Njegove karakteristike su:

- *Pasivno slušanje* - koje ohrabruje na razgovor, ali se njim ne ostvaruje dvosmjerna komunikacija, jer ono podrazumijeva da jedan sagovornik samo sluša drugog, dajući mu to do znanja svojom neverbalnom komunikacijom.
- *Potvrđivanje* - olakšava komunikaciju, ali se njime ne daje potpuna potvrda da se razumije ono što nam sagovornik priča.
- *Tehnika "otvaranja vrata"* - efikasna je u pokazivanju da želimo da slušamo i da za to imamo vremena. Ona nije efikasna u iskazivanju prihvatanja, razumijevanja i topline.
- *Aktivno slušanje* - podrazumijeva razumijevanje potreba i osjećanja druge strane. Ovakvo slušanje utiče na to da učesnici u komunikaciji imaju doživljaj da su njihove ideje, osjećanja i potrebe shvaćene i prihvaćene.

Kada je riječ o slušanju, kao jednoj od karakteristika dobre komunikacije, potrebno je znati i sljedeće. Da biste bili dobar slušalac, neophodno je da se steknu sljedeći uslovi:

1. Morate biti motivisani.
2. Potrebno je mirno mjesto za razgovor.
3. Ne pogađajte unaprijed šta će druga osoba da kaže.
4. Imajte na umu sopstvene predrasude i ubjeđenja.

17. Vršnjačka medijacija – od svađe slađe. Zorica Trikić i Dragana Koruga. Kancelarija nemačke agencije za tehničku saradnju – GTZ.

5. Obraćajte punu pažnju na ono što vam se govori.
6. Nemojte prebrzo da prelazite preko tematike.
7. Povremeno pokušavajte da parafrazirate.
8. Kada imate problema da uočite poentu onoga što vam sagovornik govori pitajte: „Zašto mi ovo sve govoriš?“
9. Ako gubite nit razgovora, obratite pažnju na ključne riječi.
10. Nemojte prekidati sagovornika da biste mu tražili objašnjenje nebitnih detalja.

Pored toga što je za dobru komunikaciju neophodno dobro slušanje, isto tako je vrlo važna i povratna informacija. Nju je vrlo teško dati ukoliko imamo problem sa određenom osobom, a želimo da ga riješimo. Tada je potrebno da se obrati pažnja na nekoliko stvari. Prvo, potrebno je voditi računa o tome da li je primalac spreman da razgovara sa vama i da je riječ o aktuelnom problemu, a ne o nečemu što se davno desilo. Zatim, trenutak koji se bira za razgovor treba da bude pogodan, odnosno da odgovara i vama i osobi sa kojom želite da razriješite problem. Problem se nikada ne rješava tamo gdje su prisutni i drugi ljudi, što znači da je bitno da odaberete neko mjesto gdje sa svojim sagovornikom možete da budete nasamo. U razgovoru je potrebno da se bude konkretan, da se barata činjenicama, odnosno da se komentari o problematičnom događaju ne zasnivaju na emocijama. Težnja treba da se baci na ono što može da se promijeni. Od sagovornika nikada ne tražiti promjene u više stvari, već je potrebno da se koncentrišete na jednu. U svakom slučaju, budite voljni da pomognete u ostvarivanju te promjene i omogućite svom sagovorniku da na vaše prijedloge uzvratni povratnim informacijama. A kako se daje povratna informacija?

1. Opišite problem ili situaciju osobi koja je uzrokuje.
2. Definišite osjećanja ili reakcije koje njeno problematično ponašanje izaziva kod vas.
3. Predložite rješenje ili zamolite tu osobu da ga predloži.

Za naše ponašanje u konfliktnim situacijama veoma su bitni načini ispoljavanja agresije, a oni se mijenjaju sa uzrastom. Sa uzrastom se smanjuje ispoljavanje fizičkog nasilja, ali se povećava verbalno nasilje. Takođe se težište sa instrumentalnog, pomjera na neprijateljsko nasilje. Što dijete postaje starije to dobija sve veći repertoar ponašanja koje može da ispolji u situaciji sukoba. S obzirom da su osjećanja bijesa i ljutnje vrlo česta u sukobima, potrebno je djecu, u preventivnim programima, dovoditi u situacije da ih dožive i da na taj način nauče da ih prepoznaju. Pored toga što ih treba naučiti da prepoznaju osjećanja, potrebno ih je naučiti i na koji način da adekvatno reaguju u situacijama kada se ta osjećanja kod njih jave.

Jedna od sposobnosti koju treba da imaju osobe, da bi konstruktivno riješile sukob, jeste odgonetanje svojih potreba, odnosno prepoznavanje potreba i načina na koje se one mogu riješiti. Prva važna komponenta, kada je prepoznavanje potreba u pitanju, jeste i sposobnost odlaganja njihovog zadovoljenja. Ova sposobnost je vaspitljiva, tako da se može vježbati na određene načine. Druga važna komponenta je saznanje prirode i odnosi se na odgonetanje svojih potreba i za nju je iskustveno učenje presudno. Djeci mlađeg školskog uzrasta pojam potrebe se približava preko upoznavanja i odgonetanja sopstvenih želja, i to kroz igru, crtež i razgovor. Sa djecom starijeg školskog uzrasta može slobodno da se radi na upoznavanju razlika u potrebama i interesima sukobljenih strana, te kako njihovo ponašanje u sukobu zavisi od potreba i interesa.

Razvoj svih do sada navedenih sposobnosti povećava mogućnost djeteta da sagleda svoje, a i potrebe one druge strane u sukobu. A šta je ključ za konstruktivno rješavanje problema? To je samopouzdanost ponašanje. Ovo ponašanje podrazumijeva osjetljivost i otvorenost za potrebe one druge strane, ali, isto tako, i prepoznavanje i uvažavanje sopstvenih potreba.

PROGRAM PREVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Ovaj program prevencije vršnjačkog nasilja u školama ima za cilj da smanji stopu nasilja među djecom, tako što će smanjiti nivo tolerancije na nasilje i inicirati saradnju između učenika, nastavnika i stručnih saradnika u borbi protiv nasilja. U kreiranju ovog programa pošli smo od činjenice da su ljudi najčešće, slabo informisani o nasilju, njegovim vrstama, uzrocima i posljedicama, te da bi to mogao da bude jedan od uzročnika sve veće pojave nasilja među djecom. Jednostavno, nesposobnost registrovanja određenih vrsta nasilja, kako od strane djece, tako i od strane odraslih koji ih okružuju, dovodi do toga da se posljedice nasilja gomilaju kod djece, vrše negativan uticaj na njihov, kako psihički, tako i emocionalni, socijalni, pa i fizički razvoj, i nakon određenog vremena kod njih izazivaju ponašanja, koja su ili destruktivna, ili autodestruktivna. Kada se ta ponašanja registruju, obično bude kasno da se kod te djece naprave neki pomaci ka normalnom funkcionisanju. Naša je želja da ovim programom pokušamo da edukujemo i djecu i odrasle da nasilna ponašanja registruju na vrijeme i da se na adekvatan način bore protiv njih.

Ovaj program prevencije u sebi obuhvata sva tri oblika preventivnog rada:

- *primarnu prevenciju*, u okviru koje bismo radili sa onom djecom u školi, koja nisu do sada bila obuhvaćena nasiljem,
- *sekundarnu prevenciju*, u okviru koje bismo radili sa djecom koja su pod rizikom da postanu žrtve nasilja ili da počnu da vrše nasilje, i
- *tercijarnu prevenciju*, u okviru koje bismo radili sa djecom koja su već imala priliku da se susretnu sa nasiljem, bilo da su bila ili još uvijek su žrtve ili oni koji vrše nasilje.

Program prevencije vršnjačkog nasilja zasniva se, jednim dijelom, na edukaciji učenika, nastavnika i stručnih saradnika, te roditelja, o sljedećim temama: nasilju, nje-

govim uzrocima i posljedicama, karakteristikama djece koja su potencijalne žrtve nasilja i potencijalni nasilnici, kao i o nenasilnoj komunikaciji. Pored toga što je, za borbu protiv nasilja, neophodno poznavati njegove vrste, uzročnike i posljedice, kada je riječ o prevenciji, onda je zaista važno da učenici, nastavnici i stručni saradnici, poznaju i osnove nenasilne komunikacije. Ova komunikacija omogućava rješavanje problema na nenasilan i konstruktivan način, a osobe uči prepoznavanju, kako sopstvenih, tako i tuđih potreba, interesa i želja, što predstavlja dobar preduslov za konstruktivno rješavanje problema.

Drugi dio ovog preventivnog programa predstavlja primjena stečenih znanja. Ona se zasniva na monitoringu ponašanja učenika u toku nastave i nakon nje, od strane njihovih vršnjaka. Monitoring podrazumijeva neposredno praćenje ponašanja učenika, te registrovanje zapaženih nasilnih oblika ponašanja i izvještavanje o njima na časovima odjeljenske zajednice, na kojima bi se onda razgovaralo o uzrocima i posljedicama registrovanih nasilnih ponašanja i mogućnostima primjene drugačijih načina reagovanja u istim ili sličnim situacijama. Vrlo važna stvar za ovaj dio rada na prevenciji nasilja, jeste to da se nikako ne uključuju bilo kakve radikalne mjere prema djeci koja su izvršila neki od oblika nasilja. Na ovaj način želimo da oslobodimo djecu, koja su žrtve nasilja, da izvještavaju o njemu, ne bojeći se posljedica, ali isto tako, i da djeci koja su nasilna, pokažemo da se problemi na koje se nailazi ne rješavaju nasiljem. Ono na čemu se insistira u ovom programu, jeste razvoj djetetove ličnosti, bilo da je riječ o djetetu žrtvi nasilja ili djetetu koje vrši nasilje.

Treći dio ovog programa podrazumijeva uključivanje roditelja, kao nekog ko će davati podršku učenicima i nastavnicima u borbi protiv vršnjačkog nasilja. Smatramo da je školi potrebna pomoć lokalne zajednice, kako bi se što efikasnije borila protiv različitih oblika nasilja, pa smo

u to uključili i roditelje, kao bitnu kariku u ovom lancu. Dakle, ovaj dio preventivnog programa podrazumijeva aktivnost učenika i njihovih roditelja iz Grupe za podršku, orijentisanu na podizanje svijesti u lokalnoj zajednici i uticaju nasilja na razvoj djece i mogućnostima koje zajednica može da im pruži u borbi protiv ovog vrlo jakog protivnika.

MONITORING NASILNIH OBLIKA PONAŠANJA

Aktivnost monitoringa nasilnih oblika ponašanja među djecom, u okviru programa prevencije vršnjačkog nasilja provodi se na sljedeći način. U okviru svakog odjeljenja odredi se jedan učenik, koji će imati ulogu onoga koji posmatra ponašanja svojih drugova iz odjeljenja i bilježi u, za to pripremljenu, tabelu.¹⁸ Posmatraju se ponašanja koja se dešavaju, kako u učionici, tako i na odmorima unutar škole i u školskom dvorištu. Ono što je bitno za ovo posmatranje jeste da je taj učenik koji provodi monitoring zadužen za posmatranje ponašanja samo svojih drugova iz razreda.

Na kraju svakog mjeseca, ovaj učenik predstavlja prikupljene podatke na času odjeljenjske zajednice, bez navođenja imena učesnika u nasilju. Tačnije rečeno, daju se statistički podaci o oblicima nasilja koji su preovladavali u tom odjeljenju u proteklih mjesec dana.

Oblici nasilja, koji se prate, su sljedeći:

1. udaranje
2. guranje
3. šutiranje
4. davljenje
5. čupanje
6. zatvaranje i zaključavanje
7. otimanje ličnih stvari
8. uništavanje ličnih stvari
9. vrijeđanje
10. ismijavanje
11. omalovažavanje
12. prijetnja
13. isključivanje iz grupe ili društva
14. ogovaranje
15. širenje laži o drugoj osobi
16. nagovaranje drugih da se ne druže sa određenom osobom
17. dodirivanje nekog protiv njegove volje
18. upućivanje bezobraznih riječi
19. pokazivanje bezobraznih slika
20. tjeranje na seksualni odnos

21. snimanje telefonom bez dozvole i umnožavanje snimljenog sadržaja
22. slanje uznemirujućih SMS poruka
23. uznemiravanje pozivima putem mobilnog telefona
24. uznemiravanje e-mail porukama
25. stavljanje snimaka, obavljenih bez dozvole, na internet
26. upućivanje prijetećih pogleda
27. upućivanje grimasa
28. uhođenje ili praćenje
29. iznuđivanje novca
30. ucjenjivanje.

Pored ovih oblika ponašanja, djeca koja posmatraju i bilježe nasilne oblike ponašanja, slobodno mogu da dodaju nove oblike, ukoliko neki oblik nasilnog ponašanja ne mogu da svrstaju u jednu od gore ponuđenih kategorija.

Nakon predstavljanja podataka, uz pomoć nastavnika, učenici razgovaraju o predstavljanim nasilnim ponašanjima, njihovim uzrocima i posljedicama. Na ovom času se ne vrši nikakav pritisak na učenike koji su se nasilno ponašali, ne kažnjava ih se, već se pokušava doći do podataka o uzrocima njihovih nasilnih ponašanja, kao i do podataka o posljedicama. Ovo je čas¹⁹ na kojem djeca uče o nasilju, njegovim uzrocima i posljedicama, kao i o nenasilnoj komunikaciji i efikasnijim strategijama rješavanja problema. Oni se bave pojedinačnim sukobima, opisuju ih, tako što nastoje da sukob predstave, kao nešto što je zajednički problem, koji pogađa obje strane, i kao nešto što ometa i jednu i drugu stranu u zadovoljenju svojih potreba. Osnovni cilj ovog časa je, da se djeca nauče otvoreno govoriti o nasilju, razmatrati njegove uzroke i posljedice, i ne gledati na osobu koja vrši nasilje, kao na jedinog uzročnika tog problema zvanog nasilje. Osim toga, važno je i osloboditi djecu da govore o nasilju, a da nakon toga ne očekuju kaznu (bilo od strane autoriteta, ukoliko vrše nasilje, ili ukoliko su žrtva nasilja, od strane onih koji vrše nasilje). Pored toga što se na času odjeljenjske zajednice razgovara o nasilnim ponašanjima koja je zabilježio učenik koji je za to zadužen, i ostali učenici su slobodni da prijave određeno nasilno ponašanje, kako bi se o njemu razgovaralo i pokušalo naći neko rješenje. Ukoliko se desi da je akter sukoba dijete koje nije učenik tog odjeljenja, o problemu se ne razgovara taj čas, već se odredi vrijeme kada će taj problem biti razmatran, ali uz prisustvo i tog učenika iz drugog odjeljenja i njegovog razrednika/razrednice ili učitelja/učiteljice. Veoma je važno da djeca nauče da se o događajima, u okviru kojih se desilo nasilje, razgovara onda kada su svi učesnici u tom događaju prisutni.

18. Tabela za bilježenje podataka nalazi se u priložima.

19. Prikaz strukture časa nalazi se u priložima.

IGRICE

Igrice koje će biti predstavljene u narednom dijelu ovog priručnika, predstavljaju odličnu podršku preventivnom radu na smanjenju stope vršnjačkog nasilja i mogu se izvoditi na časovima odjeljenjske zajednice.

1. IGRICE ZA UPOZNAVANJE – koriste se u slučajevima kada se članovi grupe ne poznaju.

- a. Ime i biljka** – U ovoj igri svaki učesnik izgovori svoje ime i naziv biljke koja počinje sa prvim slovom njegovog imena, npr. Jovana, jagorčevina. Nakon toga ga ostatak grupe pozdravi sa: „Zdravo Jovana“.
- b. Ime i pokret** – U ovoj igri svaki učesnik izgovori svoje ime i napravi neki pokret. Nakon toga ostatak grupe ponovi njegovo ime i pokret koji je izveo.
- c. Ime i životinja** – U ovoj igri svaki učesnik izgovori svoje ime i naziv životinje koju najviše voli, npr. Srđan, pas. Nakon toga ga ostatak grupe pozdravi sa: „Zdravo Srđane“.
- d. Imena i pridjevi** – Svaki učesnik kaže svoje ime i pridjev koji počinje sa prvim slovom njegovog imena, npr. ljuta Ljubica.
- e. Volim/ne volim svoje ime** – Svako od učesnika kaže svoje ime, način na koji ga je dobio, ko mu je dao ime i da li voli svoje ime.

2. IGRICE ZA SHVATANJE I PRIHVATANJE SOPSTVENE INDIVIDUALNOSTI I INDIVIDUALNOSTI DRUGIH

- a. Kod tebe mi se sviđa** – Svi sjede u krugu i voditelj kaže: „Sada pokušajte da osobu, koja sjedi sa vaše desne strane, predstavite na pozitivan način. Recite njeno ime i nešto što vam se kod nje ili na njoj samoj, sviđa.“
- b. Intervju** – Učesnici se podijele u parove, tako da budu sa nekim koga dobro ne poznaju ili s kim se često ne druže. Jedan član para je osoba A, a drugi osoba B. Osoba A ima zadatak da u roku od 3 minuta sazna što više stvari o osobi B. Nakon isteka vremena, one mijenjaju uloge. Kada obje osobe obavje intervjua učesnici se vraćaju u krug i predstavljaju jedni druge.
- c. Neobični intervju** – Učesnici se podijele u parove, tako da budu sa nekim koga dobro ne poznaju ili s kim se često ne druže. Jedan član para je osoba A, a drugi osoba B. Osoba A ima zadatak da u roku od 5 minuta sazna što više neobičnih stvari o osobi B (npr., postoji li neki najčudniji događaj koji ti se dogodio, da li si upoznao neku neobičnu osobu, imaš li neku neobičnu osobinu, itd.). Nakon isteka vremena one mijenjaju uloge. Kada obje osobe obavje intervjua učesnici se vraćaju u krug i svako od njih predstavlja jedni druge.
- d. Kaži mi, kaži** – Učesnici naprave dva koncentrična kruga i okrenu se jedni prema drugima, tako da

svako od njih ima svoga para. Voditelj kaže: „Sada imate priliku da od svog partnera saznate nešto što do sada niste znali o njemu ili njoj. Možete da ga pitate šta god hoćete. Prvo će pitanje postavljati oni koji stoje u spoljašnjem krugu. Trudite se da na pitanja odgovarate kratko i jasno i da ne proširujete temu.“ Nakon što se prvo ispitivanje završi, spoljašnji krug rotira za jedno mjesto udesno. Sada pitaju oni koji se nalaze u unutrašnjem krugu. Nakon toga spoljašnji krug rotira za još jedno mjesto udesno. Ovo rotiranje se ponavlja dva puta, tako da svaki učesnik ima priliku da postavi po dva pitanja.

Kada svaki učesnik postavi po dva pitanja, učesnici se vraćaju u veliki krug i počinje diskusija o tome kako su se učesnici osjećali kada su postavljali pitanja, ali i kada su na njih odgovarali. Razgovor se vodi i oko toga kako je nekim osobama teško da započnu komunikaciju, a nekim lako, kako neko lako, a neko teže odgovara na neobična pitanja, itd.

- e. Da li sam to ja?** – Učesnici dobiju komad papira i sljedeće uputstvo: „Sada ćete na ovim papirima da napišete tri osobine koje ne volite kod drugih ljudi. Za ovaj zadatak imate 5 minuta.“ Nakon isteka vremena, učesnici čitaju osobine koje su napisali na svoje papiriće. Nakon toga se razgovara o tome da li oni među osobinama koje su naveli nalaze neke koje prepoznaju kod sebe. Cilj igrice je da učesnici spoznaju kako je jedna od karakteristika čovjeka i to da neke osobine, koje ne voli kod drugih ljudi, i sam posjeduje.

Ista igrice se može odigrati i sa navođenjem osobina koje volimo kod drugih ljudi, sa ciljem da se sa učesnicima govori o tome kako neke osobine, koje volimo kod drugih ljudi i mi sami posjedujemo.

- f. Volim – ne volim** – Voditelj kaže: „U ovoj igrici vi ćete praviti grupe prema onome šta volite ili ne volite i to nakon što ja kažem kriterij, npr. volim fudbal. Na lijevu stranu od mene staju oni koji vole ono što sam navela, a na desnu stranu oni koji to ne vole. Svaki put dobro pogledajte ko je sa vama u grupi.“ Kriteriji koje voditelj navodi su sljedeći:

- vole – ne vole „narodnjake“
- vole – ne vole matematiku
- vole – ne vole fizičko
- vole – ne vole životinje
- vole – ne vole kolače
- vole – ne vole supu
- vole – ne vole sport
- vole – ne vole mobilne telefone.

Nakon što se odigra svih 8 grupisanja, učesnici posjedaju u veliki krug i sa njima se vodi razgovor oko toga koliko smo svi različiti, da li su uspjeli, barem po jednom kriteriju, da budu u istoj grupi sa većinom učesnika. Vrlo je važno da učesnici kroz ovu igru shvate da, ukoliko se potrudimo, uvijek možemo da pronađemo barem jednu karakteristiku, po kojoj smo slični sa nekom drugom osobom.

g. Kako me vide drugi – U ovoj igri učesnici dobijaju listiće. Na svakom listiću se nalazi napisano jedno ime učesnika. To znači da svaki učesnik dobija onoliko listića koliko ima učesnika, samo ne dobija listić sa svojim imenom. Učesnici imaju zadatak da na svaki listić napišu po jednu karakteristiku, koja, po njihovom mišljenju, predstavlja osobu čije je ime ispisano na tom listiću. Nakon što to završe, listiće kače na veliki pano, na kojem se nalaze ispisana imena svih učesnika, i to tako što ispod imena svakog učesnika kače listić sa njegovim imenom i navedenom karakteristikom. Kada završe kačenje listića, svi učesnici se vraćaju na svoja mjesta u veliki krug. Sljedeći korak u ovoj igri je taj da sada svaki učesnik ustaje sa svog mjesta, prilazi panou, i čita karakteristike koje su za njega pisali ostali učesnici. Zatim se pročitane karakteristike komentarišu. Cilj igre je da učesnici uvide kako ih vide drugi, te koliko se njihova slika o sebi razlikuje od one koju imaju druge osobe o njima.

3. IGRICE KOJE NAS UČE DA UOČIMO PREPREKE KOJE NAM STOJE NA PUTU OSTVARENJA NAŠIH ŽELJA

a. Kovčeg želja – Ova igra ima četiri faze.

U prvoj fazi učesnici imaju zadatak da nacrtaju svoju veliku želju. Svako od učesnika dobija papir na kojem crta svoju želju. Učesnici, za vrijeme ove faze, ne moraju da sjede u krugu, već mogu da pronađu neko mjesto u prostoriji na kojem će im biti ugodno i gdje će moći da se što bolje užive u igru. Dok učesnici crtaju, voditelj ih obilazi i podstiče ih hvaleći im crteže. Vrlo je važno da se učesnicima napomene da ljepota crteža nije bitna, već njen sadržaj. Za crtanje imaju 5 minuta. Svako na svoj crtež piše svoje ime. Nakon što završe sa crtanjem, vraćaju se u veliki krug i stavljaju svoj crtež u sredinu kruga, ali tako da se oni među sobom ne preklapaju.

U drugoj fazi učesnici razmišljaju o tome šta je to što bi moglo da im oteža ostvarenje njihove želje. Svako od njih uzima novi list papira i crta prepreku, koja bi mogla da im onemogućava ili otežava ostvarenje njihove želje. Za crtanje imaju 5 minuta. Nakon što završe sa crtanjem, vraćaju se u veliki krug i stavljaju svoj crtež u sredinu kruga, odmah ispod crteža sa željom.

U trećoj fazi učesnici razmišljaju o tome kako mogu da se riješe prepreke, koja im otežava ostvarenje želje. U ovoj fazi oni crtaju tzv. pomoćnika, odnosno osobu koja bi mogla da im pomogne da prevaziđu tu prepreku. Za crtanje imaju 5 minuta. Nakon što završe sa crtanjem, vraćaju se u veliki krug i stavljaju svoj crtež u sredinu kruga, odmah ispod crteža sa željom i njenom preprekom.

U četvrtoj fazi razmišljaju o tome koliko vremena treba da prođe da bi im se želja ostvarila. Svi učesnici

staju direktno ispred svojih crteža, okreću im leđa i udaljuju se od njih u skladu sa dužinom vremena koje su odredili kao vrijeme koje je potrebno da prođe da bi im se želja ostvarila. Što je to vrijeme kraće, to se oni udaljuju sa što manje koraka od svojih crteža. Nakon što se udalje od crteža, okreću se prema njima i pogledaju u njih. Zatim se razgovara o tome da li je njihova udaljenost velika i šta je to što oni sami mogu da urade kako bi tu udaljenost smanjili. U ovoj diskusiji učesnike treba ohrabrivati da sebe vide što aktivnijim, kada je u pitanju smanjenje udaljenosti između njih i ostvarenja njihovih želja.

b. Imam želju – U ovoj igri učesnici imaju zadatak da nacrtaju svoju veliku želju. Svako od učesnika dobija papir na kojem crta svoju želju. Učesnici, za vrijeme ove faze, ne moraju da sjede u krugu, već mogu da pronađu neko mjesto u prostoriji na kojem će im biti ugodno i gdje će moći da se što bolje užive u igru. Dok učesnici crtaju, voditelj ih obilazi i podstiče ih hvaleći im crteže. Vrlo je važno da se učesnicima napomene da ljepota crteža nije bitna, već njihov sadržaj. Za crtanje imaju 5 minuta. Svako na svoj crtež piše svoje ime. Nakon što završe sa crtanjem, vraćaju se u veliki krug i stavljaju svoj crtež u sredinu kruga, ali tako da se oni među sobom ne preklapaju.

Kada svi učesnici postave svoje crteže u sredinu kruga, sjedaju na svoja mjesta i nastoje da se što ugodnije smjeste u svojim stolicama. Počinje igra vođene fantazije. Da bi ova igra bila uspješna, veoma je važno da učesnici budu opušteni i mirni i da pažljivo prate upute voditelja, a one glase: „*Polako ćemo da otputujemo u maštu, tako što ćete da zatvorite oči. Pred svojim očima gledaćete jedan mali film. Pratite moj glas i priču koju vam pričam, pa ćete tako na najbolji način da učestvujete u ovoj igri. Možda će vam u početku biti neobično, ali pokušajte da se opustite i prepustite mojim riječima.*“ Tokom vođene fantazije, voditelj treba da tekst izgovara jasno i razgovjetno, blagim i opuštajućim glasom i ritmom, sporijim od uobičajenog. Na mjestima gdje u tekstu piše „pauza“ potrebno je malo zastati. Voditelj nastavlja: „*Oпустite se. Neka vam noge budu cijelim stopalima na podu, ruke na krilu, a vrat opušten. Na moj znak, vi ćete zatvoriti oči i, tako žmureći, pratiti priču koju ću vam pričati. Dok budem govorila, zamišljaćete ono šta govorim. Opustite se. Zatvorite oči.*“

Čujete razne zvukove... Disanje, lagano kašljanje, šum ulice ... Svi ti zvuci se stapaju i čine vaš zaštitni omotač ... U njemu se osjećate sigurno ... Svaki novi zvuk, koji se bude javio, biće dio vašeg zaštitnog omotača, i ne može vas uznemiriti ... Zamislite sebe kako odlazite odavde, izlazite na vrata, idete hodnikom, pa izlazite na ulicu ... Krenuli ste da ostvarite onu želju koju ste maloprije poželjeli i nacrtali ... Idete lagano i tražite onoga ko bi mogao da vam pomogne u ostvarenju te želje ... Tražite

svog pomoćnika ... (pravite pauzu od oko 15 sekundi) *Evo, ugledali ste ga ... To je taj pomoćnik koga ste tražili ... Stižete do njega ... Sada možete da ga zamolite da vam pomogne ... Slobodno mu kažete svoju želju i on ili ona će vam pomoći ... Krećete dalje zajedno i vaš pomoćnik vam pomaže u uklanjanju prepreke, koja vas dijeli od vaše želje ... (pravite pauzu od oko 15 sekundi) Zamislite da vam se želja već ostvarila ... Osjetite to kako se radujete ... Doživite tu radost u sebi ... Srećni ste, zadovoljni, nasmijani ... (pravite pauzu od oko 15 sekundi) Pošto se sve to tako lijepo dogodilo, sad ćemo polako da izađemo iz mašte i da se vratimo u stvarnost ... Vratit ćete se u učionicu, proći ćete pored svojih crteža sa željama ... Vaša želja je još uvijek samo nacrtana na papiru, onako kako ste je ostavili ... Nemojte da zaboravite radost koju ste osjećali dok ste maštali, čak iako vam se želja još uvijek nije ispunila ... Ja ću sada da izbrojim do 5 i svi ćete otvoriti oči, 1, 2, 3, 4, 5 ... Sada otvorite oči. Nemojte da se pomjerate sa stolice, nego lijepo sjedite i time kako sjedite, pokažite koliko ste uživali. Pokažite da ste zadovoljni.“*

Nakon ovoga se sa učesnicima razgovara o tome kako su se osjećali tokom maštanja, koliko često ostvare svoje želje i da li se osjećaju kao što su se osjećali tokom maštanja, koliko su realni u svojim željama.

- c. Kako da ostvarim svoju želju kad mi brane?** – U ovoj igri učesnicima se predstavljaju prepreke na putu do ostvarenja njihovih želja i od njih traži da dođu do rješenja problema, odnosno da prevaziđu prepreke. Prvi zadatak učesnika je da saslušaju početak priče, koji glasi: *„Slavica je djevojčica koja ide u 5. razred i odličan je učenik. Ona jako voli da se igra i da crta, a pogotovo da sa drugaricama šeta po parku. Jednog dana Slavica je došla iz škole, ručala, napisala zadaću i počela da se sprema da sa drugaricom Jelenom izađe u obližnji park u šetnju. Međutim, na vratima stana se pojavila njena mama i rekla joj kako danas ne može da ide u šetnju sa drugaricama, jer mora da čuva mlađeg brata, dok ona i tata odu da pogledaju pozorišnu predstavu. Njen brat je jako nemiran i neposlušan.“* Nakon čitanja teksta (tekst se može pročitati još jednom ukoliko to nekome iz grupe treba) učesnici se dijele u grupe od po 5 članova i dobijaju zadatak da osmisle predstavu. Voditelj daje sljedeću instrukciju: *„Pisac ove priče nije napisao kraj. Vi prvo treba da smislite šta se sve dešavalo i kako će priča da se završi. Prije toga, izvršićemo podjelu uloga na jedan poseban način. Svako od vas će, iz šešira, da izvuče po jedan papirić. Na papiru je nacrtan po jedan obojen znak. Učesnici koji imaju isti obojeni znak pristupaju jednoj grupi. Pored toga, na svakom papiriću se nalazi i napisano ime uloge koju osoba, koja izvuče taj papirić, igra. Pored već utvrđenih uloga, u svakoj grupi postoje i papirići na kojima nema ispisanih imena uloga. To su papirići za osobe čije će uloge biti eventualno izmišljene. Za pravljenje predstave imate 15 minuta.“*

Nakon što se predstava osmisli, kreće se u sljedeću fazu igrice, a to je izvođenje predstave. Kada trupa izvede predstavu, nagrađuje se aplauzom i slijedi rekapitulacija izvedenog uz pomoć parafraziranja, npr. *„Ovdje je Slavica imala ... potrebu, njena mama ... itd.“* U toku ovog parafraziranja, akcentat se stavlja na potrebe likova u predstavi, jer je značajan dio rješavanja sukoba upravo u spoznavanju potreba, kako svojih, tako i tuđih.

Kada sve trupe izvedu svoje predstave i one se prokomentarišu iz ugla potreba, onda slijedi priča o tome da li su učesnici zadovoljni dobijenim rješenjem, da li se moglo doći i do nekih drugih rješenja.

- d. Sverada** – Ova igra počinje vođenom fantazijom. Voditelj uvodi učesnike u igru na sljedeći način: *„Da bismo uspješno izveli ovu igru, potrebno je da se opustite, što udobnije smjestite u svojim stolicama, zatvorite oči i pažljivo slušate šta vam pričam. Neka vam noge budu cijelim stopalima na podu, ruke na krilu, a vrat opušten. Na moj znak, vi ćete zatvoriti oči i, tako žmureći, pratiti priču koju ću vam pričati. Dok budem govorila, zamišljajte ono šta govorim. Opustite se. Zatvorite oči.“*

Čujete razne zvukove... Disanje, lagano kašljanje, šum ulice ... Svi ti zvuci se stapaju i čine vaš zaštitni omotač ... U njemu se osjećate sigurno ... Svaki novi zvuk, koji se bude javio, biće dio vašeg zaštitnog omotača, i ne može vas uznemiriti ... Zamislite da se nalazite u svojoj sobi, u svom krevetu ... Još nije svanulo, spavate i sanjate divan san ... Vi ste na livadi prepunoj šarenog cvijeća ... Osjećate miris cvijeća, meku travu pod nogama, toplinu sunca koje vas miluje po licu i lagano pirkanje vjetra ... Po toj livadi se krećete onako kako želite ... Možete da trčite, lagano šetate, da se valjate po travi ili da lebdite iznad nje ... Odaberite način koji vam najbolje odgovara. ... I dalje se krećete po livadi ... Osjetite još jednom mirise, boje, svjetlo, zvuke, toplinu sunca ...

*Sunce nije bilo samo u vašem snu, već je odavno i napolju ... Budite se sa onim predivnim osjećajem koji nas prati poslije lijepog sna ... Odjednom vidite da je u vašoj sobi nešto drugačije nego inače ... Sa zaprepaštenjem vidite da je na zidu vaše sobe ispisana poruka sa sljedećim sadržajem: **Čestitamo! Postao si srećan dobitnik u specijalnoj kosmičkoj nagradnoj igri! Dobio si Sveradu! Sverada je poseban dan. To je nagradni dan – dan za ostvarenje želja. Možeš da je provedeš onako kako hoćeš. Sverada je prilika da uradiš ono što priželjkuješ, i što bi te učinilo radosnim. Sveradom samo ti raspolažeš!!!***

Pročitali ste poruku i pomalo ste zbunjeni .. Ubrzo shvatate da je došlo, ne vaših 5 minuta, već vaših 24 sata ... u glavi razmatrate moguće varijante, šta biste sve mogli da radite ... Važno je da vam, sve što želite, stane u taj dan ... zato počnite odmah ...Krenite da ostvarujete svoju radost ...

Neko će ostati u toj sobi, neko je već stigao tamo gdje je želio ... Počinje da se događa ono što ste oduvijek željeli ... Obratite pažnju na to gdje se nalazite, kakav je taj prostor, ima li tu drugih osoba ili ste sami ... Šta radite, čime se bavite ... Kako vam prolaze sati Sverade ... Koje boje, koji zvuci, mirisi, prevlađuju u vašoj Sveradi ... Jedno vrijeme vas neću uznemiravati ... Pratite šta vam se dešava, šta sve osjećate ... Reći ću vam kada budemo bili na pola ovog čudesnog dana i zatim kada budemo na kraju Sverade ... Sada još uvijek imate dovoljno vremena, Sverada je tek počela ... (pravite pauzu od oko 1 minut)

Sada smo na pola dana, pred vama je još cijelo popodne i večer ... (pravite pauzu od oko 1 minut)

Sverada se približava kraju, dovršite ono što želite da dovršite ... još malo ću vas pustiti da to uradite, da uživate u Sveradi ... (pravite pauzu od oko 20 sekundi)
Onda ćemo se pripremati za povratak u današnji dan (reći dan i datum)

Sada ćemo se polako vratiti u našu učionicu ... Na putu nazad prolazite opet onom livadom iz vašeg sna, sa osjećajem ispunjenih želja ... Krećete se na način koji najviše volite, osjećate boje, mirise i zvukove, osjećate radost ... Doživjeli ste ono što ste željeli ...

Brojaću do tri i kada kažem tri, otvorite oči i osjećaćete se potpuno mirno i opušteno ... 1, 2, 3 ... Otvorite oči."

Da bi ova igra bila uspješna, veoma je važno da učesnici budu opušteni i mirni i da pažljivo prate upute voditelja, i da njegove riječi budu razumljive, jasno izgovorene, a ton blag i opuštajući, ritam sporiji od uobičajenog.

Nakon maštanja o Sveradi, učesnici uzimaju papir i bojice i dobijaju instrukciju da na papiru predstavite sve ono što se dešavalo u njihovoj mašti. Prije nego što počnu sa crtanjem voditelj ih uvodi u aktivnost: „Obratite pažnju na ovo što ću vam sada reći. Nije važno kako crtate, niti da li ćete predstaviti samo jedan isječak iz vaše mašte o Sveradi. Bitno je da u svoj crtež unesete svoja osjećanja koja ste imali kada ste maštali o Sveradi. Ukoliko postoji bilo šta što želite da sačuvate samo za sebe, da ne pokažete drugima, slobodno učinite to. Sačuvajte to samo za sebe. Sa nama podijelite ono što želite. Sada uzmite boje i crtajte.“ Kada učesnici završe sa crtanjem, dobijaju instrukciju da svom crtežu daju naslov.

Zatim slijedi razmjena crteža, tako što učesnici svoj crtež predaju prvom do sebe sa desne strane. Tako crteži idu u krug. Nakon te razmjene učesnici predstavljaju svoje crteže, govore o njima onoliko koliko žele. Svaki crtež se pohvali.

Na kraju ove aktivnosti, sa učesnicima se razgovara o potrebama koje su se protezale kroz njihovu maštu o

Sveradi, o onome što je za njih bilo značajno. Ukoliko neko od učesnika nije u mogućnosti da odgonetne svoju potrebu, u tome mu pomaže voditelj. Tu se treba truditi da se potreba ne nameće isključivo od strane voditelja.

Kada se završi priča o potrebama, prelazi se na priču o sposobnostima, pomoću kojih je svaki od učesnika uspio da ostvari svoju želju ili zadovolji potrebu. Zatim se ta priča prevodi u realan život i to tako što se razgovara o tome da li se te sposobnosti mogu iskoristiti kada su u pitanju rješavanje realnih problema koje učesnici imaju. Nastoji se napraviti spona između mašte i realnog.

Na kraju voditelj izvodi zaključak u kojem se navodi kako postoji mnogo neobičnih načina da se potrebe zadovolje, ali da je najvažnije znati šta želimo, šta nam je potrebno i da postoje mnogi različiti putevi da do toga dođemo, a ne samo jedan.

4. IGRICE KOJE NAS UČE PREPOZNAVANJU SVOJIH I TUĐIH POTREBA I OSJEĆANJA

a. Hajde da pregovaramo – U ovoj igri svaki učesnik ima svoju ulogu i svi učesnici zajedno glume jednu situaciju, u kojoj svako može da se nađe u svom životu. Kroz predstavu se rješava jedan problem, tako da svi kojih se ovaj problem tiče budu zadovoljni. Na početku igrice voditelj će da upozna učesnike sa odigravanjem ove drame, pa će, nakon toga, da pređe na čitanje priče, kako bi ih u nju uveo. Priča se nalazi u prilogima (str. 48).

Kada završi čitanje priče, voditelj uzima kutiju, šešir ili slično, u kojoj se nalaze izmiješani bedževi²⁰, i svaki učesnik uzima po jedan bedž i odlazi na odgovarajuću adresu, koja je ispisana na njemu. Učesnici koji igraju uloge djece, ostaju na sredini učionice. Potrebno je znati da će se u predstavi desiti da muškarac dobije žensku ulogu, ali i da žena dobije mušku ulogu. Uloge ne treba mijenjati, jer je važnije uživiti se u njihovu priču. Kada se učesnici rasporede po učionici, voditelj nastavlja: „Evo, sada ste svi na svojim adresama. Da vidimo ko je gdje? Evo npr. recite mi, molim vas, vi iz Slavujevog vijenca 3, kakva je vaša zgrada? Je li stambena ili nešto drugo?“ Ovako učesnici otkrivaju šta se nalazi na kojoj adresi. Kada svi kažu gdje se nalaze, voditelj kaže: „Sada svi pročitajte tekst sa poleđine svog bedža. On opisuje ulogu koju igrate. Sadržaj nemojte da dijelite sa ostalima, već ga sačuvajte samo za sebe. Od sada, pa do kraja igre, vi ćete se ponašati u skladu sa karakteristikama ličnosti koju glumite.“ Prije nego što počnete sa igranjem uloga, utvrdite da li ima ikakvih nedoumica i sa svakim učesnikom, koji ima bilo kakve

20. Vidjeti u prilogima, prilog broj 3.

nedoumice, razgovarajte nasamo, da drugi ne čuju. Kada se nedoumice otklone, voditelj upoznaje učesnike sa pravilima pregovaranja²¹ i o njima se malo prodiskutuje:

- Zašto su pravila baš takva, šta se njima želi postići?
- Ima li nekih pojedinačnih pravila, čija primjena ili funkcija nije baš jasna?

Zatim se kreće sa glumom i voditelj uvodi igrače u predstavu: „Djeca kreću od jedne do druge zgrade, predstave se i traže osobu ili osobe, sa kojima bi mogli da porazgovaraju o svom projektu. Svako od odraslih se predstavlja punim imenom i prezimenom i zanimanjem, ali ne treba da kaže sve što piše na poleđini njegovog bedža. To mu služi da zna kako da igra svoju ulogu. Zatim će djeca izložiti svoj zahtjev, pa će onda odrasli, jedan po jedan, reći šta imaju da kažu. Diskusija treba da teče tako što će djeca i odrasli naizmjenično dopuštati jedni drugima da kažu ono što misle. Ne trebate se slijepo držati opisa sa svoga bedža. Ukoliko vidite da druga strana ima jake argumente za ono što zahtijeva, vi možete da promijenite svoj prvobitan stav. Isto tako, to ne znači da vi odmah trebate da odustanete od svojih potreba i uvjerenja.

Neka sada djeca krenu do adresa Slavujev vijenac 1, a ostali neka pažljivo prate pregovore. Ovo je važno da bismo uočili eventualno kršenje pravila pregovaranja. Na svakoj adresi pregovori mogu da traju najviše 10 minuta. Ako u tom vremenu ne uspijete da se dogovorite, idite na drugu adresu, pa se, kada sve ostale završite, vratite na onu kod koje ste imali poteškoća, pa niste okončali pregovore.“

Po završetku pregovora, vodi se razgovor o tome kako su oni tekli, kako se ko osjećao u svojoj ulozi, šta je bilo teško, šta je bilo lakše, da li je pridržavanje pravila pregovaranja otežavalo ili olakšavalo pregovore, itd. I ovdje je potrebno da se naglasi da je uvažavanje tuđih i svojih potreba, osnova za razriješenje sukoba. U slučaju da pregovori ne uspiju, iz bilo kog razloga, voditelj treba da naglasi da je i to jedno pozitivno iskustvo, iz kojeg može dosta toga da se nauči. Vrlo je važno da se grupi pomogne da prevaziđe osjećaj neuspjeha.

b. Zašto me odbacuju? – Na početku ove igre učesnici se podijele u grupe od po 5 članova i svaka grupa zauzme neko svoje mjesto u prostoriji. U svojim malim grupama učesnici naprave krugove. Nakon toga voditelj kaže: „Sada neka u svakoj grupi jedan član uđe u mali krug i neka u njemu mirno stoji. Za to vrijeme ostali članovi kruže oko njega, odmjeravajući, zagledajući, mjerkajući ga. Ovu aktivnost provodite

bez priče, mirno. Kada svako u sebi izbroji do 30 neka se okrene leđima od osobe koja stoji u centru kruga. Onog trenutka kada osobi u centru kruga svi okrenu leđa, vrši se zamjena pozicija. Sada neka druga osoba ulazi u centar kruga. Trebate voditi računa da se svi jednom nađete u centru kruga.“ Kada sve grupe završe sa vježbom, vraćaju se u veliki krug i počinje diskusija, gdje voditelj postavlja sljedeća pitanja:

- Kako ste se osjećali kada ste bili u centru kruga?
- Šta vam je bilo teže, kada su vas mjerkali ili kada su vam okrenuli leđa?
- Kako ste se osjećali dok ste u krugu, zajedno sa ostalima, mjerkali onog ko je bio u centru kruga?
- Šta vam je bilo teže, dok ste bili u centru kruga ili dok ste sa ostalima mjerkali onoga ko je u centru?

Nakon ove diskusije, voditelj zaključuje. „Sada ste imali priliku da iskusite kako se osjećate kada ste izloženi neprijateljskim pogledima grupe, ali i to kako je biti onaj koji pripada grupi koja se neprijateljski odnosi prema drugima.“

U sljedećoj aktivnosti djeca se dijele u 6 grupa i to tako što djeca izvlače cedulje iz šešira. U šeširu se nalaze sljedeće cedulje²²: crveni i plavi krugovi, žuti i zeleni trouglovi i ljubičasti i narandžasti kvadrati (Ove cedulje na svojoj poleđini imaju ispisane brojeve od 1 do 10, po sljedećem principu: npr., crveni krugovi imaju ispisane brojeve redom od 1 do 10, patako i plavi krugovi, itd.). Svaka grupa dobija po jedno „pismo čitalaca“²³ i to tako što grupa koje su izvukle krugove dobijaju pisma djece koja se osjećaju odbačenom, grupe koje su izvukle trouglove dobijaju pisma djece koja odbacuju svoje vršnjake i grupe koje su izvukle kvadrate dobijaju pisma djece koja su se zatekla kao posmatračici u situaciji u kojoj grupa odbacuje svog vršnjaka, a oni sami nisu znali šta da rade. Voditelj ih uvodi u igru, nakon podjele pisama, na sljedeći način: „Sada zamislite da ste vi stručnjaci za odnose među vršnjacima i da ste dobili ova pisma od djece, koja imaju određene probleme sa svojim vršnjacima. Vi treba da odgovorite na ta pisma, tj. da smislite najbolji savjet za njih. Za ovaj rad imate 20 minuta.“ Kada grupe završe svoj rad, čitaju se odgovori na pisma čitalaca.

Na svakoj cedulji koju su učesnici izvlačili na početku igre, kako bi se grupisali, nalazi se ispisan jedan broj. Djeca traže one koji imaju ispisan isti broj na cedulji, ali sa različitim znakom, npr. djeca sa trouglima traže djecu sa istim brojem, ali sa krugom i kvadratom. Tako se formiraju trojke u kojima imamo po jedno

21. Vidjeti u prilogima, prilog broj 4.

22. Zadatak voditelja radionice jeste da, od kolaž papira, pripremi po 10 crvenih i 10 plavih krugova, 10 žutih i 10 zelenih trouglova, te 10 ljubičastih i 10 narandžastih kvadrata.

23. Vidjeti u prilogima, prilog broj 5.

dijete koje je savjetovalo dijete koje je odbacivano od strane vršnjaka, jedno koje je savjetovalo dijete koje odbacuje vršnjaka i jedno koje je savjetovalo dijete koje je posmatralo to odbacivanje. Njihov zadatak je da dovrše strip koji će dobiti. Voditelj ih upoznaje sa zadatkom: „Stripu koji ste dobili nedostaju ključne scene. On se sastoji iz četiri kadra, od kojih su predstavljeni prvi i zadnji. U prvom kadru imate grupu djece koja se rugaju jednom dječaku, koji je usljed toga jako tužan i nesrećan, a u zadnjem kadru imate tu istu djecu veselu i srećnu. Vaš je zadatak da strip dovršite ucrtavajući scene u preostala dva kvadrata i upisujući dijaloge u oblačiće. Ukoliko vam je potrebno, možete da dodate broj kvadrata između ovog prvog i posljednjeg, kako biste predstavili sve što želite. Za rad imate 15 minuta.“ Nakon završetka, slijedi predstavljanje stripova i diskusija o predloženim rješenjima.

- c. Čovječe, ne ljuti se!** – Učesnici dobijaju od voditelja po deset cedulja na koje ispisuju sva osjećanja koja znaju, i to tako da na svaku cedulju napišu po jedno osjećanje. Za to vrijeme i sam voditelj popunjava deset cedulja, ali tako što na njih ispisuje samo osjećanja LJUTNJU i BIJES, kako bi time povećao njihovu učestalost u skupu cedulja. Kada učesnici završe sa ispisivanjem osjećanja, voditelj ih pokupi i dobro promiješa.

Zatim se učesnici dijele u grupe od po 4-5 članova, po sopstvenom izboru. Voditelj cedulje dijeli nasumično u onoliko grupa koliko ih ima. Svaka grupa dobija po jednu hrpu cedulja i zadatak: „Sada ćete ove cedulje da razvrstate na dvije grupe, gdje će se u jednoj grupi nalaziti cedulje sa osjećanjima koja su vezana za sukobe, a u drugoj ona koja to nisu. Vjerovatno se neka osjećanja na ceduljama ponavljaju. Te cedulje odvojite sa strane da vam ne smetaju. Kod ovog grupisanja ne postoje tačna i pogrešna grupisanja.“ Učesnici za ovu aktivnost imaju 5 minuta.

Voditelj na tabli nacrtava oblik amebe (ili krošnje drveta)²⁴ i u sredinu upiše riječi BIJES i LJUTNJA. Zatim kaže: „Kada smo u sukobu sa nekim, najčešće osjećanje koje imamo jeste bijes ili ljutnja. Sigurno ste ta dva osjećanja izolovali u grupu osjećanja u situacijama sukoba. Hajde sada da po obodu ove krošnje ispišemo ostala osjećanja, koja ste takođe stavili u ovu grupu.“ Dok učesnici izvještavaju, voditelj piše. „Da sada vidimo koji su to korijeni bijesa, šta je to što nas po pravilu razbjesni. Koji su to postupci, poruke, situacije, koje izazivaju ljutnju? Vi govorite šta vam pada na pamet, a ja ću pisati.“ Voditelj docrtava stablo i korijen krošnje i uz njih ispisuje ono što učesnici navode. Kada se iscrpe ideje, voditelj pita: „Koji su znakovi ljutnje? Kako najlakše prepoznajete da je neko ljut?“

Odgovore koje dobija od grupe voditelj ispisuje na grane koje ucrtava unutar krošnje.

Na kraju, voditelj sažeto ponavlja sve što su ispisali na upravo formiranom drvetu.

Nakon iscrtavanja i ispisivanja drveta ljutnje i bijesa, prelazi se na sljedeću fazu igre, u kojoj se radi pomoću 4 panoa. Voditelj kaže sljedeće: „Pripremila sam vam četiri panoa na kojima ćemo sabrati iskustva, vezana za situacije kada smo mi bili ljuti na nekoga i kada je neko bio ljut na nas. Oni će nam pomoći da bismo riješili jedan slučaj. Dva panoa se odnose na tuđu ljutnju na nas, a druga dva se odnose na našu ljutnju na drugu osobu. U oba slučaja imate po jedan pano na koji ćete da ispisujete ono što znate da može da raspali tu ljutnju, a na drugi pano ispisujete ono što znate da može da je ohladi.“ Zatim voditelj učesnike dijeli u 4 grupe. Panoi²⁵ se okače na zidove učionice i svaka grupa stane ispod jednog panoa. To znači da će svaka od njih imati drugačiji zadatak. Prva i druga grupa stoje pred panoima pod nazivom „Tuđa ljutnja“. Prvi pano na sebi ima crtež vatre i to znači da se na njega upisuju ponašanja koja razbuktavaju ljutnju, dok drugi pano ima crtež kantice sa vodom, što znači da se na njega upisuju ponašanja koja smiruju ljutnju. Prva grupa ima zadatak da na prvi pano zapiše ponašanja koja još više mogu da razbuktaju tuđu ljutnju, dok druga grupa ima zadatak da na drugi pano zapiše ponašanja koja mogu da smire tuđu ljutnju. Treća i četvrta grupa se nalaze pred panoima pod nazivom „Moja ljutnja“. I ovi panoi nose crtež vatre i crtež kantice sa vodom. Treća grupa ima zadatak da na svoj pano zapiše ponašanja koja mogu da razbuktaju našu ljutnju, dok četvrta grupa, na četvrti pano, zapisuje ponašanja koja mogu da smire našu ljutnju. Kada se ovo zapisivanje završi, grupe se rotiraju za jedno mjesto udesno i zapisuju ponašanja na panoe pred kojima se nalaze. Rotiranje se provodi sve dok sve četiri grupe ne zapišu svoje prijedloge ponašanja na svaki pano.

Nakon što se izvrši ispisivanje ponašanja, voditelj čita ona ponašanja koja su navedena na panoima sa kanticom vode.

U sljedećoj aktivnosti učesnici se dijele u grupe od po 4 člana. Svaka grupa dobija jedan primjerak ljutitog dijaloga²⁶. U svakoj grupi dvoje učesnika preuzimaju uloge oca i djeteta i imaju zadatak da čitaju dijalog. Kada se dijalog u potpunosti pročita, nastavlja se sa glumom, služeći se nekom od tehnika za razlučivanje koju su naveli na panoima sa vatrom. Drugo dvoje u grupi treba da razmisle koje su bile brige i potrebe i jedne i druge strane, zašto je došlo do sukoba i koje razloge ni otac, ni dijete, zapravo nisu pominjali.

24. Vidjeti u priložima, prilog broj 6.

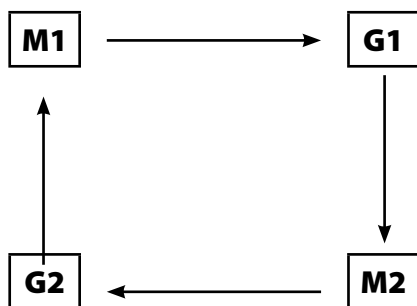
25. Vidjeti u priložima, prilog broj 7.

26. Vidjeti u priložima, prilog broj 8.

Kada se odradi ovo igranje uloga, grupe izvještavaju ukratko šta je urađeno. Vrlo je važno da se potrebe i brige i djeteta i oca precizno navedu.

Posljednji zadatak se odnosi na to da se dijalog preinači, koristeći se tehnikama smirivanja ljutnje, koje su ispisane na panoima sa kanticom vode. Ovaj zadatak ima tri dijela. U prvom dijelu, učesnici pokušavaju da sukob smire odmah na početku, koristeći se ponašanjima sa panoa. U drugom dijelu, smirivanje se vrši nešto kasnije, kada se ljutnja još više rasplamsa, a u trećem dijelu smirivanje se uključuje tek na kraju dijaloga. Nakon toga grupe izvještavaju o svom radu. Vrlo je bitno da se zaključi kako je ljutnju moguće smiriti, čak i kada se ona jako rasplamsa.

- d. Nevidljive misli** – Učesnici se podijele u grupe od po četiri člana. Nakon toga se, u tim manjim grupama, učesnici dijele u parove. Svaki par će predstavljati jednu osobu i to tako što će jedan član para da bude glas te osobe, a drugi član će da bude njeno prikriveno mišljenje. Tako u ovoj igrici imamo sljedeće uloge: Glas 1, Mišljenje 1, Glas 2 i Mišljenje 2. Svaka grupa dobija po jednu situaciju sukoba. Dok jedna grupa izvodi vježbu, ostale je posmatraju. Komunikacija počinje tako što prvo progovara Mišljenje 1, zatim Glas 1, nakon toga Mišljenje 2 i napokon Glas 2. Ovim redoslijedom se komunicira tokom cijele vježbe. To znači da komunikacija ide na sljedeći način:

Ono što je veoma bitno naglasiti učesnicima, jeste da Glas ne smije direktno kopirati ono što govori Mišljenje, niti ga direktno slijediti. U stvarnom životu imamo mnogo situacija u kojima pomislimo jedno, a kažemo nešto sasvim drugo, iz različitih razloga. Sada ćete vidjeti jedan primjer komunikacije u sukobu između majke i sina, gdje sin treba da je obavijesti da mu je djevojka u drugom stanju:

Mišljenje 1 (sin): Moja majka će da poludi. Izbaciće me iz kuće. Potrebna mi je njena pomoć.

Glas 1 (sin): Mama, šta radiš večeras? Ja bih rado gledao fudbal. Mislim da će biti dobra utakmica.

Mišljenje 2 (majka): Do đavola, šta si uradio sa svojom kosom?

Glas 2 (majka): Šta misliš da radim? Isto što i uvijek, večera, sudovi, pranje, ...

Glasovi slušaju svoja mišljenja, ali ujedno i glas one druge osobe, kako bi komunikacija bila odgovarajuća.

Ono što se ovom vježbom želi postići, jeste da učesnici shvate kako u mnogim situacijama naše potrebe ne budu izrečene direktno, već indirektno, te da se pravo mišljenje druge osobe vrlo često ne iskazuje direktno. Zato bi fokus diskusije trebao da bude na tome, kako iza svakog sukoba stoje neka skrivena osjećanja, potrebe. Voditelj diskusiju može da usmjerava i sljedećim pitanjima:

- Zašto imamo blokade kada treba da izrazimo svoja osjećanja ili potrebe?
- Kada ne treba da kažemo kako se osjećamo?

Ovo je vrlo teška igrica i zahtijeva dosta vježbanja, ali je vrlo korisna za rad na ovom problemu.

5. IGRICE KOJE NAS UČE PREPOZNAVANJU POJEDINIH FAZA SUKOBA – UZROKA I ISHODA

- a. Čudesan strip** – Voditelj pred sobom drži listove nedovršenog stripa²⁷, koji se sastoji iz četiri dijela. Od ta četiri dijela oslikan je samo jedan dio. Voditelj kaže učesnicima: „Ja vam nudim ovaj nedovršeni strip da ga dovršite. Dobro pogledajte šta se tu dešava, jer na osnovu ove jedne naslikane scene vi treba da dovršite cijeli strip, da odredite njegov početak, šta je prethodilo ovoj sceni, šta se desilo da ova djeca izgledaju ovako kako izgledaju. Crtaćete u parovima. Svako će da zamisli da je jedan od ova dva lika u stripu.“ Svaki par dobija po jedan primjerak stripa.

„Sada ćete na ovoj slici koja je nacrtana, u oblačiće (sa oblim linijama) iznad likova, da upišete šta ko od njih kaže onom drugom, a u ove druge oblačiće (sa oštrim linijama) upisaćete kako se ko od njih osjeća.

Poslije toga treba da osmislite kako je sve počelo. To ćete nacrtati u kvadratu broj 1, onda šta se desilo nakon toga crtaćete u kvadratu broj 2 i u kvadratu broj 4 ćete nacrtati kako se sve završilo.

Kada budete crtali svoje junake, uvijek u oblačiću sa oblim linijama upisujte ono šta govore, a u oblačiću sa oštrim linijama ono što osjećaju.

Na kraju smislite naslov svoje priče i potpišite se kao autori.

Nije važno da se trudite da vam crteži budu lijepi, već je važna ideja. Za crtanje imate 20 minuta.“

Kada prođe 20 minuta, učesnici izlažu svoje stripove. Ukoliko grupu vode dva voditelja, učesnici mogu da se podijele u dvije grupe. Izlaganje se vrši tako što se strip nalijepi na zid i onda par objašnjava radnju. Nakon što se izlaganje završi, voditelj pita par da li su oboje zadovoljni radnjom stripa, i ako se desi da

27. Vidjeti u priložima, prilog broj 9.

neko od njih nije zadovoljan, onda se razgovara o tome zašto je pristao na takvu radnju.

Zatim se prelazi na sam strip. Ovdje se u toku diskusije nastoji konstantno praviti poređenje između osjećanja kod aktera i onoga što oni govore. Tu se učesnicima ukazuje i na jednu ljudsku osobinu, a to je da nekada ne govorimo i ne postupamo u skladu sa svojim osjećanjima. Zatim se upoređuju osjećanja na početku i na kraju sukoba. Posebno je važno da se skrene pažnja na to kako se različito mogu doživljavati iste situacije.

b. *Ispeci, pa reci* – Za ovu igru voditelj treba da napravi onoliko cedulja koliko ima učesnika, na kojima se nalaze ispisana sljedeća pitanja:

- Šta ti je tata rekao, pa si bio tužan?
- Šta ti je mama rekla, pa se bio ljut?
- Šta ti je drug rekao, pa si bio veseo?
- Šta ti je drugarica rekla, pa si bio bijesan?
- Šta ti je nastavnica rekla, pa si bio razočaran?
- Šta ti je mama rekla, pa si bio uplašen?
- Šta ti je tata rekao, pa si bio srećan?

To su pitanja koja se mogu ponavljati na različitim ceduljama. Igra počinje tako da svaki učesnik, iz šešira, izvuče po jednu cedulju. Voditelj kaže: „*Na ceduljama su napisane neke situacije koje vam se dešavaju svaki dan. Sigurno vam se nekad desilo da vam je mama, npr. nešto rekla i da ste se vi naljutili. Sjetite se šta vam je rekla. Na nekim ceduljama će pisati mama, na nekim tata, ili neko drugi i pominjaće se različita osjećanja.*“

Nakon uputstva, učesnici se ostavljaju 2-3 minuta da se prisjete neke situacije. Zatim slijedi izvještavanje o situacijama. Dok učesnici izvještavaju, voditelj zapisuje ono o čemu oni pričaju na posebne cedulje. Tu je neophodno navesti osobu koja je izazvala određeno osjećanje (mamu, tatu, itd.). Ove cedulje se koriste u nekoj od narednih aktivnosti, tako da se sadržaji koje učesnici pričaju, zapisuju na papirićima različitih boja, ali po sljedećem pravilu: na papiriće iste boje zapisuju se doživljaji koji su izazvali isto osjećanje, npr. sve poruke koje su izazvale sreću zapisuju se na papiriće zelene boje. Za ovo zapisivanje su nam potrebni listići sljedećih boja: zelene za sreću, plave za ljutnju i bijes, crvene za strah, bijele za tugu i žute za razočarenje.

Sljedeća aktivnost odnosi se na to šta se dešava sa drugim osobama, kada mi nešto kažemo. Za ovu aktivnost voditelj treba da ima pripremljen materijal sa sljedećim pitanjima na ceduljama:

- Šta si rekao drugarici, pa si je razveselio?
- Šta si rekao drugu, pa si ga uplašio?
- Šta si rekao mami, pa si je razočarao?
- Šta si rekao tati, pa si ga rastužio?
- Šta si rekao nastavnici, pa si je naljutio?
- vi. Šta si rekao mami, pa si je razbjesnio?

Učesnici izvlače po jednu cedulju sa određenim pitanjem

i, kao i u prethodnoj aktivnosti, imaju po 2-3 minuta za razmišljanje i prisjećanje. I u ovoj aktivnosti voditelj nastoji da usmjerava djecu da razmišljaju o tome šta su rekli, a ne da opisuju sami događaj. Kada učesnici kreću sa izvještavanjem, voditelj, kao i u prethodnoj aktivnosti, bilježi njihove odgovore na papiriće, koji su određeni sljedećim bojama, za sljedeća osjećanja: zelene za sreću i veselje, plave za ljutnju i bijes, crvene za strah, bijele za tugu i žute za razočarenje. I ovdje je, kao i u prethodnoj aktivnosti, neophodno da se navede osoba kod koje smo izazvali određeno osjećanje (drug, mama, tata, itd.)

Zatim se učesnici dijele u pet grupa i to tako što iz šeširića izvlače kružiće koji mnogu da budu sljedećih boja: zelena, plava, crvena, bijela i žuta. Boje ovih kružića odgovaraju bojama cedulja, na kojima je voditelj ispisivao ono što su učesnici govorili u prethodnim aktivnostima. Tako imamo zelenu, plavu, crvenu, bijelu i žutu grupu. Zatim grupe dobijaju cedulje, sa njima odgovarajućom bojom i grupišu ih po stepenu u kome su poruke, koje se na njima nalaze, jako ili slabo, izazvale određeno osjećanje. Poruke se redaju duž kanapa, koji je voditelj razapeo između dvije stolice. Učesnicima se, prije samog početka, napomene koji kraj kanapa predstavlja „najjače poruke“, a koji „najslabije poruke“. Kada se članovi grupe dogovore koja poruka ide na koji kraj, onda je spajalicom kače na kanap.

Kada se završi kačenje poruka, svaka grupa saopštava kako je to uradila, a voditelj ih usmjerava pomoću sljedećih pitanja:

- Kako ste znali koje su poruke „jake“, a koje „slabe“?
- Da li je način na koje su one izgovorene uticao na vašu odluku?
- Da li jačina poruke utiče na to ko nam govori (drug, mama, tata, nastavnica)?
- Da li je bilo nesuglasica u grupi oko razvrstavanja?
- Da li se svi članovi grupe slažu sa predstavljanim i razvrstanim porukama?
- Da li ste se, tokom razvrstavanja, sjetili još nekih poruka koje niste naveli?
- Šta mislite, da li sada bolje znate koje riječi izazivaju koje osjećanje?

c. *Možemo li da se ne svađamo?* – Voditelj priča sljedeću priču: „*Dvije sestre su, po povratku iz škole, ušle u trpezariju i ugledale činiju sa voćem u kojoj se nalazila jedna narandža. Obje su posegle za narandžom. Jedna je bila brža i imala je narandžu u ruci. Druga sestra je na to rekla: „Ja sam htjela da je uzmem. Daj mi je!“ Prva je uzvratila: „I ja je hoću!“ Tako je počela svađa, a pitanje za vas glasi: Na koje sve načine ova situacija može da se riješi?“* Dok učesnici navode svoja rješenja, voditelj ih zapisuje na tabli i svrstava ih u kategorije, kao u tabeli²⁸, ali kategorije ne imenuje. Nakon što se

28. Vidjeti u prilogima, prilog broj 10.

navedu sva moguća rješenja, prelazi se na imenovanje kategorija. Sada učesnici nastoje da odgonetnu po kom kriteriju je voditelj grupisao njihove odgovore i zapisivao ih u tabelu.

Sljedeća aktivnost odnosi se na traženje rješenja sukoba na stripu. Učesnici se podijele u parove i svaki par dobija isti crtež broj 1²⁹. Na crtežu je predstavljen sukob između brata i sestre. Nakon što pročitaju ono što su brat i sestra jedno drugom izgovorili, učesnici treba da razmisle da li vide rješenje njihovog problema. Nakon toga predlažu rješenje problema.

Zatim se učesnicima daju crteži broj 2 i 3.³⁰ Na crtežu broj 2 vidi se šta su brat i sestra željeli, a nisu, jedno drugom, mogli da kažu. Nakon što taj tekst pročitaju, učesnici imaju zadatak da na crtežu broj 3, u prazne oblačiće, upišu kojim riječima su brat i sestra mogli da, jedno drugom, iskažu svoje potrebe, ono što su htjeli, a nisu mogli da kažu. Kada završe sa radom, učesnici čitaju svoja rješenja.

Na kraju ove aktivnosti voditelj završava sa sljedećim zaključkom: „U svakodnevnom govoru mnogo stvari podrazumijevamo, smatramo da ih drugi moraju znati, pa ih ne saopštavamo. Kada se dogodi da svoje potrebe i želje ne izrazimo jasno, to može da dovede do sukoba ili svađe.“

d. Kako da se najbolje pomirimo? – Voditelj kaže: „Ja ću vam sada pročitati dijalog između dva brata, koja su se sukobila, jer je stariji brat trebao da ide sa drugom u sportski centar, a mlađi je insistirao da pođe i on, što starijem nije odgovaralo. pažljivo slušajte.“ Sada voditelj čita dijalog koji vam se nalazi u prilogima.³¹ Voditelj nastavlja: „Dobro, sada ćemo ovdje da zamrznemo scenu, a na vama je da razmislite o svim mogućim ishodima ove situacije, i onim lošim i onim dobrim. Shvatite ovo kao film koji je potrebno doraditi, odnosno smisliti mu kraj.“ U tome će da vam pomogne tabela koje se nalazi u prilogima.³²

Učesnici se dijele u pet grupa. Zadatak tih grupa jeste da se njihovi članovi dogovore i da za svaku kategoriju iz tabele smisle rješenje, koje opisuje ishod sukoba među braćom, i da ta rješenja zapišu na papir. Za rad u grupama imaju 15 minuta. Kada sve grupe završe, čitaju se njihovi prijedlozi i zapisuju na tablu, kako bi se vidjelo da postoje različiti ishodi jednog sukoba. U toku zapisivanja, voditelj treba da ukaže na to kako postoje razlike između rješenja koja se nalaze na početku tabele, i označena su sa --, i onih koja se nalaze na kraju tabele, i označena su sa ++. „Kod prvih rješenja, braća nisu odustajala od svojih prvobitno iskazanih želja, pa su obojica ostali nezadovoljni, dok su kod rješenja na kraju tabele obojica

uvažila međusobne potrebe, što im je omogućilo da sukob riješe na obostranu korist. Prosto su izašli iz svojih pozicija i iz drugog ugla sagledali cjelokupnu situaciju.“

e. Pričam ti priču – Igra se započinje tako što učesnici, jedni drugima, prepričavaju sadržaj jedne priče³³. Velika grupa se dijeli na dvije manje. Svaka grupa odredi svog predstavnika, koji dobija priču od voditelja. Nju treba što bolje da zapamti i da je onda, šapatom, prenese učesniku do sebe. Ovaj je onda, na isti način, prepričava onom do sebe i tako redom, sve dok prepričavanje priče ponovo ne dođe do predstavnika grupe. Kada posljednji učesnik bude tu priču prepričavao predstavniku, ovaj treba da je zapiše, pa će se onda ona dalje komentarisati. Za vrijeme prepričavanja, učesnici treba da budu odvojeni jedni od drugih, kako se sadržaj priče ne bi čuo. Dovoljno je da između osobe koja sluša priču i one koja priču tek treba da čuje, bude jedna prazna stolica.

Kada se završi prepričavanje priče, voditelj prilazi predstavnicima grupa i od njih uzima papire na kojima je priča zapisana. Zatim se svi vraćaju u veliki krug. Voditelj čita finalne priče i pita učesnike šta misle, da li su one slične originalima. Nakon što oni odgovore, on čita originalnu priču. Zatim učesnici, po svojoj volji, odgovaraju na sljedeća pitanja:

- Da li su vam poznate neke situacije iz svakodnevnog života, koje vas podsjećaju na ovo što smo sada radili?
- Po čemu se može prepoznati da je riječ o glasini?
- Kakve su posljedice situacija u kojima se šire glasine?
- Šta se može uraditi da do glasina ne dođe?

Voditelj treba da nastoji da učesnici shvate da glasine mogu da budu izvor sukoba, ali i da se širenje glasina može spriječiti. Jedan od načina je da se sve ne prihvata zdravo za govoto, odnosno, da treba tražiti objašnjenje i dodatne informacije za stvari koje su zasnovane na tuđim procjenama i iskustvima, kako bismo provjerili da li smo dobro razumjeli poruku.

f. Da li me slušaš? – Učesnici se podijele u parove, koji sjedaju jedno do drugog u krug. Jedan član para je osoba A, a drugi član je osoba B. Svi parovi dobijaju isti zadatak, istovremeno rade i za rad imaju 4 minuta. Osobe A, prva dva minuta, govore šta su radile prije nego što su došle na radionicu, a osobe B ih ne slušaju. Svaki neslušać dobija cedulju³⁴ na kojoj piše zašto ne sluša osobu A. Kada je pročitana, ona nastoji da se uživi u tu ulogu i da se, u skladu sa njom i ponaša. Za to vrijeme, osobe A nastoje da privuku pažnju osoba B.

29. Vidjeti u prilogima, prilog broj 11.

30. Vidjeti u prilogima, prilog broj 12.

31. Vidjeti u prilogima, prilog broj 13.

32. Vidjeti u prilogima, prilog broj 14.

33. Vidjeti u prilogima, prilog broj 15.

34. Vidjeti u prilogima, prilog broj 16.

Nakon dva minuta, uloge se mijenjaju, s tim da osobe B svoju cedulju predaju novom neslušajući, osobi A, sa svoje desne strane. I osobe B imaju dva minuta da pričaju šta im se desilo prije dolaska na radionicu i da kroz svoju priču, privuku pažnju osobe A, koja ih ne sluša.

Kada se igrice završi, voditelj postavlja sljedeća pitanja:

- Kako ste se osjećali tokom ove vježbe?
- Koja uloga vam je bila teža, uloga „neslušajući“ ili „govornik“?
- Kako ste dali do znanja svom paru da ga ne slušate?
- Kako ste se trudili da privučete pažnju?
- Da li vas je ovo podsjetilo na situacije u kojima ste vi bili ti koje ne slušaju, ili u kojima vi niste nekog slušali?

Sljedeća aktivnost odnosi se na to da se učesnici prisjećaju u kojim to situacijama oni nisu bili saslušani. Svako od njih dobija po četiri cedulje³⁵ označene slovima. Učesnici imaju 10 minuta da popune cedulje. Za to vrijeme voditelj zapiše na tabli četiri pitanja koja se nalaze na ceduljama, kako bi učesnicima bilo lakše da prate diskusiju. Kada završe sa pisanjem, voditelj kupi cedulje i razvrstava ih, na osnovu slova koja se nalaze na njima, u četiri grupe.

Učesnici se dijele u 4 grupe i svaka grupa dobija po jednu skupinu cedulja sa određenim slovom. Tako imamo grupu A, B, C i D. Grupa A ima zadatak da napravi spisak osoba koje se pojavljuju kao „neslušajući“ i da navede koliko se puta koja osoba pojavljuje kao „neslušajući“. Grupa B analizira sadržaj i zapisuje tip poruke: molba, saopštenje, pitanje, ubjeđivanje, zahtjev, obrazloženje, itd. Grupa C zapisuje koji su to znaci, na osnovu kojih se vidi da nas neko ne sluša i koliko se često koji znak javlja. Grupa D zapisuje osjećanja koja su se javila u situacijama kada nisu bili slušani, kao i koliko često se koje osjećanje javilo. Za ovaj rad grupe imaju 10 minuta. Nakon toga, svaka grupa izvještava o dobijenim podacima.

Zatim, grupe dobijaju zadatak da odaberu jednu od situacija neslušanja i da je odigraju pred ostalima. Za pripremu imaju 5 minuta. Kada se situacija odigra, voditelj postavlja pitanja:

- Kako je ova situacija mogla drugačije da izgleda, tj. da sagovornici stvarno čuju jedan drugog?
- Šta treba da se kaže, da se sagovornik čuje, odnosno da razumije da ti je važno to o čemu govoriš?

Zatim, učesnici odigravaju različite varijante rješenja situacije koju su odigrali. Ovdje se insistira na primjeni JA-govora, kao sredstva za privlačenje pažnje sagovornika, jer ova vrsta poruke sadrži emocije onoga ko govori i koga ne slušaju, objektivan opis situacije i prijedlog mogućeg rješenja te situacije.

6. IGRICE KOJE NAM OTKRIVAJU NAŠ STIL SUKOBLJAVANJA

a. Životinjska fantazija – Voditelj kaže: „Sada ćemo igrati jednu igricu pod nazivom Životinjska fantazija. Da bismo je uspješno odradili potrebno je da se opustite, što je više moguće, u stolicama u kojima sjedite. Zatvorite oči i dobro slušati šta vam govorim. Nastojte da se, što je više moguće, uživate u priču kroz koju ću vas voditi, i da je zamišljate u svojim mislima. Sada zatvorite oči i opustite se.“ Zatim voditelj napravi jednu kraću pauzu od nekoliko sekundi, dok se učesnici ne smire. Veoma je bitno da se govori polako, između rečenica pravi pauza od nekoliko sekundi, kako bi se učesnicima omogućila vizuelizacija. Glas voditelja treba da bude srednje glasan i umirujući. Kada se učesnici smire, voditelj počinje sa pričom: „Zamislite se u obliku neke životinje ... Kako izgleda ta životinja u čijem ste se obliku zamislili ... Obratite pažnju na okolinu u kojoj se nalazite ... Kako se krećete ... Šta vas okružuje ... Sada zamislite osobu sa kojom ste u nekom sukobu, takođe u obliku neke životinje ... Ta životinja vam se sada približava ... Šta činite ... Šta se dogodilo ... Sada polako otvorite oči, opet smo u učionici.“

Nakon ove igre fantazije, prelazite na raspravu u okviru koje učesnici odgovaraju na sljedeća pitanja:

- U obliku koje životinje ste se zamislili?
- Koja druga životinja je stupila na scenu?
- Šta je učinila?
- Kako ste vi reagovali na njen dolazak?
- Kako se osjećate povodom onog što se dogodilo?
- Da li ste zadovoljni onim što ste učinili?

Dok učesnici odgovaraju na postavljena pitanja, voditelj na tabli ili velikom papiru, zapisuje njihova reagovanja na pojavu protivnika u sljedeću tabelu.

IZBJEGAVANJE SUKOBA	SUOČAVANJE SA PROTIVNIKOM

Sva ponašanja, kao što su: bijeg, skrivanje, ignorisanje druge životinje, predstavljaju ponašanja koja vode ka izbjegavanju sukoba i, kao takva, upisuju se u ovaj dio tabele. Ponašanja kao što su: pozdravljanje, zajednička igra, napad, uništavanje protivnika, predstavljaju ponašanja koja vode ka suočavanju sa protivnikom, i upisuju se u taj dio tabele.

Nakon toga se učesnicima ukazuje na stilove sukobljavanja: takmičenje, prilagođavanje, izbjegavanje, saradnja i kompromis, koje imate opisane u uvodnom

35. Vidjeti u priložima, prilog broj 17.

razmatranju o sukobima. Vrlo je važno da učesnici prepoznaju svoj dominantan stil sukobljavanja i da uvide kada je ovaj stil dobar, a kada nije, kako bi ga na adekvatan način korigovali.

7. IGRICE KOJE NAS UČE KVALITETNOJ NENASILNOJ KOMUNIKACIJI

a. Hajde da pregovaramo – Za ovu igru je potrebno da se učesnici podijele u dvije grupe, a zatim, u okviru svake grupe da se naprave po dva tima. Tako će u prvoj grupi da budu dva tima A1 i B1, a u drugoj grupi A2 i B2. Učesnici se raspoređuju tako da jedna grupa radi u jednom dijelu učionice, a druga u drugom. Suparnički timovi sjede jedan preko puta drugog i to na dovoljnoj udaljenosti, tako da ne bi mogli jedni druge da čuju. Svaki tim dobija po jedan crveni i jedan plavi karton. Voditelj učesnike uvodi u igru: „Danas ćemo da se igramo igrice koja se zove „Crveno i plavo“. Svaka grupa ima po dva tima. Igrica se igra tako što svaki tim ima zadatak da skupi što više poena. Svaki tim ima po dva kartona, crveni i plavi. Timovi se prvo tajno dogovaraju koju boju će da izaberu, crvenu ili plavu, i na moj znak SAD podiči će jedan ili drugi karton, kako su se dogovorili. Od toga koju boju je odabrao tim B, zavisi broj poena koji će dobiti tim A, i obrnuto, od toga koju boju je odabrao tim A, zavisi koliko će poena dobiti tim B. Bodovi se ili dodaju ili oduzimaju, i to prema sljedećim kombinacijama:

Kombinacija boja		Broj poena	
Tim A	Tim B	Tim A	Tim B
CRVENO	CRVENO	+3	+3
CRVENO	PLAVO	-6	+6
PLAVO	PLAVO	-3	-3
PLAVO	CRVENO	+6	-6

Znači, svaki tim treba da predvidi koju će boju da izabere protivnički tim. Cilj je sakupiti što više poena.“ Igrica se, prije samog početka, može probati, da se vidi da li su učesnici razumjeli instrukcije.

U ovoj igrici voditelj, ukoliko nema pomoćnika, određuje jednog od učesnika za svog pomoćnika, tako da će voditelj da preuzme kontrolu takmičenja u jednoj, a njegov pomoćnik u drugoj grupi. Oni imaju pripremljene tabele³⁶ za upisivanje poena. Ove tabele stoje na vidljivom mjestu, tako da učesnici, u svakom trenutku igre, mogu da vide koliko imaju osvojenih poena. Nakon svakog izbora boja, voditelj u tabelu upisuje kombinaciju boja i broj poena. Nakon četvrtog izbora boja, na trenutak se staje sa takmičenjem. Tada slijedi prvo pregovaranje, gdje

voditelj kaže: „Dobro. Vidite koliko je svaki tim osvojio poena. Do sada je svaki tim birao boju za sebe. Sada će timovi moći međusobno da se dogovore, kako će dalje da igraju, jer tako mogu da dobiju više poena. Npr., mogu da se dogovore da stalno biraju crvenu boju, pa će tako i jedan i drugi tim da stalno dobijaju po 3 poena. Ali, mogu da se dogovore i drugačije. Neka sada svaki tim izabere svog predstavnika. Prvo svom predstavniku predložite kako da pregovara. A sada neka predstavnici dođu ovdje i neka se dogovore kako da nastave igru.“ Predstavnike se pušta 1-2 minuta da se dogovore, a onda se oni vraćaju u svoje timove i igra se nastavlja dalje. Voditelj nastavlja: „Sada ćete igru nastaviti dalje kao i ranije. To znači da ćete se, prije svakog dizanja kartona, tajno dogovarati unutar grupe i na moj znak dizati kartone.“ Igra se nastavlja tako što učesnici dižu kartone i dogovaraju se još četiri puta.

Nakon četvrtog dogovora, voditelj zaustavlja igru: „Evo još jedne prilike da se timovi dogovore kako će dalje igrati. Ali pazite. Poslije tog dogovora broj poena se udvostručuje: umjesto +3 dobijate +6, a umjesto -3 dobijate -6, umjesto +6 dobijate +12, ali umjesto -6 dobijate -12. Znači, ovi dogovori su još važniji.“ Nakon ovih dogovora, timovi dižu kartice još samo dva puta.

Kada se igra završi, i poeni saberu, učesnici se vraćaju u veliki krug i odgovaraju na sljedeća pitanja:

- Kako su birali na početku?
- Da li je dogovaranje uticalo na način biranja boja ili su se pridržavali istog načina?
- Da li su poštovali dogovor?
- Šta su postigli dogovorom?
- Kakve rezultate je postigla prva grupa, a kakve druga (pozvati ih da objasne razliku, ukoliko postoji)?

b. Kako je u tuđim cipelama? – Voditelj kaže: „Sada ću da vam pročitam jednu, vama poznatu priču, ali na malo drugačiji način. To će biti priča o Pepeljugi. Do sada ste slušali ovu bajku u verziji nekoga ko je na strani Pepeljuge. Da li ste se ikada pitali kako ona zvuči iz pozicije, npr. maćeha. Sada ćete to čuti. Zatim ćete čuti šta na to sve kaže maćehina starija kćerka, kao i Pepeljugin otac. Dakle, evo priče.³⁷“

„Pošto ste čuli ovu bajku na malo drugačiji način, kako vam ona sada izgleda?“ Ovdje treba saslušati odgovore učesnika, ali ne ulaziti u diskusiju. Zatim voditelj kaže: „Sada ću vam ispričati jednu pravu školsku priču³⁸, samo bez završetka. Pažljivo je pratite, da biste kasnije mogli da odgovorite na postavljena pitanja.“

Nakon toga se učesnici dijele u šest grupa i svaka grupa dobija po jednu cedulju³⁹ na kojoj je ispisana jedna od uloga. Voditelj nastavlja: „Vaš je zadatak

36. Vidjeti u prilogima, prilog broj 18.

37. Vidjeti u prilogima, prilog broj 19.

38. Vidjeti u prilogima, prilog broj 20.

39. Vidjeti u prilogima, prilog broj 21.

da se što vjernije uživite u ulogu koju ste dobili i da iz njene pozicije sagledate cjelokupan događaj. Sada će svaka grupa dobiti po jedan upitnik⁴⁰, sa pitanjima na koja treba da odgovorite iz uloge koju imate. Oko svakog pitanja se dogovarate u okviru grupe, a zatim popunjavate upitnik. Za rad imate 20 minuta.“

Kada završe, grupe, jedna za drugom, čitaju odgovore na pitanja iz upitnika. Kada se odgovori pročitaju, voditelj kaže: „Čuli ste kako iz različitih uloga izgleda ovaj događaj i šta druge uloge misle o vašoj. Vidjeli ste da su se pojavile različite potrebe, brige i različita rješenja, u zavisnosti od toga ko ih nudi. Šta sada mislite o cijeloj stvari? Šta mislite o ostalim akterima? Pogledajte ponovo svoje odgovore u upitniku. Da li biste, poslije svega što ste čuli, promijenili svoje mišljenje o pojedinim učesnicima u događaju? Da li biste drugačije odgovorili na neka pitanja? Imate 5 minuta da pogledate svoje odgovore i da promijenite nešto što želite.“

Kada grupe naprave određene promjene, voditelj kaže: „Sada ćemo isprobati nešto vrlo neobično. Do sada ste imali jednu ulogu, a sada ćete postati neko drugi. Dakle, pokušaćete da „stanete u tuđe cipele“, tj. da pogledate stvar iz drugog ugla. To ćemo uraditi ovako: sve grupe neka spuste svoj upitnik na pod ispred sebe. A sada, neka grupa učenika koja je upisivala ocjene, zamijeni mjesto sa grupom razrednog starješine. Neka grupa učenika koji su poručivali ocjene, zamijeni ulogu sa drugom grupom učenika koji su bili u drugoj učionici i radili kontrolni. I na kraju, neka oni koji su samo posmatrali događaj, zamijene mjesto sa nastavnikom fizike.“ Kada učesnici zamijene mjesta, voditelj nastavlja: „Sada pogledajte upitnik koji je ispred vas. Vi sada predstavljate tu grupu. Proučite odgovore iz upitnika i pokušajte da se uživite u novu ulogu. U daljem toku radionice vi ćete nastupati iz te nove uloge. Za rad imate 10 minuta.“

Kada istekne vrijeme za rad, voditelj poziva redom predstavnike svake grupe i na taj način formira nove grupe. Formiranje grupa se izvodi sve dok se svi članovi prvobitnih grupa na uključe u novoformirane grupe. Voditelj kaže: „Sada u svakoj novoj grupi imamo po jednog predstavnika iz prethodnih grupa. Svi vi ćete ostati u svojim prvobitnim ulogama. Vaš zadatak je, da u ovim novim grupama, pregovarate, dok ne dođete do određenih rješenja, koja bi, podjednako bila dobra za sve. Razmišljajte o tome šta bi bilo najbolje za vas, ali i pokušajte da uvažite i potrebe drugih. Za pregovore imate 10 minuta.“

Kada pregovori završe, grupe izvještavaju o dobijenim rješenjima. Nakon saopštenja, vodi se razgovor o tome koliko je zamjena uloga doprinijela toku pregovora i krajnjem rješenju. Kada se razgovor završi, voditelj nastavlja: „Vi ste sami došli do mogućih ishoda ovog događaja, a ja ću vam sada ispričati šta se stvarno

desilo. Kada se nastavik vratio, ništa nije primijetio. Sve je izgledalo normalno i uobičajeno. Međutim, kada se nastava završila, svi su se učenici zabrinuli iako do tada nisu bili okrivljeni. Odlučili su da se jave razrednici i sve joj ispričaju. Nisu sačekali sutrašnji dan, već su je pozvali telefonom kući i sve joj ispričali. Ona je odmah zakazala čas odjeljenjske zajednice, na kojem će imati priliku da sve razjasne. Razrednica nije željela da prosuđuje, niti presuđuje, već je to prepustila učenicima. Bilo je raznih prijedloga kako da se slučaj razriješi. Na kraju, čitavo odjeljenje se saglasilo sa sljedećim:

- Učenici koji su upisivali ocjene, kao i oni koji su to naručili, treba da dobiju trojku iz vladanja, ali, osim toga, treba stvarno i da nauče predmete za one ocjene koje su sebi namjestili i da se sami jave da odgovaraju.
- Učenici koji su sjedili u svojim klupama i samo posmatrali čitav događaj, treba da dobiju četvorku iz vladanja, zato što ništa nisu preduzeli, da spriječe ovaj događaj.

Prije nego što je slučaj stigao na nastavničko vijeće, nastavnica srpskog je primijetila trojku kod jedne učenice. Bila je sigurna da ta učenica nije odgovarala i prozvala ju je: „Dobro, hajde da odgovaraš za trojku!“ Učenica je odgovarala i stvarno je dobila trojku. To je bio znak da su se učenici stvarno pridržavali dogovora na nastavničkom vijeću, nastavnici su bili iznenađeni učeničkom odgovornošću. Na kraju je Vijeće odlučilo da se učenicima ne smanje ocjene iz vladanja, već da dobiju samo opomene.“

c. Izvini – Voditelj na tabli ili velikom papiru napiše sljedeće: KADA TI SE NEKO IZVINJAVA ...

- ... kako se tada osjećaš?
- ... šta misliš, kako se ta druga osoba osjeća?
- ...šta misliš da ta osoba želi da postigne izvinjenjem, šta joj je potrebno?

Zatim pročita šta je napisao, i nakon toga svakom učesniku da po jednu cedulju A i kaže: „Vaš je zadatak da na ovoj cedulji napišete odgovore na pitanja koja vidite na tabli.“ Nakon što učesnici napišu odgovore, voditelj ih dijeli u grupe po pet i kaže: „Vaš je zadatak da međusobno razmijenite svoje odgovore, tako što ćete ih pročitati jedni drugima i napraviti zbirni izvještaj. To znači da ćete izdvojiti sve odgovore na prvo pitanje, zatim na drugo, pa na treće. Jedan od vas neka sve ukratko bilježi, a dogovorite se ko će na kraju da prezentuje zbirni izvještaj ostalima. Za rad imate 10 minuta.“

Zatim voditelj na tabli ili papiru ispiruje sljedeća pitanja: KADA SE TI NEKOME IZVINJAVAŠ ...

- ... kako se tada osjećaš?
- ... šta misliš kako se osjeća ta osoba kojoj se izvinjavaš?
- ... šta želiš da postigneš tim izvinjenjem?

Sada svaki učesnik dobija cedulju B i na njoj ispisuje

40. Vidjeti u prilogima, prilog broj 22.

odgovore na postavljena pitanja. Nakon toga učesnici ponovo odlaze u iste grupe i rade zbirni izvještaj. Za rad imaju opet 10 minuta.

Kada istekne i tih 10 minuta, voditelj kaže: „Pošto ste završili sa zbirnim izvještajima A i B, krećemo sa izvještavanjem po grupama. Izvještači će pročitati izvještaje, sa posebnim naglašavanjem sličnosti i razlika u odgovorima na pitanja sa cedulja A i B, ukoliko postoje.“ Voditelj prati proces izvještavanja i pomaže u sumiranju zaključaka o postojanju sličnosti i razlika u reagovanju, u situacijama kada se izvinjavamo i kada nam se izvinjavaju. U svom komentaru ističe da je u osnovi, bilo sopstvenog, bilo tuđeg izvinjenja, potreba da se komunikacija otvori i odnos nastavi.

d. Sada znam kako sa problemima – Učesnici se dijele u pet grupa i svaka grupa dobija po jednu priču⁴¹, u kojoj je predstavljena neka od tema sa sukobom. Zadatak članova grupa je da otkriju konkretan problem, koji je doveo do sukoba. Ispod svake priče su postavljena pitanja na koja treba da se odgovori. Pored toga, učesnici u svojim grupama treba da osmisle i dijalog, kojim bi se spriječilo nastajanje problema. Grupe za rad imaju 15 minuta.

Kada grupe završe svoj rad, svaka grupa drugima čita svoju priču, a zatim i odgovore na pitanja. Nakon toga, učesnici odigravaju dijalog u kojem se vidi kako je sukob mogao da se spriječi.

Igra se završava razgovorom u krugu o tome da li je određeni sukob mogao i drugačije da se riješi.

Voditelji u priložima imaju i vodič, koji im može pomoći u otkrivanju prihvatljivih rješenja⁴².

8. IGRICE KOJE UKAZUJU NA UTICAJ SREDINE NA PONAŠANJE POJEDINCA

a. Kako su me nagovorili? – Voditelj na tablu postavlja poster⁴³, na kojem je predstavljena marioneta, i kaže: „Zamislite da ste na mjestu ove lutke. Šta mislite ko je pokreće, ko drži sve konce u svojim rukama, ko i šta spolja sve utiče na vas, vaše postupke, vaše ponašanje?“ U toku ove priče voditelj zapisuje sve što učesnici govore, u balone koji se nalaze na krajevima končića koje drži marioneta. Ukoliko se desi da učesnici zaborave neke od ključnih faktora socijalizacije, kao što su vršnjaci, škola, mediji, voditelj ih navodi na kraju diskusije. Zatim on postavlja sljedeća pitanja:

- Da li su svi uticaji iste snage? Čiji uticaj smatrate najjačim, odnosno najslabijim?
- Da li neko misli drugačije?
- Da li možete vi sami da donosite odluke da li ćete, neke od pomenutih uticaja, prihvatiti ili ne?
- Za koje uticaje, od ovih koje ste gore naveli, možete da odlučite da ih prihvatite ili ne

prihvatite, a za koje ne možete?

v. Da li neko misli drugačije?

vi. Šta mislite o uticaju vršnjaka? Koliko je jak taj uticaj? Da li možete da se oduprete ili ne?

Nakon ove aktivnosti, učesnici se dijele u grupe od po 5-6 članova. Voditelj im čita jednu kraću priču, koja može da se desi svakome od njih, a nakon toga, svaka grupa dobija određeni zadatak u vezi sa tom pričom. Priča se zove „Nagovorili su me“⁴⁴.

Kada voditelj pročita priču, svaka grupa dobija listu⁴⁵ pitanja vezanih za tu priču. Zadatak članova grupe jeste da odgovore na postavljena pitanja. Za odgovaranje imaju 10 minuta. Kada završe sa odgovaranjem, svaka grupa saopštava svoje mišljenje. Vrlo je važno da voditelj, tokom saopštavanja, povezuje odgovore koje su dale grupe.

Kada se saopštavanje završi, voditelj pita cijelu grupu: „Pošto smo vidjeli kakve sve posljedice mogu da slijede kada lako podlegnemo prijedlozima vršnjaka, hajde da vidimo šta je Šoneta u stvari, natjeralo da se priključi prijateljima, iako sam nije bio oduševljen prijedlogom. Šta mislite zašto je Šone ipak pristao? Šta je želio da postigne? Da li je na njegov pristanak uticalo i to što se nečega plašio? Čega?“ Voditelj treba ovu diskusiju da vodi tako da učesnici što više govore o potrebama i strahovima glavnog junaka. Ovdje učesnici treba da dođu do zaključka da se Šone upustio u avanturu sa drugovima, zato što je želio da pokaže drugovima da im je odan, ali se istovremeno plašio da ga oni ne ismijavaju i da ga ne proglašaju za kukavicu.

U narednoj aktivnosti se sa učesnicima prolazi kroz to šta je Šone mogao da uradi u ovoj situaciji, da ne pristane na nagovaranje drugova, ali da sa njima i dalje ostane u dobrim odnosima. Voditelj kaže: „Ja ću sada stati u centar kruga i glumiću Kizu i Crnog. Svako od vas neka zamisli da je Šone. Hajde da malo ojačamo Šoneta, možda on i nije u tako bezizlaznoj situaciji, kao što mu se čini. Razmislite šta je to Šone mogao da kaže, a da postigne ono što je želio, da se odupre Kizi i Crnom, ali da im i dalje ostane dobar prijatelj.“ Ostavite oko 1-2 minuta da se učesnici koncentrišu na zadatak i smisle odgovor. „Svi ustanite, i jedno po jedno ćete mi reći rečenicu koju ste smislili. Sigurno postoji mnogo dobrih načina na koje je Šone mogao da se obrati drugovima.“ Voditelj poslije svake rečenice odgovara potvrdno, odnosno prihvata Šonetovo odbijanje. Nikako ne smije da vrednuje ono što čuje, već prihvata sva rješenja.

Kada svaki učesnik kaže svoju rečenicu, voditelj se vraća na svoje mjesto i nastoji da sažme odgovore u nekoliko kategorija, npr. kategorija laganja kao načina da se riješi situacija ili kategorija predlaganja nekog drugog načina zabave, itd.

41. Vidjeti u priložima, prilog broj 23.

42. Vidjeti u priložima, prilog broj 24.

43. Vidjeti u priložima, prilog broj 25.

44. Vidjeti u priložima, prilog broj 26.

45. Vidjeti u priložima, prilog broj 27.

PRILOZI

PRILOG BROJ 1

TABELA ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA O OPAŽENIM OBLICIMA NASILNOG PONAŠANJA

MJESEC:	
---------	--

IME I PREZIME UČENIKA POSMATRAČA:	
RAZRED I ODJELJENJE:	
IME I PREZIME RAZREDNIKA:	

DATUM DEŠAVANJA	VRIJEME DEŠAVANJA	MJESTO DEŠAVANJA	OBLIK NASILJA

DATUM ODRŽAVANJA ČASA ODJELJENJSKE ZAJEDNICE:	
POTPIS RAZREDNIKA:	
POTPIS UČENIKA:	

PRILOG BROJ 2

STRUKTURA ČASA ODJELJENJSKE ZAJEDNICE

- 1. Uvodni dio časa** – u okviru kojeg učenik, koji je zadužen za monitoring nasilnih oblika ponašanja, predstavlja prikupljene podatke ostatku razreda i razrednom starješini. U ovom dijelu se ne imenuju učesnici u sukobu, već se samo navode oblici nasilnog ponašanja i njihova frekvencija. Za ovaj dio časa učenik je zadužen da podatke predstavi grafički, kako bi ostalima bilo lakše pratiti njegovo izlaganje.

- 2. Razjašnjavanje predstavljenih podataka** – Nakon izlaganja, razrednik započinje diskusiju o predstavljanim podacima. Na samom početku primjene ovog modela (u prvih nekoliko mjeseci) ne bi bilo loše da se nastavnik osvrne na oblike nasilnih ponašanja, da dà objašnjenje kojoj vrsti nasilja pripadaju, kako bi diskusija mogla da bude što bolja, a i kako bi se učenici upoznali sa različitim vrstama nasilnog ponašanja, kao i njihovim uzrocima i posljedicama. U ovom dijelu razredniku može da pomogne i učenik koji vrši monitoring.

- 3. Diskusija o pojedinačnim slučajevima** – U ovom dijelu časa diskutuje se o specifičnim oblicima nasilnog ponašanja, te se:
  - a. opisuje situacija u kojoj se desio čin nasilja (u ovom dijelu učestvuju svi učesnici nasilnog čina),
  - b. traže se uzroci nasilja,
  - c. govori se o posljedicama nasilja,
  - d. traga se za što efikasnijim rješenjem problema.

PRILOG BROJ 3

KARTICE ZA IGRICU „HAJDE DA PREGOVARAMO“

Kartice za ovu igricu rezati po isprekidanim linijama.

Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA		Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA	
Mirna Šarić Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospođa Mirna Šarić, vaspitačica u obližnjem vrtiću. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 1. Vrlo dobro znaš koliko je djeci potreban prostor za igru i jedva čekaš da se to neuredno polje preuredi u lijepo dječije igralište.	Alen Hadžić Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospodin Alen Hadžić, pukovnik u penziji. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 2. Voliš red i mir. Jedva si dočekaš da dođeš u penziju, da se odmoriš od vojničke galame. Nisi baš veliki ljubitelj dječije igre, jer kada se igraju uvijek stvaraju buku. Bolje bi bilo da lijepo sjede kod kuće i uče. Smeta ti što je poljana neuredna i bilo bi pametno kada bi se djeca iz susjedstva nekako organizovala i na njemu zasadila ruže.
Mirko Zečević Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospodin Mirko Zečević i stanuješ u ulici Slavujev vijenac 1. Prozor ti gleda na poljanu i nervira te što je tako neuredna, svuda po njemu je korov i đubre. Baš bi bilo dobro kada bi tu bio neki park. Čuo si da se govori o uređenju dječijeg igrališta i čini ti se da je to bolje nego neuredno poljanče.	Ana Hadžić Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospođa Ana Hadžić, domaćica. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 2 sa svojim mužem Alenom. Nemate djece. On je malo prgav i stalno viče na djecu kada galame, ali je dobar u duši. Ti mnogo voliš djecu. Uživáš kada gledáš kako se lijepo igraju i žao ti je što je poljana neuredna i opasna za igru zbog toliko đubreta.
Nina Kapić Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospođa Nina Kapić, nastavnica engleskog jezika. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 1 i u stan ti dolaze učenici zbog privatnih časova. Smeta ti galama koja dolazi spolja i neprijatno ti je što neki tvoji đaci moraju da prelaze preko one neuredne i opasne poljane.	Denis Graočanin Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospodin Denis Graočanin, trgovački putnik. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 2. Po cijeli dan si na poslu, a kada se uveče vratiš kući, toliko si umoran da jedva čekaš da zaspiš.
Jasna Prpić Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospođa Jasna Prpić. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 1. Svakog dana odeš do pijace ili prodavnice i nikako ti ne bi odgovaralo da se na poljani napravi dječije igralište, jer preko nje ideš prečicom, a kada bi tu bilo igralište onda to ne bi mogla. Više bi ti odgovaralo da se tu napravi park, pa da možeš da sjedneš na klupu i malo se odmoriš.	Divna Jokanović Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA	Ti si gospođa Divna Jokanović, službenica. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 2. Imaš dvoje djece, koju često nema ko da čuva dok si na poslu. Ne usuđuješ se da ih puštaš na poljanu, jer je toliko neuredna i prljava, a ne smiješ da ih puštaš ispred kuće, jer je ulica prometna, puna saobraćaja. Čula si za ideju da se na poljani napravi dječije igralište i svim srcem je podržavaš.

<p>Miroslav Pavić</p> <p>Slavujev vijenac 1 STAMBENA ZGRADA</p>	<p>Ti si gospodin Miroslav Pavić, književnik. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 1. Prozor ti gleda na poljanu, koja baš i ne izgleda najbolje, ali ti prija da je tišina, tako da možeš da pišeš u miru. Nikako ti se ne dopada ideja da se tu napravi dječije igralište, jer ne podnosiš galamu, koja bi odatle dolazila.</p>	<p>Žarko Marković</p> <p>Slavujev vijenac 2 STAMBENA ZGRADA</p>	<p>Ti si gospodin Žarko Marković, staklorezac. Stanuješ u ulici Slavujev vijenac 2. U prizemlju imaš staklarsku radnju. Čuo si za ideju da se na poljani napravi dječije igralište i užasavaš se od pomisli koliku bi štetu mogla da naprave djeca, kada bi lopta uletila u tvoj izlog.</p>
<p>Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA "MALI SLAVUJI"</p>		<p>Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA</p>	
<p>Slaviša Hodžić</p> <p>Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA „MALI SLAVUJI“</p>	<p>Ti si Slaviša Hodžić, direktor Muzičke škole. Tebi je važno da u školi vlada red, da se tačno zna ko, gdje i šta radi. Pošto si umjetnik, stalo ti je do lijepog izgleda, tako da ti nije baš mило, što se u blizini škole nalazi tako prljava poljana. Ne bi volio da se na njoj izgradi neka zgrada, jer bi zaklanjala vidik. Najviše bi volio da se poljana pretvori u park, koji bi mogli da koriste i penzioneri iz obližnjeg kluba, a da se djeca, koja galame, nekako izbjegnu.</p>	<p>Danko Perić</p> <p>Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA</p>	<p>Ti si gospodin Danko Perić, član Kluba penzionera. Učestvovao si u Drugom svjetskom ratu i od tada imaš problema sa sluhom. Posljednjih godina gotovo jedva čuješ. Ne protiviš se izgradnji dječijeg igrališta, čak to smatraš i korisnim. Jedino čega se bojiš jeste da te neka slučajno šutnuta lopta ne pogodi, kada budeš dolazio u Klub.</p>
<p>Jasminka Gavrilović</p> <p>Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA „MALI SLAVUJI“</p>	<p>Ti si Jasminka Gavrilović, nastavnica klavira u Muzičkoj školi. Dva puta nedjeljno držiš časove poslije podne, a tvoj sin Milan je učenik II razreda, i ima nastavu samo prije podne. Pošto i tvoj muž često radi popodne, ti Milana dovodiš na posao. Ako bi se poljana pretvorila u dječije igralište, to bi za tebe bilo upravo idealno.</p>	<p>Davor Vujić</p> <p>Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA</p>	<p>Ti si gospodin Davor Vujić, član Kluba penzionera. Oštro se protiviš izgradnji dječjeg igrališta. Svoj radni vijek proveo si u fabrici, gdje su po cijeli dan tutnjale mašine i više ti nije do buke. Kod kuće ne možeš da se odmoriš, jer komšija pušta muziku preglasno, pa ti je Klub penzionera jedino mjesto na kojem uspiješ da na miru odigraš partiju šaha i popričaš sa svojim drugovima.</p>
<p>Dario Jocić</p> <p>Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA „MALI SLAVUJI“</p>	<p>Ti si Dario Jocić, nastavnik u Muzičkoj školi. Ti vodiš školski hor, čije se probe održavaju u sali, koja gleda na ulicu, a ne na poljanu. Ti nemaš ništa protiv da se poljana pretvori u dječije igralište.</p>	<p>Miran Mirić</p> <p>Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA</p>	<p>Ti si gospodin Miran Mirić, član Kluba penzionera. Ne dopada ti se ideja o izgradnji dječijeg igrališta. Najkraći put da stigneš do Kluba jeste put preko poljane. Ukoliko se izgradi igralište ti bi morao da ideš okolo, a to ti ne odgovara, jer se teže krećeš.</p>

Mila Marić	Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA „MALI SLAVUJI“	Ti si Mila Marić, sekretar Muzičke škole. Često imaš jake glavobolje i smeta ti buka. Zato ti baš prija tvoja kancelarija koja ne gleda na ulicu, već na poljanu. Tebi nikako ne odgovara da se na njoj napravi dječije igralište.	Dunja Đokić	Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA	Ti si gospođa Dunja Đokić, bivša sportistkinja i odskora članica Kluba penzionera. Podržavaš svaku inicijativu vezanu za sport. Pošto si nekad bila trener u lokalnom košarkaškom klubu, rado ćeš pomoći djeci nekim stručnim savjetom.
Goran Branković	Slavujev vijenac 3 MUZIČKA ŠKOLA „MALI SLAVUJI“	Ti si Goran Branković, profesor violine u Muzičkoj školi. Jako ti smeta buka za vrijeme časova i nikako ti se ne dopada da se na poljani napravi dječije igralište. S druge strane, za godinu dana ideš u penziju, pa ti i nije toliko stalo da se baviš tim pričama oko toga da li treba, ili ne, da se gradi igralište.	Nik Petrović	Slavujev vijenac 4 KLUB PENZIONERA	Ti si gosodin Nik Petrović, inženjer u penziji i član Kluba penzionera. Nemaš ništa protiv dječijeg igrališta, mada bi bilo mnogo zgodnije da se na tom mjestu napravi park. S obzirom da si nepušač, često ti smeta dim u Klubu, pa bi ti igranje šaha na nekoj klupi u parku bilo draže. Osim toga, park mogu da koriste i djeca i odrasli.
Slavujev vijenac 5 BOLNICA					
Ana Stojanović	Slavujev vijenac 5 BOLNICA	Ti si gospođa Milena Stojanović, direktorica bolnice. Protiviš se izgradnji bilo kakvog igrališta u njenoj okolini, jer je prostor iza bolnice mnogo potrebniji bolnici. Ionako nema dovoljno mjesta za sve pacijente, pa je zato korisnije da se na tom mjestu napravi još jedna zgrada bolnice.	Neno Todorović	Slavujev vijenac 5 BOLNICA	Ti si gospodin Neno Todorović, ljekar zaposlen u bolnici. Po tvom mišljenju, svaki sport je koristan i doprinosi zdravlju, pa zato nemaš ništa protiv da se na poljani izgradi dječije igralište.
Alen Antonić	Slavujev vijenac 5 BOLNICA	Ti si gospodin Alen Antonić, glavni hirurg bolnice. Ne dopada ti se ideja o izgradnji igrališta u okolini bolnice, jer bi to narušavalo mir koji je potreban pacijentima. Osim toga, većina ljekara ima svoje kancelarije na toj strani zgrade, tako da bi graja ometala njihov rad.	Dragan Matić	Slavujev vijenac 5 BOLNICA	Ti si gospodin Dragan Matić, radnik obezbjeđenja u bolnici. Često dolaziš u sukob sa djecom zbog razbijenih prozora, a ako bi se izgradio sportski teren, toga bi bilo još više.
Gordana Stanić	Slavujev vijenac 5 BOLNICA	Ti si gospođa Gordana Stanić, glavna medicinska sestra u bolnici. Imaš razumijevanja za ono što djeca traže i podržavaš njihovu ideju. S obzirom da si majka dva dječaka i sama znaš kako je to kada djeca nemaju prostor za igru. Buka koja bi dopirala sa igrališta ne bi bila ništa jača od buke koja se i sada ponekad čuje.			

PRILOG BROJ 4

PRAVILA PREGOVARANJA ZA IGRICU „HAJDE DA PREGOVARAMO“

PRAVILA PREGOVARANJA ZA DJECU

1. Jasno kažete šta vam treba, tako da budete sigurni da vas je druga osoba razumjela.
2. Ni na koji način ne smijete vrijeđati sagovornika. Ako imate problema u sporazumijevanju, **NAPADAJTE PROBLEM, A NE SAGOVORNIKA.**
3. Ne smijete nikada prekidati sagovornika.
4. Ako nekoga niste uspjeli da ubijedite odmah, razmislite i konsultujte se sa članovima grupe, kakav bi drugi način bio najpogodniji. **POKUŠAJTE PONOVO.**
5. Pokažite razumijevanje za potrebe drugih ljudi.

Ukratko ... PREGOVARAJTE!!!

PRAVILA PREGOVARANJA ZA ODRASLE

1. Pažljivo slušajte šta vam djeca govore.
2. Ako vrijeđaju, ne dajte saglasnost.
3. Ne dozvolite da vas prekidaju dok govorite.
4. Ako djeca misle samo na svoje potrebe, a vaše smatraju nevažnim, ne dajte saglasnost.
5. Pokušajte da ne mislite samo na ono što je vama važno, nego pokušajte da razumijete i potrebe djece.
6. Ako imate problema u sporazumijevanju sa sagovornikom, **NAPADAJTE PROBLEM, A NE OSOBU.**

PRILOG BROJ 5

**PISMA ČITALACA ZA IGRICU
„ZAŠTO ME ODBACUJU?“**

PRVO PISMO ČITALACA

Dragi savjetnici,

Zovem se Alen, idem u sedmi razred osnovne škole i vrlo dobar sam učenik. Imam jedan problem, koji me dugo muči. Grupa od nekoliko dječaka i djevojčica iz mog odjeljenja, stalno me maltetira. Kada god prođu pored mene, lupaju mi klepke, otimaju mi naočare, a kada ih zamolim da mi vrate, oni me zezaju, jure sa naočarima po učionici i već su mi jedne tako polomili. To nije sve. Zovu me Ćora, Zriki i slično. Ja ne vidim razlog za ovakvo njihovo ponašanje, jer sam sa svima dobar drug. Nekima od njih sam pomogao i na pismenom iz matematike. Ali evo, šta me je navelo da vam se obratim za pomoć. Prošlog ponedjeljka, kada sam se vratio sa velikog odmora, namjestili su mi kantu za otpatke iznad vrata, tako da mi je pala na glavu, kada sam ulazio u učionicu. Svi su mi se smijali, a ja samo što nisam zaplakao. Ali, ovo nije bio kraj maltretiranja. Kada sam došao na svoje mjesto, dvojica iz pomenute bande su mi prišla i otela ranac sa knjigama. Počeli su da se dobacuju sa njim, čak i da ga šutiraju. Njima su se pridružili i ostali članovi ove grupe i moja torba je letila po cijeloj učionici, a knjige su poispadale i bilo ih je svuda. Ostali iz odjeljenja su sve ovo bez riječi posmatrali i niko nije ništa uradio da ih spriječi. Ja sam bio potpuno nemoćan. Vrhunac je bio kada je Marina, jedna od njihovih, dohvatila ono što je ostalo od torbe i bacila kroz prozor. U tom trenutku je ušao nastavnik, svi su se vratili na svoja mjesta, kao da se ništa nije desilo. Ja sam digao ruku da se požalim nastavniku, međutim, prije nego što me je nastavnik i ugledao, dobio sam ćušku iz klupe iza mene i prijetnju: „Samo probaj, vidjećeš šta te još čeka!“

Molim vas, pomozite mi. Šta da radim, kako da izađem na kraj sa ovim problemom? Život u školi mi je postao pravi košmar i samo strahujem šta će mi još uraditi.

Alen

DRUGO PISMO ČITALACA

Dragi savjetnici,

Zovem se Kiki. Idem u sedmi razred osnovne škole i vrlo dobar sam đak. Moj problem je ukor razrednog starješine, koji sam dobio, a nemam pojma zašto i zašto baš ja. Sve je počelo tog ponedjeljka, kada smo drugovi i ja, nakon velikog odmora, nastavili da se zezamo u učionici. Neko je vidio kako sa hodnika stiže onaj tunjavi Alen i pošto se toga dana ništa interesantno nije dešavalo, odlučili smo da se malo našalimo sa njim. Stavili smo praznu kantu za otpatke iznad vrata i kada je ulazio, pala mu je na glavu. Bio je užasno smiješan, sa čim su se i ostali složili, jer su umirali od smijeha. Kasnije smo se malo dodavali tenis lopticom, a u jednom trenutku je tu lopticu zamijenila neka torba sa knjigama. Poslije se ispostavilo da je to Markova torba. On je udario u dreku, samo što nije zaplakao. Toliko je bio bijedan, da ne mogu da razumijem, da neko sa 13 godina može da bude takav jadnik i da ne umije da prihvati dobro zezanje. Na kraju je Nika bacila tu čuvenu torbu kroz prozor. Sve u svemu, nije bilo ništa strašno, a poslije šta? Kiki dobio ukor. E, to je već strašno. Prvo, zašto sam ja, kada smo se svi dobro zabavljali, a drugo, zašto ukor? Ja treba da se za godinu dana upišem u gimnaziju i ovaj ukor mi uopšte ne treba. Pokušao sam da pričam sa razrednikom, ali on neće da razgovara o tome. Šta da radim? Kako da ispravim cijelu stvar?

Kiki

TREĆE PISMO ČITAOCA

Dragi savjetnici,

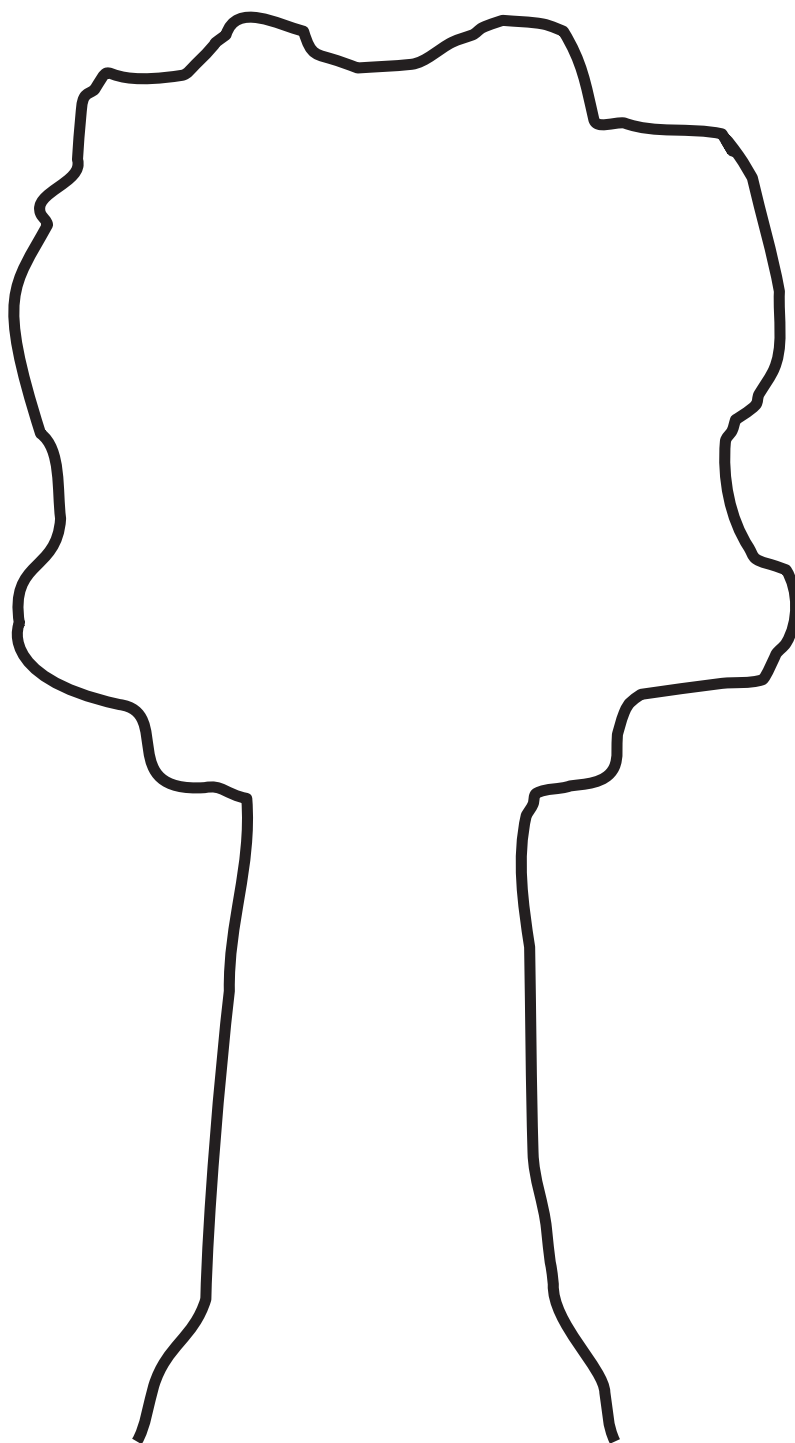
Zovem se Irena i idem u sedmi razred osnovne škole i odlična sam učenica. Već neko vrijeme sam u dilemi šta je trebalo da učinim u jednoj situaciji i molim vas da me posavjetujete. Prošlog ponedjeljka vratila sam se sa velikog odmora i nastavila da ćaskam sa drugaricom iz klupe. Utom se čuo neki tresak, okrenule smo se prema vratima, kad tamo Alen, kome je kanta sa otpacima pala na glavu. Kanta je bila tako namještena na vratima, da je, kada ih je Alen otvorio, direktno pala na njega. U prvi mah nismo mogle da odolimo, a da se ne nasmijemo, ali je on izgledao toliko tužno, da to više nije bilo za smijeh. Posmatrala sam šta će dalje da se desi. Grupici koja je sve ovo smislila, izgleda nije bilo dosta. Oteli su Alenov ranac sa knjigama i počeli njime da se dobacuju. Knjige su ispale iz torbe, Alen je bio očajan, a ja, kao i ostali, nisam znala šta treba da uradim, pa sam ostala na svom mjestu i samo gledala. Da li je možda ipak trebalo da se umiješam i probam da zaustavim ove učenike ili da ništa ne preduzimam. S jedne strane, Alen je na to ionako navikao (njemu se često dešavaju slične nezgode sa ovom grupom). S druge strane, malo sam se uplašila da i ja ne padnem u nemilost ovih učenika, ako stanem na Alenovu stranu. Šta je trebalo da uradim i šta vi mislite da treba raditi u ovim situacijama? Molim vas, odgovorite mi.

Irena

PRILOG BROJ 6

**KROŠNJA DRVETA ZA IGRICU
„ČOVJEČE, NE LJUTI SE!“**

Ovo drvo crtate na tabli ili na flip chart papiru
i na njega lijepite cedulje učesnika.

PRILOG BROJ 7

IZGLED PANOJA ZA IGRICU „ČOVJEČE, NE LJUTI SE!“

TUĐA LJUTNJA		MOJA LJUTNJA	
vatra	voda	vatra	voda

PRILOG BROJ 8

LJUTITI DIJALOG IZ IGRICE „ČOVJEČE, NE LJUTI SE!“**LJUTITI DIJALOG OCA I DJETETA**

Dijete (na vratima): *E, odoh ja.*

Otac: *Ne dolazi u obzir!*

Dijete: *Ali svi izlaze!*

Otac: *Ne zanimaju me ti svi!*

Dijete: *Tebe nikad ništa ne zanima. E pa da znaš, mene itekako zanima!*

Otac: *Svake večeri se vučeš okolo kao klošar! Pogledaj prvo na šta ti liči soba! A i taj kec iz fizike ti stoji k'o kuća!*

Dijete: *E, ovo ja kvarno. Ne pada mi na pamet da sada sređujem sobu! Idem i gotovo, šta mi možeš!*

Otac: *Itekako ti mogu. Dolazi ovamo!*

PRILOG BROJ 9

NEDOVRŠENI STRIP ZA IGRICU „ČUDESAN STRIP“

1**2****3****4**

PRILOG BROJ 10

TABELA ZA UNOŠENJE PODATAKA ZA IGRICU „MOŽEMO LI DA SE NE SVAĐAMO“

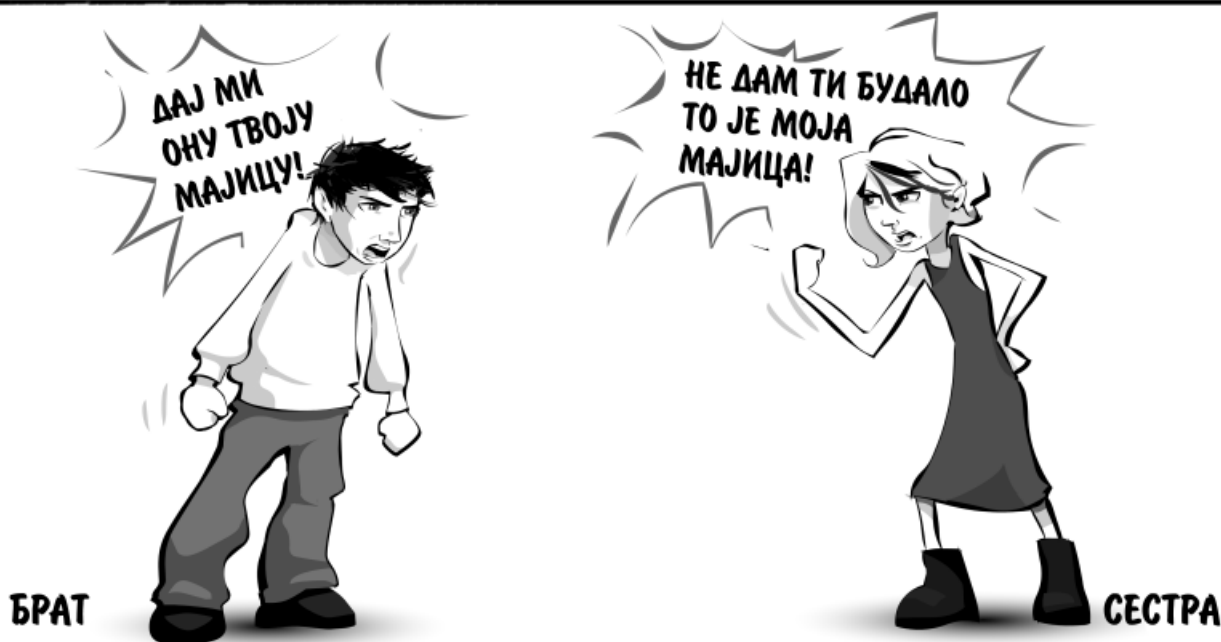
+ +	+/- +/-	# #	- -
obje su dobile ono što su željele	jedna je dobila ono što želi, a druga nije	obje su djelimično dobile ono što žele (kompromis)	nijedna nije dobila ono što želi

PRILOG BROJ 11

CRTEŽ BROJ 1 ZA IGRICU „MOŽEMO LI DA SE NE SVAĐAMO“

1

ОВО СУ РЕКЛИ ЈЕДНО ДРУГОМ И ПОСВАЂАЛИ СЕ.

PRILOG BROJ 12

CRTEŽI BROJ 2 I 3 ZA IGRICU
„MOŽEMO LI DA SE NE SVAĐAMO“

2

Ово су мислили и жељели али нису рекли
једно другом.

БРАТ

СЕСТРА

3

Како да кажу оно што су мислили и жељели
а нису рекли.

БРАТ

СЕСТРА

PRILOG BROJ 13**DIJALOG ZA IGRICU „KAKO DA SE NAJBOLJE POMIRIMO?“****SUKOB IZMEĐU DVA BRATA**

- Miki, zvao me je Sajo da odemo do sportskog centra. Kaži mami da sam tamo. Ćao, ja odoh.
- Šta? Kako to misliš? A ja? Idem i ja sa tobom.
- Ma jok, tamo je moje društvo, neću da te vučem za sobom.
- Vodićeš me! Inače ću mami da kažem za onu činiju što si je slomio, štetočino!
- Ucjenuješ me, je li? E, baš neću da te vodim!
- Moraš da me vodiš! Nikada me nisi vodio i prošli put si me zeznuo!
- Ma, ne dolaziš u obzir, balavac, makar ni ja ne išao ...

PRILOG BROJ 14**TABELA ZA IGRICU „KAKO DA SE NAJBOLJE POMIRIMO?“**

S	M	S	M	S	M	S	M
-	-	+	-	-	+	+	+

Objašnjenje table: Slova S i M znače STARIJI i MLAĐI brat. Tamo gdje stoje dva minusa, nijedan od braće nije zadovoljan i ne dobija ništa, odnosno ne dobija ono što bi želio da dobije. Tamo gdje stoji jedan plus i jedan minus, samo jedan od braće dobija ono što je želio, a drugi ne, tako da je jedan zadovoljan, a drugi nije. I na kraju, postoji i opcija, kao u posljednjoj koloni u tabeli, da ispod oba brata stoji znak plus. To znači da su krajnjim ishodom sukoba obojica zadovoljna i da obojica dobijaju ono što su željela. Dakle, najbolje bi bilo da krajnje rješenje bude upravo ovo „ja dobijam i ti dobijaš“, ako je moguće.

PRILOG BROJ 15**PRIČA ZA IGRICU „PRIČAM TI PRIČU“****PRIČAM TI PRIČU**

Zamislite šta sam juče čula. Neki ljudi, muž i žena, poznanici kumova mojih roditelja, poslije ručka su jeli kompot od jabuka. Mužu je u grlu zapeo komadić jabuke. Žena ga je udarila po leđima. Muž je pomislio kako ona hoće da ga tuče. Ušla je komšinica bez kucanja. Ostavila je otvorena vrata. Za njom je naišla i Ciganka. Komšinica, niska rastom, imala je, u plavo ofarban čuperak kose, koji joj je štrčao na glavi. Ličila je na malog žutoćubog kakadua. Ciganka je krenula da zauzda ženu, a komšinica muža. Mužu je ispao novčanik. Komšinica je pošla u svoj stan, a za njom i Ciganka. Pojavio se poštar. Muž se mašio za novčanik da plati račun. Novčanika nije bilo. Svi su pošli u stanicu policije. Tamo su se dugo zadržali, jer im je Ciganka gledala u dlan.

CEDULJE ZA IGRICU „DA LI ME SLUŠAŠ“

Cedulje isjeći po linijama i podijeliti ih učesnicima neslušaćima.

SADRŽAJ CEDULJA

Na prethodnom času sam dobio keca i pokušavam da smislim kako to da kažem roditeljima.	Na prethodnom času sam dobio keca i pokušavam da smislim kako to da kažem roditeljima.	Na prethodnom času sam dobio keca i pokušavam da smislim kako to da kažem roditeljima.	Na prethodnom času sam dobio keca i pokušavam da smislim kako to da kažem roditeljima.	Na prethodnom času sam dobio keca i pokušavam da smislim kako to da kažem roditeljima.
Maloprije sam se posvađao sa najboljim drugom.	Maloprije sam se posvađao sa najboljim drugom.	Maloprije sam se posvađao sa najboljim drugom.	Maloprije sam se posvađao sa najboljim drugom.	Maloprije sam se posvađao sa najboljim drugom.
Strašno mi se ide u WC.	Strašno mi se ide u WC.	Strašno mi se ide u WC.	Strašno mi se ide u WC.	Strašno mi se ide u WC.
Uopšte me ne zanima o čemu priča.	Uopšte me ne zanima o čemu priča.	Uopšte me ne zanima o čemu priča.	Uopšte me ne zanima o čemu priča.	Uopšte me ne zanima o čemu priča.
Moram da požurim kući, da gledam super film.	Moram da požurim kući, da gledam super film.	Moram da požurim kući, da gledam super film.	Moram da požurim kući, da gledam super film.	Moram da požurim kući, da gledam super film.

PRILOG BROJ 17

CEDULJE OZNAČENE SLOVIMA ZA IGRICU „DA LI ME SLUŠAŠ“

SADRŽAJ CEDULJA

(a)	(b)	(c)	(d)
KO JE BILA OSOBA KOJA VAS NIJE SLUŠALA	KONKRETAN SADRŽAJ ONOGA ŠTO STE HTJELI DA SAOPŠTITE	ZNACI NA OSNOVU KOJIH STE UVIDJELI DA VAS TA OSOBA NE SLUŠA	KAKO STE SE OSJEĆALI U TOJ SITUACIJI

Napomena: Ovo je komplet ceduljica za jednog učesnika. Za ovu igricu kopirajte onoliko ceduljica koliko imate učesnika. I ove ceduljice razdvojite po linijama.

PRILOG BROJ 18

TABELA ZA BILJEŽENJE POENA U IGRICI „HAJDE DA PREGOVARAMO“

	Kombinacija		Poeni	
	Tim A	Tim B	Tim A	Tim B
1. izbor				
2. izbor				
3. izbor				
4. izbor				
PREGOVARANJE				
5. izbor				
6. izbor				
7. izbor				
8. izbor				
PREGOVARANJE				
9. izbor				
10. izbor				
Ukupno poena:				

Napomena: Za izvođenje igrice potrebno je imati dva primjerka ove tabele, za svaku grupu po jednu.

PRILOG BROJ 19**PRIČE ZA IGRICU
„KAKO JE U TUĐIM CIPELAMA“****MAĆEHINA PRIČA**

Ova priča me je potpuno ocrnila. Ja sam, u stvari, jedna dobra žena. Kad sam došla u ovu kuću, Pepeljugu sam prihvatila kao rođeno dijete, ali je ona imala mnoštvo loših navika. Nije voljela da se kupa, niti da ima bilo šta čisto na sebi. Jedva sam uspijevala da je povremeno strpam u korito. Svaki put je tako urlala i zvala upomoć, da su se komšije u čudu skupljale. Kad god joj obučem čistu haljinu, ona se uvalja u pepeo. Imala je bujnu maštu i voljela je da izmišlja priče. Svima je pričala kako je maltretiram.

A što se tiče onog legendarnog bala ... naravno, svi znate da ne postoje dobre vile. Moj muž je za sve tri djevojke kupio lijepe balske haljine, ali je Pepeljuga odmah svoju bacila i rekla: „Ja u ovome neću da idem!“ Mi smo je nagovarali, ali ona je ostala uporna, tako da smo otišli bez nje. Ona se, u međuvremenu, predomislila, i pojavila kada je bal već počeo. Nemate pojma koliko sam bila srećna kada sam je vidjela. Bila je čista i divno je izgledala. Pomislila sam: „Konačno me je poslušala.“ Princ je, kao opčinjen, prišao Pepeljugi. Zaplesali su i, dok su prolazili pored mene, čuh kako je pita: „Mlada damo, da li ste stigli posljednji, zato što ste htjeli da vas primijetim?“ Pepeljuga je zastala, mrko ga pogledala, lupila cipelicom o pod, pojurila, cipela joj je spala, ali je ona, ne okrećući se, odjurila sa bala. Kad sam poslije nekoliko dana čula da je princ neuspješno traži po kraljevstvu, poslala sam stariju kćerku da mu javi radosnu vijest, da izabranica njegovog srca, živi baš u našoj kući. Na njihovom vjenčanju plakala sam od sreće i mislila kako bi njena pokojna majka, Bog da joj dušu prosti, sada bila srećna.

PRIČA STARIJA SESTRE

Neću mnogo da duljim, ali, gledajući mene i moju mlađu sestru, ispada da se uopšte ne isplati biti dobar i poslušan. Možeš, u najboljem slučaju, da se udaš za nekog činovnika na kraljevom dvoru. Pepeljuga je uvijek tjerala po svom i uvijek je dobijala šta je htjela. Noći i noći sam proplakala nad takvom nepravdom.

OČEVA PRIČA

Kad je umrla moja prva žena, ostao sam sa kćerkom. Ništa nisam znao da radim po kući, a bogme, ni oko djeteta. Zato sam odlučio da se što prije oženim, da ima ko da brine o kući, meni i djetetu. Rečeno, učinjeno. U te ženske stvari ja vam se ne razumijem. Moje je bilo da zarađujem novac i da sve tri kćerke obezbijedim. Kada dođem kući, poslije napornog posla, ja samo gledam da se što prije zagnjurim u krevet, tako da zapravo i ne znam šta se tu sve dešavalo. Naravno, ne mogu da krijem koliko me je radovalo, što je sam princ zatražio ruku moje kćeri i dao sam joj očinski blagoslov. Eto, toliko od mene.

PRILOG BROJ 20

ŠKOLSKA PRIČA ZA IGRICU „KAKO JE U TUĐIM CIPELAMA“

ŠKOLSKA PRIČA

Događaj se desio pred samo tromjesečje, u jednoj osnovnoj školi. Nastavnik fizike nije stigao da ispita sve učenike, pa je odlučio da za one bez ocjene organizuje pismenu vježbu, u drugoj učionici. Dok je dijelio zadatke za ovu pismenu vježbu i davao uputstva toj grupi učenika, u kabinetu za fiziku, gdje je bio ostatak razreda, ostao je otvoren dnevnik. Iskušenje je bilo veliko i neki učenici mu nisu mogli odoliti. Jedan dio učenika je brzo dograbio dnevnik i počeo da upisuje ocjene. Drugi dio učenika se okupio oko dnevnika i počeo da govori koje ocjene žele da se njima upišu, ali oni sami nisu njima upisivali. Treća grupa je ostala u klupama i posmatrala cijelu situaciju. Prije nego što se nastavnik fizike vratio, svi su sjeli na svoja mjesta i izgledalo je kao da se ništa nije desilo.

PRILOG BROJ 21

CEDULJE SA ULOGAMA ZA IGRICU „KAKO JE U TUĐIM CIPELAMA“

UČENICI KOJI SU UPISIVALI OCJENE	UČENICI KOJI SU PORUČIVALI OCJENE	UČENICI KOJI SU SA SVOJIH MJESTA PRATILI ŠTA SE DEŠAVA, A NISU NI UPISIVALI, NI PORUČIVALI OCJENE
UČENICI KOJI SU SE NALAZILI U DRUGOJ UČIONICI	NASTAVNIK FIZIKE	RAZREDNI STARJEŠINA

Napomena: Izrezati cedulje po linijama.

PRILOG BROJ 22**UPITNICI ZA GRUPE ZA IGRICU
„KAKO JE U TUĐIM CIPELAMA“****UPITNIK ZA GRUPU UČENIKA KOJI SU UPISIVALI OCJENE**

1. Kako ste se osjećali dok ste upisivali ocjene?

A poslije?

2. Šta vas je natjeralo da rizikujete i to uradite?

3. Poslije svega, šta bi dalje trebalo da se desi, a da bude najbolje po vas?

A najgore?

4. O nastavniku fizike mislimo da je ... (kakav)

5. O učenicima koji su naručivali ocjene mislimo da su ... (kakvi)

6. O učenicima koji su sjedili u svojim klupama i sve posmatrali, mislimo da su ... (kakvi)

7. Razredni starješina će sigurno ... (uraditi šta)

UPITNIK ZA GRUPU UČENIKA KOJI SU NARUČIVALI OCJENE

1. Kako ste se osjećali dok ste naručivali ocjene grupi učenika koja ih je upisivala u dnevnik?

A poslije?

2. Šta vas je natjeralo da rizikujete i naručujete ocjene?

A šta vas je zadržalo da sami ne upisujete?

3. Poslije svega, šta bi dalje trebalo da se desi, a da bude najbolje po vas?

A najgore?

4. O nastavniku fizike, mislimo da je ... (kakav)
5. O učenicima koji su upisivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
6. O učenicima koji su sjedili u svojim klupama i sve posmatrali, mislimo da su ... (kakvi)
7. Razredni starješina će sigurno ... (uraditi šta)

UPITNIK ZA UČENIKE KOJI SU SJEDILI U SVOJIM KLUPAMA I SAMO POSMATRALI

1. Kako ste se osjećali dok ste posmatrali učenike okupljene oko dnevnika, koji naručuju i upisuju sebi ocjene?
2. Zašto se niste priključili grupi učenika okupljenih oko dnevnika?

A zašto niste išta učinili da ih spriječite?

3. Poslije svega, šta mislite, ko sve treba da snosi posljedice za ono što se desilo?

Kako vi vidite najbolje, najpravičnije razrješenje ovog događaja?

A najgore?

4. Šta mislite kako su se osjećali učenici koji su radili kontrolni, kada su saznali šta se desilo?
5. O učenicima koji su naručivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
6. O učenicima koji su upisivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
7. Razredni starješina će sigurno ... (uraditi šta) nama.

UPITNIK ZA UČENIKE KOJI SU RADILI KONTROLNI ZADATAK U DRUGOJ UČIONICI

1. Kako ste se osjećali kada ste čuli za cijeli događaj?
2. Da ste tada bili u učionici, kojoj grupi biste se priključili?

Zašto?

3. Poslije svega, šta mislite ko sve treba da snosi posljedice za ono što se desilo?

Šta vi vidite kao najbolje rješenje ovog događaja?

A najgore?

4. O učenicima koji su naručivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
5. O učenicima koji su upisivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
6. O učenicima koji su sjedili u svojim klupama i sve posmatrali, mislimo da su ... (kakvi)
7. Razredni starješina će sigurno ... (uraditi šta)

UPITNIK ZA NASTAVNIKA FIZIKE

1. Kako ste se osjećali kada ste čuli za cijeli događaj?
2. Da li mislite da i Vi, dijelom, snosite odgovornost za ono što se desilo?

(Ako je odgovor DA) Na koji način?

3. Poslije svega, šta mislite ko sve treba da snosi posljedice za ono što se desilo?

Šta Vi vidite kao najbolje rješenje ovog događaja?

A najgore?

4. O učenicima koji su naručivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
5. O učenicima koji su upisivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
6. O učenicima koji su sjedili u svojim klupama i sve posmatrali, mislimo da su ... (kakvi)
7. Mislim da razredni starješina ovog odjeljenja treba da ... (uraditi šta)

UPITNIK ZA RAZREDNOG STARJEŠINU

1. Kako ste se osjećali kada ste čuli za cijeli događaj?
2. Da li ste ovako nešto mogli da očekujete od svog odjeljenja?

Zašto?

3. Poslije svega, šta mislite ko sve treba da snosi posljedice za ono što se desilo?

Šta Vi vidite kao najbolje rješenje ovog događaja?

A najgore?

4. O učenicima koji su naručivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
5. O učenicima koji su upisivali ocjene, mislimo da su ... (kakvi)
6. O učenicima koji su sjedili u svojim klupama i sve posmatrali, mislimo da su ... (kakvi)
7. Da li mislite da Vaš kolega, nastavnik fizike, snosi dio odgovornosti za ono što se desilo?

PRILOG BROJ 23

**PRIČE ZA IGRICU
„SADA ZNAM KAKO SA PROBLEMIMA“****1. PRIČA**

Maja i Biba su drugarice iz klupe, baš dobre drugarice. Za vrijeme velikog odmora, Maja je trknula da kupi hamburger u kiosku, preko puta škole. Biba je ostala u školskom dvorištu sa Ilom i nešto su povjerljivo pričale. Na početku sljedećeg časa, Maja započinje razgovor:

MAJA: Je l' pita danas? Nemam blage veze. Nisam ništa učila. Molim Boga da me ne pita. A ti? Kako stojiš sa ovom glupom fizikom?

BIBA: (ćuti)

MAJA: (pošto šapuće, misli da ova nije čula, pa još jednom pita) Jesi bubala fiziku? Rekla je da će danas pitati.

BIBA: Šta te briga za mene?

MAJA: Kako šta me briga? Pa normalno je da te to pitam?

BIBA: Jeste, sada me pitaš, a ono od juče?

MAJA: Šta od juče?

BIBA: Šta se praviš kao da ne znaš? Sve sam čula od Goce. Uostalom, nemam ja tebi šta da objašnjavam. Ne interesuješ me!

ZADATAK

1. Nesporazum je nastao zbog ...

2. Maja i Biba su u sukobu. Kako je ovaj razgovor mogao da izgleda, pa da njih dvije ne uđu u sukob?

3. Kako da Maja i Biba ponovo uspostave dobre odnose?

2. PRIČA

Alen i Beki su super drugari i u školi i nakon nje. Naročito vole da zajedno gledaju filmove i idu u video-klub. Jednom prilikom, obojica su propustili da odgledaju sjajan film, koji je Bikijev brat, na sreću, snimio, a Boro je želio da ga trajno sačuva u svojoj videoteci. Alen je imao ideju da odmah odgledaju film, ali Beki nikako nije mogao, jer je imao da uči. Ipak, pošto ga je Alen molio, dao mu je kasetu, da on prvi odgleda. Međutim, desilo se nešto nepredviđeno. Za vrijeme gledanja filma, držeći daljinski upravljač u ruci, Alen je slučajno pritisnuo dugme za snimanje i obrisao tri minuta filma. Kasnije se ispostavilo da su to ključni kadrovi. Kada je vratio kasetu Bekiju, ništa nije pomenuo u vezi sa tim. Beki je ubrzo ukapirao o čemu se radi. Pri ponovnom susretu, Beki je počeo:

BEKI: Pa, čovječe, kako si mogao? Šta si to uradio? (bio je strašno bijesan)

ALEN: Pa šta? Desilo se. A sjećaš se kada si ti meni probušio loptu za fudbal?

Poslije toga su njihovi odnosi zahladili.

ZADATAK

1. Nesporazum je nastao zbog ...
2. Poslije svega što se desilo, šta je Alen mogao da uradi, a da se njihovi odnosi ne pokvare?

3. PRIČA

Lana i Inga su sestre. Lana je student, a Inga ide u sedmi razred osnovne škole. Jednog dana, Lana se vratila sa ispita na fakultetu veoma neraspoložena. Nasuprot njoj, Inga je došla zadovoljna iz škole i ohrabrena popravljenom ocjenom iz biologije, počinje da prepričava svoj uspjeh. Poslije dužeg zastoja u učenju, konačno joj je krenulo. Veoma raspoložena, počinje da opsjeda Lanu da je presliša geografiju, kao što su se ranije dogovorile. Lana je u svojim mislima.

LANA: Pa dobro Inga, hoćeš li me nekad ostaviti na miru? Daj prestani da skakućeš oko mene! Baš si nepodnošljiva. I da znaš, dosađuješ mi!

INGA: Ali Lana, obećala si mi!

LANA: Jesam, pa šta ako sam ti obećala! Ko te je do sada preslišavao? Šta si navalila!

ZADATAK

1. Nesporazum je nastao zbog ...

2. Inga i Lana su očigledno došle u sukob. Kako je ovaj razgovor mogao da izgleda, pa da njih dvije ne uđu u sukob?

3. Kako bi Jelena i Ljubica mogle da se dogovore, a da obje budu zadovoljne?

4. PRIČA

Petak je poslijepodne. Mišo se odmara poslije škole, uz omiljenu muziku i stripove. Mama dolazi sa posla i kaže mu:

MAMA: E baš fino što sutra ne ideš u školu, večeras možemo duže da ostanemo na slavi kod Mitrovića.

MIŠO: Na kakvoj slavi?

MAMA: Pa znaš da svake godine u ovo vrijeme idemo kod njih na slavu. To je već tradicija. Nisi valjda zaboravio?

MIŠO: Ali mama, tek mi sada to kažeš. Ja sam već isplanirao odličnu žurku kod Bojana. Već se nedjelju dana sa drugovima pripremam za to. Moram da idem.

MAMA: Neću da čujem. Čeka te ono lijepo odijelo u sobi. Evo, kravatu ne moraš da staviš. Uostalom, sigurno će pitati gdje si. Uvrijediće se ako čuju da ti je žurka važnija od njihove slave.

MIŠO: Nema šanse. Ja odlazim na onu žurku.

MAMA: Ma hajde, znaš koliko će se Milena obradovati.

MIŠO: Šta, ona klinka koja mi svake godine pokazuje svoju kolekciju salveta?!

ZADATAK

1. Nesporazum je nastao zbog ...
2. Mama i Mišo su u sukobu. Kako bi ovaj razgovor trebao da izgleda, a da do sukoba ne dođe?
3. Kako da izađu iz sukoba, a da oboje budu zadovoljni?

5. PRIČA

Vesna se vraća iz škole. Dočekuje ju narogušena mama. Bila je u školi i vidjela je Vesnine ocjene pred kraj polugodišta.

MAMA: E pa Vesna, stvarno si me razočarala. Mislila sam da bar sa tobom neću imati problema.

VESNA: Kakvih problema, mama?

MAMA: Kakve su ono ocjene? Sve same trojke i četvorke.

VESNA: Pa, to su moje ocjene i meni su dovoljne trojke iz istorije i geografije.

MAMA: Kako Dragana može da ima sve petice? A stiže i u muzičku školu ... A ti? Na šta to liči?

VESNA: Baš me briga za Draganu!

ZADATAK

1. Nesporezum je nastao zbog ...

2. Kako bi ovaj razgovor trebao da izgleda, a da do sukoba ne dođe?

3. Šta bi mogle da urade, pa da obje budu zadovoljne?

PRILOG BROJ 24

**VODIČ ZA VODITELJE ZA IGRICU
„SADA ZNAM KAKO SA PROBLEMIMA“**

VODIČ ZA VODITELJE

(okvirni, prihvatljivi odgovori koji se traže u upitniku)

Prva priča

se odnosi na GLASINE. Sukob se mogao izbjeći da je Biba htjela da provjeri kod Maje one informacije koje je dobila od Ile, a prihvatila ih je zdravo za gotovo.

Druga priča

se odnosi na IZVINJAVANJE. Sukob se mogao izbjeći da je Alen odmah rekao šta se desilo, da se izvinio Bekiju i ponudio neku mogućnost nadoknađivanja štete.

Treća i četvrta priča

se odnose na NEISKAZIVANJE POTREBE. U obje priče sukob se mogao izbjeći da su akteri jedni drugima jasno iskazali svoje potrebe u formi JA - govora.

Peta priča

se bavi PRAVOM NA RAZLIČITOST. I ovdje se sukob mogao izbjeći da je kćerka majci saopštila na lijep način da je zadovoljna svojim ocjenama, kao i da se loše osjeća kada je majka poredi sa drugima.

PRILOG BROJ 25

MARIONETA ZA IGRICU „KAKO SU ME NAGOVORILI?“

PRILOG BROJ 26

**PRIČA ZA IGRICU
„KAKO SU ME NAGOVORILI?“*****NAGOVORILI SU ME***

Bilo je toplo, tiho subotnje popodne. Šone je sjedio ispred zgrade na stepenicama svog ulaza. Bio je sam i dosađivao se.

„Baš me interesuje gdje su svi nestali? Šta je sa tim ljudima? Nigdje žive duše.“

„Šone, šta radiš?“, upita Crni.

„Ništa, gluvarim ovdje, sušim se od dosade. Je l' imate možda vi neku ideju? Šta ćemo?“, upita Šone.

„Hajdemo do školskog dvorišta da vidimo šta se tamo dešava“, predloži Kiza.

Odšetali su do škole, ali ni tamo nije bilo nikoga.

„Ej, hajde da se malo zezamo ... da provalimo u školu i napravimo malo haos unutra“, iskoči Crni sa svojim prijedlogom.

Šone je oklijevao. Nije bio siguran da je baš to sada želio da radi.

„Pa, ne znam“, reče, „šta ako nas uhvate, a onda ćemo stvarno biti u frci. Može da naiđe i policija, a onda smo gotovi.“

„Ma hajde Šone, neće nas uhvatiti, šta si se prepao, šta paničiš“, dodao je Kiza samouvjereno, „osim toga, nećemo da pretjerujemo, samo malo da se zezamo.“

„Pa, dobro, hajde“, reče Šone nevoljno. Nije bio baš oduševljen idejom, ali je htio da ostane sa drugovima.

I dok su tako „sređivali“ kabinet biologije profesorice Marković, skidajući sijalice, preturajući po ormaru i ukrašavajući zidove grafitima, iznenada je ušao domar. Odmah je pozvao policiju, ali i njihove roditelje. Djeca su sa svojim roditeljima odvedena u stanicu policije. Tada su Šoneta roditelji pitali zašto je to uradio, a on je odgovorio: „Nagovorili su me!“

PRILOG BROJ 27**LISTA PITANJA ZA IGRICU
„KAKO SU ME NAGOVORILI?“**

LISTA PITANJA

1. Kako će se osjećati profesorica kada uđe u kabinet i zatekne haos?
2. Šta mislite da li će profesorica preduzeti nešto u vezi sa tim?
3. Šta mislite kako će Crni, Kiza i Šone pravdati ono što su uradili?
4. O čemu je sve Šone razmišljao i kako se osjećao nakon svega?

LITERATURA

Grupa autora (2004).

Nasilje među djecom, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba

Kovač Cerović, T., Rosandić, R., Popadić, D. (1995).

Učionica dobre volje. Grupa Most.

Trikić, Z., Koruga, D. (2003).

Vršnjačka medijacija – od svađe slađe. Kancelarija nemačke agencije za tehničku saradnju – GTZ

Unicef, Ured za Hrvatsku (2005).

Kako zaustaviti bullying – Priručnik za roditelje; Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2004). Nasilje nad djecom

Uzelac, M. (2000).

Za Svemire. Mali korak

Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998).

Dječija psihologija. Naklada Slap. Zagreb

Finansiraju:

EU

Fondacija za
socijalno uključivanje
u Bosni i Hercegovini

unicef
zajedno za djecu

Sadržaj ovog priručnika je isključivo odgovornost
UG "Zdravo da ste - Hi Neighbour"
i ni u kom slučaju ne odražava stavove EU